

Рустем Сулейманов

ЫЛСЫМЫ МАСАЛЛАР

Рустем СУЛЕЙМАНОВ

Ғылсымлы Масаллар

И. Гаспринский адына Медиамеркез
2016

ББК84-4(2Рос)
С89

*Тувгъан тиллерде эдебият нешир этюв Консультатив кенъеши тарафындан
тасдикъланды. Миллетлерара мунасебетлер ве сюрдюнликке огъратылгъан
гражданларнынъ ишлери боюнджа девлет комитетининъ маддий
ярдымы иле нешир этильди*

- С89 Сулейманов Р.**
Тылсымлы масаллар. — Симферополь: КъДжДММ «И. Гаспринский
адына Медиамеркез», 2016. — 160 с. : рес. — Къырымтатар тилинде.
ISBN 978-5-9909315-3-4 **ББК84-4(Крмтат)**

- С89 Сулейманов Р.**
Волшебные сказки. — Симферополь: ГАУ РК «Медиацентр
им. И. Гаспринского», 2016. — 160 с. : ил. — На крымскотатарском языке.
ISBN 978-5-9909315-3-4 **ББК84-4(Крмтат)**

Лоторея билети

Аллагъа пек инангъан мераметли ве яхшы бир адам мушкюль бир вазиятке тюшип бир кереден бутюн байлыгъыны, мал-мулькюни джойгъан. «Энди насыл яшайым, не япайым?», деп козяш тѣкип Аллагъа ялвармагъа башлагъан: «Аллам, санъа инанам, сенден башкъа танърым ёкъ, санъа сыгъындым, манъа ярдымджы ол. Аллаам, ялварам санъа, ойле эт де, мен лоторея билетини ютайым. Чокъ пара къазанайым. Аллаам, эр шей сенинъ къолунъда, ярдымджы ол манъа». Бойледже Аллагъа дуалар эте-эте айлар кечкен, йыллар отъкен, вакъыт кеткен. Бу адам ойле де зенгин оламайып, къартайып ольген. Аллагъа инанып омюрини намуснен яшагъаны ичюн, бу адам дженнетке тюшкен. Дженнетте адам Алланы корип: «Аллаам, мен бутюн омрюмни намуснен яшадым. Биревге ярамай лаф айтмадым, биревнинъ джаныны агъыртмадым. Джандан, юректен санъа инанып, сени севип гедже-кунъдюз «Аллаам, ярдым эт манъа, лоторея билетини ютмагъа», деп, ялварып дуалар окъудым. Сен, Аллаам, манъа къулакъ асмадынъ, мени эшитмединъ, манъа ярдым этмединъ. Сен мени унуттынъ», — деген.

— Мен эшиттим сени, — деген Алла, — санъа ярдым этмеге истедим. Амма къабаат сенинъ озюнде. Сен ич олмагъанда бир дане лоторея билети сатын алмакъ керек эдинъ, — деп айткъан.

Кечмиш хатырлавлары

Сувукъ къыш куню бир карт адам къарлы тарладан кеткенде агълап отургъан бир къарт апайны коре. Къарт, апайнынъ янына келип:

— Сен не агълайсынъ, не олды, джанынъны ким агъыртты? — деп сорай.

— Эй! Иште, акъылыма яшлыгъым кельди, — деп джевап берген къарт апай, — йыллар пек тез оте. Гузель, беджерикли эдим. Акъайым мени севе эди, урьмет эте эди, къолумдан эр шей келе эди. Шимди такъатсыз, беджериксиз олдым. Алла адамны ойле ярата экен. Инсан олып кечкен яшайышыны, яшлыгъыны унутып

оламай экен. Отип кечкен омрюмни акълыма кетирип, юрегим пек инджинип агълайым, иште, — дей де, онынъ лафларыны динъ-леп, тюшюнджеге далып, узакъкъа бакъып тургъан къарткъа айланып, — сен мени аслы да эшитмейсинъ, къайда бакъып къалдынъ, не корьдинъ анда? — деп сорай.

Къарт къарлы тарлаларгъа бакъып тургъан еринден:

— Мен тарлада ешилъ отларны, ачылгъан чечеклерни корем. Кунеш парылдай, къушлар йырлайлар. Мен бу гузелликни козюм огюне кетирем. Корьгениме юрегим къувана. Аллагъа шукюр, манъа ойле къабилиет, ойле беджериклик берген. Эр шейни акълымда, козюм огюнде тутмагъа, бир шейни унутмамагъа билем. Бу сувукъ къарлы къыш куньлеринден сонъ баарь келир. Эр бир шейнинъ вакъыты, саати бар. Бир вакъыт козюнъ огюне ярамай шей кетирме, ич бир вакъыт ярамай шей тюшюнме. Бойле сувукъ къыш куньлеринде, баарьни кетир козюнъ огюнъе. Юрегинъ къызар, гонълюнъ ачылыр. Омюринде яхшы, бахтлы, къуванчлы куньлерни акълынъа кетирип яша. Алла берген омюрнинъ къадирина билип, Аллагъа чокъ шукюрлер олсун, деп яшамагъа керек, — деп айта.

Гъурурлы адам

Бир адам базаргъа келип эшегининъ устюне бир чувал богъдай юклеп, чувалнынъ устюне эки дане сепетни ерлештирип багълап къоя. Озюне исе эшегининъ устюнде отурмагъа ер къалмай. Энди не япсын? Эшеги огюнде, озю исе арттан, эшегини айдап яваш-яваш эвге кете. Ёл боюнда, балабан терекнинъ кольгесинде бир эсли адам отурып, ёлда эшегинен келеткъан адамгъа бакъып отура экен. Адам эшегинен якъынлашыр-якъынлашмаз, терек туюнде отурып раатлангъан адам селям берип:

— Кель, достум, бир аз салкъында отурып раатлан, — деп, чакъыра да, — сен не ичюн юкни ойле къолайсыз юклединъ? Озюне эшекнинъ устюнде отурмагъа ер къалмагъан да. Сен беджериксизлик яптынъ. Эр шейнинъ бир къолайы ола, кель, мен санъа ярдым этейим, — деп, эшекнинъ устюнде олгъан юкни ашагъа тюшюрди. Сонъ кене де эшекнинъ устюне ойле бир уйдурып, тертипнен эр шейни ерлештирип юклеп къоя да:

— Мына энди озюнье де эшекнинъ устюнде отурмагъа ер бар, — деп айта. Эшекнинъ саиби пек къуванып, эшегининъ устюне минип кете. Энди бир аз ёл кеткен сонъ: «Вай! Мен бу адамгъа миннетдарлыкъ бильдирмедим, сагъ ол, деп айтмадым. Масхара олдым», — деп эшегини айландырып, терекнинъ тюбюнде отурган адамнынъ янына къайтып келе:

— Айып этменъиз, багъышланъыз. Мен къуванып, эшекнинъ устюне минип кеттим. Сагъ ол, деп айтмагъа унуткъаным. Сиз окъумыш, бильгили бир адамсынъыз. Тертипли адамсынъыз, эр шейнинъ къолайыны, сырасыны билесинъиз, — дей. Къарт адам эшек саибининъ бу сёзлерини динълеген сонъ:

— Ёкъ, джаным, мен окъумыш адам дегилим. Фукъаре адий бир адамым. Меним бутюн байлыгъым шу торбанынъ ичинде. Эвим-баркъым ёкъ, къорантам ёкъ, янъгъызым, — дей. Эшек саиби буны эшитир-эшитмез бир яйгъара къопара:

— Вай, гъарип! Бу яшкъа келип макъсадына етмеген экенсинъ. Бир ерде ерлешип яшап олмагъан экенсинъ. Вай, Аллам! Бу насыл шей, я? Онъмайджакъ бир темельсиз, огъурсыз, худжур бир адам экенсинъ. Озь омрюнъни, яшайышынъны уйдурып оламагъан сонъ манъа акъыл огретесинъ. Мен сенинъ акъылынънен иш тутсам, сенинъ киби оладжагъым, санъа ошайджагъым. Аллам, мени сенден узакъ тутсын! — деп, эшегининъ устюден эр шейни ерге тюшюрип, юкюни янъы баштан, биринджи сефер озю юклегени киби юклеп, ачувланып, сёгюне-сёгюне эшегини айдап кете.

Эки къайнана

Эки таныш къадын ёлда расткелишелер. Бир-бирине се-
лям берип ал-хатыр сорашкъандан сонъ, къадынлардан
бириси дигеринден:

— Къоджагъа чыкъкъан къызынъ насыл, яхшы яшайлармы? — деп сорай. Дигери пек джошып:

— Вай! Меним балам, севимли къызчыгъым. Аллагъа чокъ шукюрлер олсун. Мен пек разым. Къызым пек бахтлы. Киевим тербиели, муляйим аджайип бир огълан. Къызымны пек севе. Къызым истеген шейни алып бере. Машина алып берди, къыйметли шейлер; алтын кюпе, юзюклер эдие эте. Саба эрте турмагъа да

кереги ёкъ, къызым истегени къадар юкълай. Пек муаббет яшайлар. Ойле бир акъай даа, бильмем, кимде бар, — деп макътана ве:

— Я сенинъ огълунъ насыл, яхшы яшайлармы? — деп сорай. О бир къадын пек языкъсынып:

— Ваа-ай! Сорама, акъыз, языкълар олсун. Огълум акъылыма кельсе юрегим яна. Гъарип огълум, пек бахтсыз. Аман да къыз тапты озюне. Къайдан тапып алды, акъылым етмей, ойле сойлары да бар экен дюньяда. Бир де назик шейчик, къолундан ич бир шей кельмей, бир шей бильмей. Огълум онынъ истегенини япа. Джаны не истесе алып бере. Машина алып берди. Паалы бахшышлар алып бере. Амма о, уйлегедже юкълай, тешектен турмай. Саба туруп къоджасына къаве биле пиширип бермей. Ана, иште, ойле бир келин тюшти манъа. Балам пек частсыз. Не япаджакъсынъ, къысмети бу экен, — дей.

Акъыллы адам

Бир адамнынъ гузель къызы бар экен. О къызны эки огълан пек бегене экен. Бир огълан фукъаре, экинжиси зенгин къорантадан экен. Къызнынъ бабасы, «къайсы огълангъа берейим къызымны», деп чокъ тюшюнген-ташынгъан. Ойле тюшюне-тюшюне къызны фукъаре огълангъа берген. Бутюн сой-соплар, таныш-билишлер: «Сен не яптынъ, аслы тюшюндинъми япкъан ишинъни? Къызынъ барлыкъ-боллукъ ичинде яшагъаныны истемейсинъми, ёкъса? Не ичюн къызынъны фукъаре огълангъа бердинъ. Зенгин огъланнен яхшы, раат, бир шей тюшюнмейип, бир шейни къасевет этмейип яшар эди. Сен балабан янълышлыкъ яптынъ», — деп айткъанлар. Къызнынъ бабасы шойле деген: «Мен, эльбетте, чокъ тюшюндим. Къызымнынъ яхшы яшамасыны, бахтлы олмасыны пек истедим. Анълайсынъмы, зенгин огълан — тенбель, къолундан бир шей кельмей, бир зенааты ёкъ. Умютини бабасына багълап, бабасынынъ парасына яшай. Амма фукъаре огълан — акъыллы, ишкир, талапкъар. Тек бойле адам мувафакъкъиетке иришип олур. Меним къызым онынънен бахтлы олур. Мен умют этем, ойле вакъыт келир ки, олар яхшы яшарлар». Сой-соплар, достлар бир аз тюшюнип: «Сен акъыллы адамсынъ, догъру къарар бергенсинъ», — деп разы оларар.

Къартананынъ насиаты

Бир гузель яш къыз къартанасындан:

— Къартана, бир огълан мени пек бегене, нишанламагъа истей. О яхшы бир огълан. Мен шашмаладым, не япмасыны бильмейим. Акъайгъа чыкъайыммы, чыкъмайыммы? Не этейим экен, къартана, насыл насиат берирсинъиз манъа? — деп сорай. Къартанасы торунына джиддий-джиддий бакъып:

— Сакъын-сакъын, балам, янълышлыкъ этме, аслы да разы олма. Чыкъма онъа къоджагъа, — дей. Торуну къартанасынынъ бу сёзлерине ачувланып:

— Вай! Къартана, сиз не ичюн ойле айтасынъыз? — деп сорай. Къартанасы:

— Балам, сен шашмаладынъ, шубеленесинъ. Сен онъа къоджагъа чыкъайыммы, ёкъсам чыкъмайыммы, деп тюшюнесинъ, къоркъасынъ, не япмасыны бильмейсинъ. Не ичюн шубе этесинъ, билесинъми? Чюнки севги ёкъ, сен оны севмейсинъ. Севги олгъан олса, балам, сен озюне эмин олып шубеленмез эдинъ. Бахт — севги олмагъан ерде олмаз, балам, бахт — севги олгъан ерде олур, — деп джевап бере.

Ярамай табият

Бир яш огълан, къарт адамнен лаф этип тургъан сырада озъ дертини анълата:

— Къартбаба, меним ойле бир ярамай табиятым бар ки, насыл этип денъиштиреджегимнинъ чаресини тапалмайым. Ким ярдым этер де, мен бу табияттан къуртулайым, — дей. Къарт адам яш огъланнынъ боюн-постуна бакъып:

— Бу сенде пек худжур бир шей. Къана косътерчи манъа табиятынъны, — дей. Яш огълан омузларыны сыкъып:

— Мен, бойле, бирден адетимни, табиятымы косътерип оламайым.

Къарт адам:

— Я не вакъыт, насыл этип табиятынъны косътерип оладжакъсынъ, — деп сорай.

Яш огълан утанып:

— Анълайсынъызмы, о менде апансыздан, бирден озю пейда олып, чыкъа къоя, — деп айта.

Къарт адам огъланнынъ омузыны таптап:

— Ойле олса, огълум, о сенинъ табиатынъ дегиль — алышкъанлыгъынъдыр. Сен бу алышкъанлыкънен догъгъанынъ ёкъ. Шу шимди сенде олгъан алышкъанлыкътан къуртулмакъ мумкюн. Эгер о сенинъ табиатынъ олгъан олса эди, манъа бирден косътериполур эдинъ. Бу алышкъанлыкъны денъиштирге тырыш. Япкъан ишинъе, айткъан сёзюнъе мукъайт ол, дикъкъат эт. Мен санъа берген насыятны акъылынъда тут. Эр шей сенинъ озюнъе багълы. Пек истесенъ, бу алышкъанлыкътан мытлакъкъа къуртулырсынъ, — дей.

Учь буханка отъмек

Бир адам эр кунъ отъмек тюкянындан учъ буханка отъмек ала экен. Отъмек сатыджысы меракъланып:

— Багъышланъыз, эр кунъ учъ буханка отъмек аласынъыз, къорантанъыз пек балабан, гъалиба? — деп сорай. Адам бир аз тюшюнип:

— Насыл этип айтайым сизге, бильмейим. Анълайсынъызмы, бир буханка отъмекни эр кунъ апайымнен озюме алам. Экинджи отъмекни борджкъа берем. Учюнджисини де берип борджумны къайтарам, — дей. Отъмек сатыджысы шашып бир шей анъламайып:

— Багъышланъыз, мен сизни анълап оламадым. Сиз зевкълы адамсынъыз, гъалиба шакъа этесинъыз. Насыл ола да, сиз эм борджкъа бересинъыз, эм борджунъызны къайтарып бересинъыз, — деп сорай. Отъмек алгъан адам:

— Оны анъламасы къыйын дегиль, бу адий шей. Бир буханка отъмек апайымнен экимизге. Экинджи буханка отъмекни балларыма борджкъа берем. Чюнки къартлыкъта бизни олар бакъаджакълар. Учюнджисини анама-бабама борджумны къайтарып берем. Бу бизим вазифемиз, боюн-борджумыздыр. Энди анъладынъмы меним айткъан сёзлеримнинъ манасыны, — дей. Отъмек сатыджысы бираз тюшюнип:

— Пек догъру айтасынъыз. Мен энди эр шейни анъладым. Акъикъатен бу бизим боюн-борджумыздыр, — деп айта.

Къарт адамлар

Пек дост олгъан учъ къарт яшлыкъларыны хатырлап лаф этип отуралар. Къартлардан бириси:
— Эй, Аллам! Къартайдым, такъатсыз, беджериксиз олдым, артыкъ. Аякъларым агъыра, юрип оламайым. Яшлыгъымда насыл чапкъалап юргенимни коръсейдинъиз. Энди бирев ярдым этмесе, ёлны биле бир ягъындан о бир ягъына кечип оламайым.

Экинджи къарт лафкъа къошулып:

— Догъру айтасынъ, достум, вакъыт бизни денъиштирди. Козюм пек яхшы коре эди. Энди къомшуларымны биле танып оламайым.

Учюнджи къарт, шакъаджы бир адам экен. Башыны саллап:

— Сизге не олды шу, мен сизни анълап оламайым. Мына мен, меселя, яшлыгъымда такъатлы олгъаным къадар шимди де о къадар такъатлыман. Меним эвимде балабан агъыр долап тура. Мен къыркъ йыл эвельси о долапны еринден къыбырдатып оламай эдим. Тюневин кене долапны котерип чекмеге истедим. Кене де къыбырдатып котерип оламадым. Коръдинъизми, мен къыркъ йыл эвельси олгъаным киби такъатлыман. Ярамай шей тюшюнменъиз, бир-биринъизнинъ кейфини бозманъыз. Шакъа этинъиз. Шакъа гонъюль котере, омюр узата. Шакъанен яшамасы зевкълы ве енгиль, — дей.

Бу сёзлерден сонъ учевининъ де гонъюль ачылып, кулюштилер.

Меракълы субет

Устюнде урбалары гузель ве паалы олгъан зенгин, амма пек къызгъанч бир адам, кибирленип, фукъаре бир къомшусынен лаф этип отура:

— Сиз билесинъизми, бу дюньяда фукъаре яшагъан адам обир дюньяда пек зенгин оладжакъ экен. Анда гузель ве раат яшайджакъ экен. Устюнде паалыгузель урбалар оладжакъ экен, — дей де, фукъаре къомшусынынъ устюндеки эски йыртыкъ-пыртыкъ урбаларына, ач козьлеринен бакъып:

— Мына сен, къыйметли достум, меним къомшумсынъ. Мен сени пек урмет этем ве саям. Ич къасевет этме. Сен азиз адамсынъ,

обир дюньяда омрюнде ич киймеген пек паалы ве гузель урбалар кийип юреджексинъ. Омрюнде ашамагъан леззетли ашлар ашайджакъсынъ. Сен пек сайгъылы, зенгин адам оладжакъсынъ. Меним санъа бир риджам бар, достум. Пек ялварам. Эгер мен санъа обир дюньяда келип, бир шей сорасам, истесем, манъа бир шей керек олса, «ёкъ», деме. Ялварам, ярдым эт. Яхшымы? Мен сенинъ къомшунъ олгъанымны унутма. Къомшулар догъмушлардан да якъын олалар. Пек эминим ки, манъа ярдым этерсинъ. Сен яхшы, адалетли адамсынъ, мен санъа ишанам, — деп чыкып кете. Заваллы фукъаре адам шашып, зенгин къомшусынынъ артындан бакъа къала.

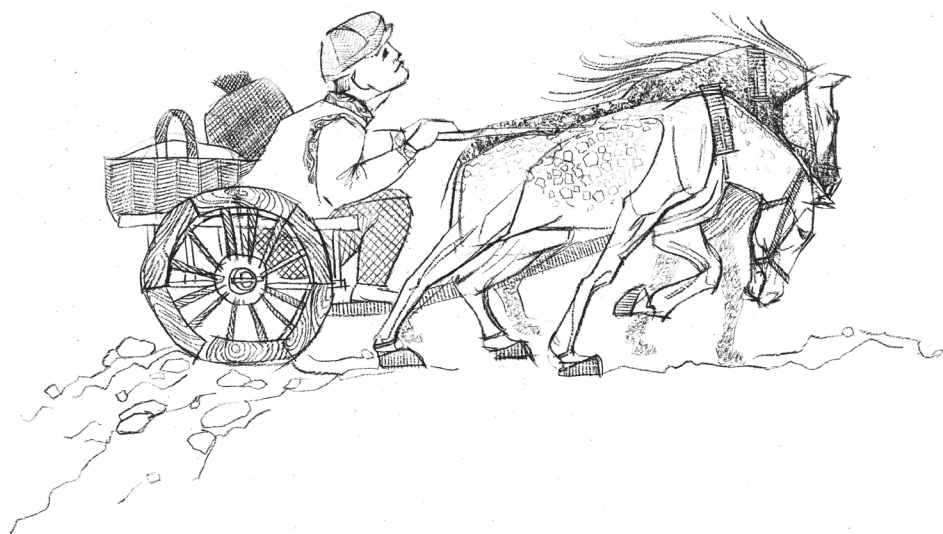
Тербиеджи къартал

Бир яш къартал озъ баласына догъру тербие бермек ичюн, баласынынъ эр шейни яхшы этип анълап огренмеси, бильмеси ичюн бир къарт къарталгъа тербиелемеге берген. Къарт къартал: теджрибели оджа, омрюнде чокъ шей коръген, чокъ шей бильген бир къартал экен. Яш къартал, эр кунъ къарт къарталнынъ баласына къанатларынынъ насыл тутмасыны, учмасыны, ве эр вакъыт пек мукъайт олмасыны джан гонъюльден огреткенини, буюк меракънен сейир этип бакъып отура экен. Кичкене къарталчыкъ дикъкъатлы ве къабилиетли экен, тез огрене экен. Бир кунъ яш къартал, къарт къарталнынъ янына келип:

— Сенинъ берген тербие ве дерслеринъни пек бегенем. Пек де яхшы, догъру огретесинъ, сенден гъайры оны кимсе бойле огретип оламаз. Мен пек разым. Амма сенден сорамакъ истейим. Не ичюн эр вакъыт оны учмагъа огретесинъ, не ичюн авланмагъа огретмейсинъ? Кокте къуш, чёльде тавшан тутмагъа, озенде балыкъ тутмагъа, онъа керек олмайджакъмы ёкъса, — деп сорагъан. Къарт къартал яш къарталнынъ бу сёзлерини динълеген сонъ шай деген: «Бизим энъ буюк вазифемиз — беджерикли ве догъру учмакътыр. Биз къарталлар — гъурурлы бир къушлар олып, кучлю къанатларымызнен, юксек ве гузель учушымызнен нам къазандыкъ. Бу буюк бир санаттыр. Бизим учкъанымызгъа эр кес зевкъле бакъып, айран къалалар. Амма ачлыкъ — менден даа яхшы оджадыр. О менден даа тез ве даа яхшы огретир авланмагъа».

Адий атлар

Бир зенгин адам файтонына минип кете экен. Файтонына эр бири башкъя-башкъя мемлекеттен кетирилген пек гузель алтыат екильген экен. Ёлнынъ пек чамурлыгерине кельгенде файтоннынъ копчеклери чамургъа батып къалгъан экен. Адам атларыны не къадар къамчыласа да, файдасы ёкъ — атлар еринден къыбырдап оламай экен. Бу сырада, янындан эки арыкъ аты екильген бир фукъаренинъ арабасы яваш-яваш чамур ичинден кечип чыкъа экен. Буны корип шашып къалгъан зенгин, фукъареден: «Сенинъ эки арыкъ атынъ насыл этип арабанъны чамурдан чекип кечти? Эки атынъ меним алты атымдан даа къуветлими, ёкъ-са»? — деп сорагъан. Фукъаре, зенгиннинъ атларына бакъып: «Сизинъ атларынъыз кучлю, такъатлы олсалар да, эр бири башкъя-башкъя мемлекеттен кетирилгени ичюн бири-бирини анъламай, бир атны къамчыласанъ о бирлери къувана. Сизинъ ич бир атынъыз файтонны чекмеге истемей, башкъасы чексин деп, озюни къыйнамай. Амма меним, биенен тайчыгъым — адий, иш-кир атлар. Къамчымны тайчыкънынъ устюне котерсем, анасы баламны урмасын, деп бар кучюнен арабаны чекмеге тырыша. Бу ерде бирлик бераберлик керек, меним атларым адий атлар олсалар

да, бир-бирини аджып, бири-бирине ярдым этип арабаны чекелер. Амма сизинъ атларынъыз эр бири озюни тюшюне, оларда бирлик бераберлик ёкъ. Шунынъ ичюн файтонны еринден кыбырдатып оламайлар», — дей де ёлуна девам эткен.

Гъурурлы хораз

Багъча ичинде отлар арасында чёпленип юрьген бир хораз кичкене йылтыравукъ инджи коре. Хораз бирден секирип инджи данесини чокъучлап ала. Энди, ютайым дегенде, йылтыравукъ шейнинъ богъдай данеси олмагъаныны фаркъ этип бир четке ташлай. Шу дакъкъасы инджи лаф этмеге башлай:

— Мен пек паалы инджийм. Боюнджакътан тюшип бу багъчада отлар арасында джоюлдым. Сен бугунъ пек бахтлысынъ. Аджайип, йылтыравукъ, паалы, гузель инджини — мени тапкъансынъ. Гузеллигимни кориц, эр кес айран олып шашып къалалар. Ойле бир кыысмет бир кере чыкъа, бахтынъны къачырма. Сен мени нафиле инкяр этесинъ, — дей. Хораз кокюсини къабартып, гъурурланып:

— Сен манъа керекмейсинъ. Не файда бар сенден? Эгер истеген бирев тапылса, мен аслы да тюшюнип отурмам, севине-севине бир богъдай данесине денъиширим сени, — дей де айланып кете.

Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъ

Бир заманда Ёкъсуллыкъ Огъурсызлыкънен экиси бир кичкене, эски эвчикнинъ ичинде яшай экенлер. Гъариплернинъ къапу янында оськен армут терегинден гъайры бир шейлери ёкъ экен. Армут тереги эр йыл чокъ армут бере экен. Амма армутлар пишкен вакъытта, балалар терекинъ устюне чыккып, армутларны узип, къачып кете экенлер. Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъ бир шей япып оламай экен. Не къадар къувсалар, не къадар бакъсалар да, балалар чаресини тапып, армутларны хырсызлап къачып кете экенлер. Бир сувукъ кыш куню, япалакъ-япалакъ къар ягъгъанда, бу гъариплернинъ къапусыны бирев къакъа. Ёкъсуллыкъ къапуны ачып бакъса, алчакъ бойлу, безаз сакъаллы бир къарт адамны коре. Къарт селям берип кирмеге рухсет сорай.

Эвлерине кирип, кызынмагъа истей. Ёкъсуллыкъ къартны эвине киргизип, сыджакъ собанынъ янына отурта. Къарт бираз кызынып, энди кетеджек олгъанда, Ёкъсуллыкъ:

— Къайда кетеджексинъиз, къар даа ягъа, кызынып отурынъыз. Мен шимди барып къомшулардан ашамагъа бир шейлер алып келейим, — дей. Бираз вакъыттан сонъ Ёкъсуллыкъ къуру отъмек алып келе. Шу отъмек кесечиклерини сувда джибитип, къартны ашата. Къарт мемнюн олып:

— Чокъ сагъ ол! Мен энди кетейим, — деп аякъкъа тура. Энди къапунынъ огюне баргъанда, къарт Ёкъсуллыкъа:

— Мен адий адам дегилим. Джанынъ не истесе сора менден, истегенинъни япарым, — дей. Ёкъсуллыкъ бу лафларны эшитип шашмалай ве шу дакъкъасы акъылына бирден армут береги келип, озъ дердини, шу армут терегининъ меселесини айтмагъа башлай:

— Балалардан бир чаре ёкъ. Не япаджагъымны бильмейим. Ялварам санъа, ойле яп ки, терекнинъ устюне чыкъкъан адам, мен — «тюш теректен» демегендже, тюшип оламасын, — дей.

Къарт:

— Сенинъ истегенинъ киби олсун, — деп сагълыкълашып кете.

Айлар кечип яз келе. О йыл берекетли ола. Армут береги чокъ армут бере. Корьген адам сукълана экен. Эр вакъыт олгъаны киби, балалар армутларны джыймагъа келелер. Терекнинъ устюне чыкъып, армутларны джыялар. Амма терекнинъ устюнден не къадар тырышсалар да, «теректен тюш» денильмегендже бириси тюшип оламай. Бундан сонъ хырсызлыкъ кесиле. Энди терекке кимсе тырмашмай. Бир куню саба эрте, бирев оларнынъ къапусыны къакъа. Ёкъсуллыкъ къапуны ачып, къоркъудан къатып къала. Огюнде арыкъ, узун бойлу, къара урбалар кийинген бир адамны коре.

Адам:

— Мен Азраилим, жанларынъызны алмагъа кельдим, — дей. Ёкъсуллыкъ къоркъусындан шашмалап:

— Биз сени чагъыргъанымыз ёкъ, сени беклемедик, кет мындан! Биз даа ольмеге истемеймиз, — дей.

Азраиль:

— Мени бирев чагъырмай. Мен эр бир адамнынъ вакътыны-саатини билип озюм келем, — дей ве шу дакъкъасы армут терегини корип:

— Не де татлы къокъулар келе! Мен бир къач дане армут алайым, — деп, терекнинъ устюне тырмаша. Бир къач дане армут

узип, энди тюшейим дегенде, теректен тюшип оламай. Куньлер кече, вакъыт кете, Азраиль терекнинъ устюнде отура. Шу куньлерде кимсе ольмей. Амма мирас беклеген адамлар бунъа разы олмайлар. Бир кунъ олар топлашып падишагъа шикъет этмеге баралар:

— Падишам, Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкънынъ къапусы огюнде тылсымлы армут тереги осе. Азраиль шу терекнинъ устюне чыкъып къалды, тюшип оламай. Биз бунъа разы дегильмиз, озь мирасымызны алмакъ истеймиз. Сиз эмир бермесенъиз, Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъ Азраильни терекнинъ устюнден тюшюреджеклери ёкъ. Алланынъ иши, эпимизнинъ озь вакъты-саати бар, — деп айталар. Падиша бир аз тюшюнип, Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъкъа: «Азраильни теректен тюшюринъиз», — деп эмир яза. Адамлар падишанынъ язувлы эмирини Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъкъа кетирип берелер. Ёкъсуллыкъ падишанынъ эмирини окъуп:

— Яхшы, мен Азраильни теректен эндиририм, лякин меним бир риджам бар: барып падишагъа айтынъыз, бу къагъытнынъ устюне: «Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъ бу дюньяда истегенлери къадар яшасынлар», деп язсын, — дей. Адамлар падишагъа барып, Ёкъсуллыкъ ве Огъурсызлыкънынъ риджасыны айталар. Падиша оларнынъ риджасынен разыола. Къагъытнынъ устюне язылгъан разылыкъны Ёкъсуллыкъкъа алып келелер. Сонъ, Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъ Азраильге: «Тюш!», деп теректен эндирелер. Ойле этип Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъ бу кунъгедже яшап келелер.

Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъ, къолларындан бир шей кельмеген, тенбель, къабилиети олмагъан адамларны тапып оларнынъ эвинде яшайлар. Талапкъар, ишкир адамларнынъ эвинде исе эр вакъыт къысмет ве берекет олур. Ойле адамларнынъ эвинде Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъа ер ёкъ.

Мераметли адам

Бир адам гедже къаранлыкъ сокъакътан кеткенде, бир кёр адамнынъ кельгенини коре. Кёр адамнынъ бир къолунда янып тургъан фенер, бир къолунда да сепет толу къара эрик бар. Адам кёрнынъ янына келип:

— Багъышла, достум, сорамагъа айып олмасын. Санъа гедже-кунъдюз эпси бир дегильми? Сен не ичюн кеткен ёлунъны фенернен ярыкълатып кетесинъ, бир шей коръмейсинъ де? — деп сорай.

Кёр адам кулюмсиреп:

— Фенер меним ичюн дегиль, достум, фенер сенинъ ичюн. Сен къаранлыкъта корьмейип, манъа урулсанъ, сепетим ерге тюшип, бутюн эриклер ерге тѣкюледжек. Эльбетте, догъру айтасынъ, достум, мен кёр адамым. Манъа ярыкъ керекмей. Мен аселет сенинъ ичюн, сени урьмет этип, достлугъымны бильдирип ёлны фенеримнен ярыкълатып кетем, — деп айта. Адам кёрнынъ айткъан сѣзлерини пек бегене, башы кокке тие, юреги къувана ве «бу кёр — не де яхшы, мераметли адам экен!», деп тюшюнип:

— Огъурлар олсун, — дей де сагълыкълашып кете.

Къыркъаякъ ве чегертки

Бир кучюк меракълы ве ошлу чегертки отларнынъ арасында тез чапып юрьген къыркъаякъны буюк бир меракънен сейир этип отура эди. Къыркъаякънынъ шашмаламайып, аякълары бир-бирине сюрюнемейип ойле чабик чапкъалап юрьгени чегерткини пек зевкъландыра эди. Чегертки секирип, къыркъаякънынъ янына келип:

— Эфендим, багъышланъыз, мен сизге бакъып, пек шашам. Насыл этип ойле тез, енгиль чапкъалап юресинъиз? Сиз къайсы аягъынъызны котермек, къайсыны тюшюрмек кереклигини къайдан билесинъиз? Мен сизге бакъып пек айран олам, — дей.

Бу сѣзлерни эшитип, къабарып, гъурурлангъан Къыркъаякъ:

— Аслында бир къыйынлыгъы ёкъ. Аякъларым истегенимни япалар. Мен ойле тез чапам ки, керчектен де — шашыладжакъ шей. Аякъларым эмирлеримни беджерелер. Бакъ, мен шимди къыркъ аягъымнен насыл чеберликнен чапып юреджегим, — деп, энди чапып кетейим дегенде, аякълары къармашып йыкъыла. Аякъларынынъ устюне турып, кене чапмагъа истей, сюрюнип кене йыкъыла:

— Вай! Манъа не олды? Бу насыл шей? Мен юрип оламайым да! Энди къайсы аягъымны котермеге, къайсы аягъымны басмагъа бильмейим. Бу — не белясы, бу...? Сен мени шашмалаттынъ! Мен насыл арекет эткенимни асылында тюшюнмей эдим. Сен огъурсыз чегертки! Сен сорамагъан олсанъ, эр шей яхшы оладжакъ эди. Кет! Бир даа козюме корюмме, нишаретли, сенинъ козюнъ тийди манъа! — деп, ачувлангъан къыркъаякъ, озъ-озюнден, бирден чапып кете.

Къыркъаякънынъ артындан бакъып къалгъан чегертки: «Меним не къабаатым бар ки, мен бир шей япмадым да», — деп тюшюнди.

Ана тилини бильген адам

Балыкъчы къайыгына бир адамны минсетип озеннинъ дигер тарафына алып кете. Балыкъчы ёл бою о адамнен лаф этип, тюрлю-тюрлю вакъиалар анълатып тура. Къайыкъта отургъан адам исе окъумышлы, ана тилини яхшы бильген бир адам экен. О балыкъчыны динълеп:

— Сен догъру лаф этмейсинъ, пек чиркин лаф этесинъ, озъ тилинъни бильмейсинъ, бойле лаф этмеге утанмайсынъмы, — деп балыкъчыны тазирлей.

Балыкъчы:

— Мен окъумадым, мени огреткен адам да ёкъ эди, бильгеним къадар лаф этем, иште, — дей.

Окъумыш адам:

— Ойле олса, достум, сен яры омрюнъни джойдынъ, — дей.

Бу адамнынъ айткъан сёзлери балыкъчынынъ джаныны пек агъырта.

Бирден бирге шиддетли ель эсип, фуртуна башлай. Далгъалар къайыкъны де бир тарафкъа, де о бир тарафкъа саллап чалкъалатып башлай. Къайыкъ ана-мына авдарыладжакъ вазиятте. Къайы-

гъынынъ эки кенарына къолларынен тутынып отургъан балыкъчы окъумыш адамдан:

— Сен ялдамагъа билесинъми? Сени ялдамагъа огреттилерми? — деп сорай. Адам къоркъкъанындан не япадагъыны бильмей, шашмалап:

— Ёкъ, мен ялдамагъа бильмейим, — дей. Балыкъчы языкъсынып:

— Языкълар олсун! Ойле олса, достум, шимди, гъалиба, бутюн омрюнъни джояджакъсынъ, — дей.

Пахылджы къомшу

Бир къарт адамнынъ азбарында аджайип, гузель тавус къушлары бар экен. О къушларыны бакъып юректен къуванып, мемнюн олып яшай экен. Бу къартнынъ зенгин, хынзыр, пахылджы бир къомшусы да бар экен. О къомшу, эр кунъ диварнынъ тёпесинден тавус къушларгъа бакъып сукълана экен. Бир кунъ хынзыр къомшу пахыллыгъындан не япадагъыны бильмейип, къушларгъа таш аткъан. Къарт, къомшусынынъ къушларгъа таш аткъаныны корип, пек ачувлангъан, онъа пек джаны агъыргъан, амма, о, Аллагъа инангъан, намуслы адам олгъанындан, къомшусы тарафына таш атмагъан. Къарт, къомшусы бир даа таш атмасынъ деп, диварнынъ устюне тель чекип къойгъан. Бундан сонъ хынзыр къомшусы къушларгъа таш атып оламагъан. Амма о, къомшусыны кене пахыллагъан, раат яшап оламагъан. Бир кунъ къарткъа келип:

— Сен манъа тавус къушу йымыртасыны сат, оны тавугъымнынъ тюбуне къойсам, тавус къушу чипчеси чыкъар. Менде де бойле гузель къушларнынъ олгъаныны пек истейим, — деп ялваргъан. Къарт бойле хынзыр, ярамай адамгъа тавус къушу йымыртасыны бермеге истемеген:

— Ёкъ, мен санъа тавус къушу йымыртасы бермем, — деген. Бунъа хынзыр къомшусы пек ачувлангъан. Имамгъа барып, шикяет эткен. Имам, къарт адамны чагъырып, къомшусына тавус къушунынъ бир йымыртасыны бермеге буюргъан. Къарт, имамнынъ сёзюне уйып, къомшусына бир дане тавус къушу йымыртасы берген. Бираз вакъыттан сонъ бу зенгин хынзыр адам, кене имамгъа келип шикяет этип:

— Билесинъизми, имам Агъа, къарт берген йымыртадан чипче чыкъмады. Гъалиба, о мени алдаткъан, — деген.

Имам кене къартны озюне чагъырып:

— Сен намуслы, урьметли адамсынъ, не ичюн къомшунъа берген йымыртадан чипче чыкъмады? Насыл бир айнеджилик яптынъ, догърусыны айт, — деп сорагъан. Къарт, имамгъа ялан айттып оламагъан, къомшусынынъ япкъан ишлерини сёйлеп, бойле пахылджы, хынзыр, ярамай адамгъа тавус къушунынъ йымырта-сыны пиширип бергенини айткъан.

— Сиз сайгъылы, адалетли акъыллы адамсынъыз, — деген къарт, — япкъан арекетлеримни анъламакъ керексинъиз, — деп лафыны битирген. Имам къарткъа бакъып, тюшюнип, бир шей деген.

Бахт ве севги

Кичкене Бала-бахт Баба-бахттан:

— Баба, насыл ола да севги оте де кече, манъа анълатып бер, — деп сорай.

— Севгисиз яшамакъ мумкюн олмаз, — деп лафыны башлагъан Баба-бахт, — балам, базы адамлар севгини къорчалап, сакълап оламайлар. Севгининъ не къадар кучлю-къуветли олгъаныны анъламайлар. Севгинен яшагъаннынъ омюри къуванчлы, мувафакъиетли, бахтлы ола, — деп джевап бере.

Бала-бахт тюшюнип къала: «Мен осип буюк олсам, севгиге ве бутюн инсанларгъа ярдым этип, оларны бахтлы этерим», деп сёз бере.

Йыллар кече, Бала-бахт осип етишкен Бахт ола ве озь-озюне берген сёзюни унутмай, адамларгъа ярдым этип башлай. Амма адамлар Бахтнынъ къадрине етмейлер. Бу себептен Бахтнынъ алы ярамай олып кунъ-кунъден азып-тозып, такъатсызлашып, бою алчакълаша. Бахт бу алындан разы олмайып, иляджыны кыдырып ёлгъа чыкъа. Ёлда болдурып бираз раатланайым, деп бир терек тюбюне отура. Энди юкьугъа далайым дегенде, биревнинъ кельгенини дую. Козюни ачып бакъса, къолунда таягъы, устюнде эски йыртыкъ урбалары, аякъкъаплары джарты бир къарт битайчыкъны коре. Бахт, битайчыкънынъ бу хор ве аджыныкълы сыфатыны корип:

— Отурынъыз, раатланынъыз, — деп янына чагъыра. Битайчыкъ бир аз вакъыттан сонъ, озъ омюрини, башына кельген беляларны тариф этип озюни таныта:

— Мен къарт дегилим, мен даа яшым, адым — Севги, — дей. Буны эшитип шашып къалгъан Бахт:

— Севги дегенлери сизмисинъыз? Меним адым Бахт. Бабам, «дюньяда энъ яхшы, энъ гузель — Севгидир», деген эди, — дей. Бахткъа муляйим-муляйим бакъкъан Севги:

— Манъа да Бахтнынъ пек гузель олгъаныны айткъан эдилер, — деп джебинден кузъгюсини чыкъарып Бахткъа косътере. Бахт кузъгюде гъарип юзюни корип агъламагъа башлай да:

— Бакъ! бизни не яптылар, инсафсыз адамлар, — деп, даа бетер агълай. Севги Бахтны аджып, явашчыкътан къучакълап:

— Сен пек къасевет этме, эгер биз бирлик олсакъ, бир-биримизни къорусакъ, имае этсек, биз кене гузель ве къуветли олурмыз, эр кесни къуwandырымыз, — деп айта. О ерде Севгинен Бахт: «Эр вакъыт берабер оладжакъмыз. Ич бир вакъыт айырылмайджакъмыз», — деп бир-бирине сёз берелер. О кунъден сонъ олар бири-бирисиз яшап оламайлар. Дюньяда энъ гузель, энъ керекли — Севги ве Бахттыр.

Эки сабан

Демирджи бир-бирине ошатып эки сабан ясагъан. Бир сабанны устаханесинде къалдыргъан, экинджисини арабагъа къойып тарласына алып кеткен. Бир къач ай ер сюрюлип ишлетильген сабан пек гузель, кумюшдай йылтырагъан сабан олгъан. Амма устаханедеки сабан тура-тура эскирип тотланып къалгъан. Бир вакъыттан сонъ, эки сабан бир-биринен корюшкен. Кунеш киби парылдап ялтырагъан сабанны корип, шашып къалгъан тотлу сабан:

— Сен насыл этип бойле йылтыравукъ, гузель олдынъ? Уста экимизни де бир кунъде, бир демирден ясагъан, дегиль эди ми? Меним тотланып къалгъаныма бакъ. Бунынъ себеби недир? — деп сорагъан.

— Онынъ бир сыры ёкъ, достум, — деген йылтырагъан сабан, — мен чалышкъаным ичюн, бойле йылтыравукъ, гузель олдым. Манъа иш ярашкъан. Амма сенинъ белянъ ишсизликтир. Сен чалышмайып, арекетсиз тургъанынъ ичюн эскирип, тотланып къалгъансынъ, — деп джевап берген.

Къартбабанынъ сёзлери

Бир кунъ яш огълан къартбабасына:
— Къартбаба, сиз манъа эр вакъыт «сен бахтлы инсансынъ», дей эдинъиз. Мен бу сёзлерни эр вакъыт айтып юрьсем, бахтлы олурым беллей эдим. Бу сёзлерни эр кунъ айтып юрьдим. Амма бунъа бакъмадан, юрегимде не бахт, не къуванч бар. Мен энди не япаджагъымны бильмейим. Сизинъ берген насиатынъыз манъа ярдым этмей, — дей. Къартбабасы бу сёзлерни динълеп, торуннынъ огъуне къашыкънен мешребе къойып:

— Къайсыны сайлайсынъ, огълум, къашыкънымы, мешребеними? — деп сорай.

Торуны:

— Къашыкъны сайлайым, — дей.

Къартбабасы:

— Энди, «къашыкъны сайлайым», деп беш кере текрар этип айт, — дей. Торуны шу сёзлерни беш кере айта.

Къартбабасы:

— Корьдинъми? Балам, истесенъ беш кере айт, бинъ кере айт «къашыкъ истейим», деп. Озюнъ къолунъны узатып къашыкъны алмагъандже, къашыкъ сенинъки олмаз. Къавалгъа бакъып турсанъ, къавал чалмагъа огренип оламазсынъ. Энди санъа айткъан сёзлеримнинъ манасыны анъладынъмы? — дей.

Алла насип этсе

Бир адам юзюм багъында чалышмагъа азырланып апайына:
— Акъыз, мен ярын саба эрте турып юзюм багъына чалышмагъа бараджагъым, — дей.

Апайы:

— Эбет, Алла насип этсе барырсынъ, — дей.

Акъайы:

— Алла насип этсе де, этмесе де, эп бир бараджагъым, — дей. Адам саба эрте турып, кете. Ёлда апансыздан кучлю ель котериле. Кокни къара булутлар къаплап ала, сонъра да бир ягъмур ягъа. Энди не япсын, ягъмурдан сакъланмагъа ер де ёкъ. Устю-башы сылакъ. Ашыкъып тез-тез эвине къайтып келе. Къапусыны къакъып:

— Ач къапуны, — деп къычыра.

Апайы:

— Ким бар, — деп сорай. Акъайы ачувланып:

— Ким бар, ким бар? Алла насип этсе мен барым. Сенинъ акъайынъ олам.

Къойлар

Мектепте эсап дерсинде оджа бир талевени тахтагъа чагъырып вазифе бере: «Бир адамнынъ он къою бар эди. Бир къой авла къорасы устюден секирип къачып кеткен, авлада къач къой къалгъан?», — деп сорай. Бабасы чобан олгъан, онынъ ичюн къойларнынъ къылыкъларыны пек яхшы бильген талебе:

— Бир дане къой къалмагъан, — деп джевап бере.

Оджасы:

— Догъру дегиль, сен саймагъа бильмейсинъ. Бу къолай вазифе, яхшы этип тюшюнип бакъ, ашыкъма, — дей ве суалини текрарлай:

«Адамнынъ он дане къою бар эди, бир данеси къачып кеткен. Анълайсынъмы? Бир данеси къачып кеткен. Не къадар къой къалгъан?»

Талебе:

— Оджам, сиз нафиле ачувланасынъыз, — дей, — Бу вазифе пек къолай, онынъ джевабыны эр кес биле. Бир къойнынъ акъылы эписине ете. Бутюн къойларнынъ акъылы бир къойнынъ башында ола. Эгер бириси къачып кетсе, къалгъан къойлар да онынъ артындан къачып кетелер. Онынъ ичюн мен сизге, «бир дане къой къалмады», деп джевап бердим.

Оджа талевенинъ джевабына шашып къала.

Эки мелек

Эки мелек Аллагъа хызмет эте. Бирисининъ иши пек чокъ, инсанларнынъ тилеклерини топлап Аллагъа алып бара, экинджиси исе эр вакъыт булутларнынъ устюнде ишсиз отура. Бир кунъ ишсиз отургъан мелек, чокъ чалышкъан мелектен:

— Достум, не ичюн сенинъ ишинъ чокъ, инсанлар эр вакъыт сени чагъыралар? Мени исе кимсе чагъырмай, менден бир шей истемейлер? — деп сорай. Чокъ чалышкъан мелек:

— Билесинъми, достум, инсанлар Алладан чокъ ярдым сорайлар, тилеклерини мен Аллагъа алып барам ве бунынъ ичюн ишим чокъ ола. Сенинъ вазифенъ исе инсанларнынъ «Аллагъа шукюр», деп айткъан сёзюни Аллагъа еткизмектир. Шимдики заманда пек чокъ инсан «Аллагъа шукюр» сёзлерини айтмагъа унута. Бунынъ ичюн сен ишсиз отурасынъ, — деп ишине девам эте.

Садыкъ дост

Бир кунъ бир адам атына минип, копегини де янына алып, ёлгъа чыкъа. Яваш-яваш, кете-кете баягъы ёл юрелер. Апансыздан кок гудюрдеп, ель котериле. Пек кучьлю ягъмур ягъмагъа башлай. Адам атынен копегини алып, терекнинъ тюбуне сакъланалар. Яшын терекке чарпып учевини де ольдюре. Адам бирден не олгъаныны анъламай. Энди бу дюньядан кечкенини бильмейип, кене атынынъ устюне минип, копегинен берабер яваш-яваш ёлуна девам эте. Баягъы ёл юрип болдурып сувсайлар. Оларнынъ огюнде гузель, алтындан япылгъан бир сарай пейда ола. Сарайнынъ ортасында чешмеден темиз сув акъып тура. Адам сарайнынъ къапусында тургъан къаравулгъа селям берип:

— Бу насыл ер? Омрюмде бойле гузель сарай корьмедим. Бу ернинъ ады не? — деп сорай.

Къаравул:

— Бу ернинъ ады Дженнеттир, — дей. Адам пек къуванып:

— Не де яхшы олды мында келип чыкъкъанымыз! Бизлер пек сувсадыкъ. Ялварам, мумкюн олса йиберинъиз бизни сув ичмеге, — дей.

Къаравул:

— Эльбетте, буюрынъыз, амма атынъызнен копегинъизни йибериپ оламайым. Чюнки айванларгъа мында кирмеге олмай.

Адам бу лафларны эшитип, бираз сакъына. Атыны ве копегини ташлап, бир озю барып сув ичип оламай. Адамнынъ гонглю пек бозула. Ве бу ерден кетелер. Ёл бою кетип сувсузлыкътан къыйналып пек ёрулалар. Бираздан бир кой корюне. Койге кеткен ёл кенарында сыранен оськен ешилъ тереклернинъ кольгесинде раатланып отургъан бир къарт адамны корелер. Адам къарткъа селям берип, озъ дердини айта:

— Меним атымнен копегим пек сувсадылар. Сувсузлыкътан къыйналып, такъаттан кесильдик, — дей. Къарт буны эшитип адамгъа:

— А-а-на! О балабан ташны коресинъизми? Шу ташнынъ ар-
тында балабан чокъракъ бар, суву темиз ве салкъын. Барынъыз,
истегенинъиз къадар ичинъиз, — дей. Адам, аты копегинен бе-
рабер чокъракъкъа барып къана-къана сув ичелер. Сонъра адам
къарткъа миннетдарлыгъыны бильдирип:

— Бу ернинъ ады недир, — деп сорай.

Къарт:

— Бу ернинъ ады Дженнеттир, — дей.

Адам:

— Ёлда гузель бир сарай корьген эдик. Сарайнынъ къаравулы
да, «бу ер — Дженнеттир», деп айткъан эди.

Къарт:

— О сизге ялан сёйлеген, о ер — джеэннемдир, — дей.

Адам:

— Я не ичюн олар адамларны алдаталар? — деп сорай.

Къарт:

— Шай деп, олар бизге ярдым этелер, — дей.

Адам:

— Насыл ярдым этелер, мен анъламайым, — деп сорай.

Къарт:

— Сарайгъа кирген адамлар саткъын, инсафсыз, намуссыз,
хынзыр, ярамай адамлардыр. Амма сенинъ киби садыкъ, мерамет-
ли адам ич бир вакъыт о ерде къалмаз, — дей. Адам бу лафлар-
дан эр шейни анълай.

Адий чобан

Молла джамиде вааз окъумагъа азырлана. Бакъса, джа-
мининъ ичинде олгъаны оладжагъы тек бир адам бар.
Молла о адамгъа бакъып «чокъ окъуп отурмайым,
къыскадан окъуп битирейимми экен», деп тюшюне.

Молла бу адамдан:

— Сенден гъайры бирев ёкъ, сен бир озюнъ кельгенсинъ. Не
дерсинъ, ваазны тез-тез окъуп битирейимми? — деп сорай. Чобан
башында къалпагъыны тюзетип:

— Мен бир адий чобаным. Насыл оладжагъыны бильмейим де,
анъламайым да. Амма мен къой авласына киргенде, авлада бир
къой олса да, эписи бир онъа керек ашыны берем. Мен чобаным,

озь ишимни, вазифемни япам, — деп айта. Чобаннынъ айткъан сёзлери моллагъа пек тесир эте. Молла ойле бир юректен джошып вааз окъумагъа башлай ки, эки сааттен зияде окъуй. Окъуп битирген сонъ, чобандан:

— Ваазымны бегендинъми? — деп сорай.

Чобан:

— Сайгъылы эфенди акъам, мен бир адий чобаным. Мен авлада олгъан бир къойгъа бутюн сюрюнинъ ашыны бермейим, — дей. Молла бу сёзлери эшитип, айран олып къала.

Заваллы эшек

Бир адамнынъ бир къарт эшеги бар экен. Адам эшекни пек аджып, оны яхшы бакъа экен. Бир кунъ эшек азбардаки эски къуругъан къуюгъа тюше. Заваллы эшек къоркъудан къычырмагъа башлай. Адам эшекнинъ сесини эшитип чапып келе. Шашмалап къуюнынъ этрафыны чапып-чапкъалап:

— Аллам, къайдан тюшти бу бея меним башыма! В-а-й! Не япайым!? — деп бакъыртлай-чакъыртлай. Сонъ къомшуларгъа барып, олардан ярдым сорай:

— Джемаат, ярдым этинъиз, эшегимни къуртарынъыз! — деп ялвара. Джемаат къую башына топланып:

— Языкъ, эшегинъни къуюдан чыкъармакънынъ чареси ёкъ. Сабыр эт, эджели — бу экен, — дейлер. Бираздан сонъ «эшегим къарт эди, эски къую чокътан къурып къалды, эшекни къуюгъа комейимми экен?», деп тюшуне. Сонъ ойле де япалар; къомшулары куреклерини алып къуюгъа топракъ атмагъа башлай. Эшек, айван олса да, не япылгъаныны анълай ве даа бетер къычырмагъа башлай. Адамнынъ юреги бунъа зорнен даяна, курегинен топракъ алып, къуюнынъ ичине зорнен ташлай. Бир вакъыттан сонъ эшекнинъ сеси кесиле. Юреги эзильген адам эгилип къуюнынъ ичине бакъса не коръсин; заваллы эшек топракъ устюнде тура экен. Адамлар къуюгъа топракъ аткъан сайын, эшек топракънынъ устуне чыкъа бере экен. Ойле этип эшек яваш-яваш юкъарыгъа чыкъа. Эр кес къувана, эшекнинъ саибини тебриклей. Адамнынъ козьлери яшлы: «Эй, Аллам, Санъа чокъ шукюрлер олсун!» — деп, эшегини къучакълай.

Азиз мелек

Бир балачыкъ, догъып дюнья юзю корьмеге бир кунъ къалгъанда Алладан:

— Аллам, сен мени бильмеген, танымагъан дюньягъа йибереджексинъ. Мен бир озюм къоркъам анда бармагъа. Биревини танымайым, тиллерини бильмейим, анда насыл яшайджагъым? Аллам, ялварам санъа, менимле берабер бир мелек олсун. О, эр вакъыт янымда олып, манъа ярдым этер, — деп ялвара.

Алла:

— Яхшы, къасевет этме. Сенинъ янында эр вакъыт бир мелек оладжакъ. Сени яхшы бакъаджакъ, озъ тилинъни огретеджек. Санъа ярдым этеджек, эр кестен чокъ севеджек. Амма сен осип буюген сонъ, сени ташлап кетеджек.

Бала кене де:

— Аллам, дюньяда пек чокъ адам яшай, оларнынъ арасында насыл этип мен озъ мелегимни къыдырып тапарым? — деп сорай.

Алла:

— Кимсени къыдырып юрьмейджексинъ, о сени чокътан беклей, — дей. Бала бир даа:

— Я мелегимнинъ ады не? — деп сорай.

Алла:

— Сен онъа «АНА», диеджексинъ, — дей.

Къыйметли бахшыш

Бир къызчыкъ, куньлернинъ биринде ойнап отурганда, бабасы:

— Сен не ичюн ойле гузель йылтыравукъ къагъытны кесип парчаладынъ, — деп дарыла.

Къызы:

— Мен бу йылтыравукъ къагъыттан къутучыкъ ясамагъа истейим, — дей.

Бабасы:

— Олмайджакъ къутучыкъ ичюн ойле паалы гузель къагъытны зиян этинъ, — дей. Козълери яш толу бала, бабасына бакъып бир шей айтмай. Экинджи куню къызчыкъ къагъыттан гузель этип япкъан къутучыкъны бабасына кетирип:

— Баба, бу меним санъа бахшышым. Мен бу къутучыкъны санъа деп ясадым, — дей ве къуванып бабасына узата. Бабасы озюнинъ къабаатлы олгъаныны анълап:

— Сагъ ол, къызым, — дей. Сонъра къутучыкъны ачып бакъса, ичи бош олгъаныны корип кене ачувлана:

— Я, балам, бош къутучыкъны бахшыш этмейлер де? — дей. Къызы бабасына муляйим-муляйим бакъып:

— Ёкъ, бабам, къутучыгъым бош дегиль, ичине санъа олгъан бутюн севгимни къойдым. Бабачыгъым, мен сени пек-пек севем! — дей де, агъламагъа башлай. Бабасынынъ юреги бунъа даяналмай ве къызындан афу сорай:

— Багъышла мени, меним гузель къызым, мен де сени пек-пек севем, — деп къызыны къучакълап козьлеринден опе. Бундан сонъ бабасы бу къутучыкъны сакълап тута ве къызынынъ энъ къыймет-ли, энъ азиз бахшышы деп сая.

Чукъургъа тюшкен бахт

Дёрт агъа-къардаш бахт къыдырмагъа кеткенлер. Къыдыра-къыдыра, чокъ долашкъан, чокъ юрьгенлер. Бир кунъ ёл четинде балабан бир чукъур корьгенлер. Чукъур ичине эгилип бакъсалар, айран олгъанлар. Анда, Бахт отура экен. Бахт, агъа-къардашларны корип:

— Сизге не керек, не истейсинъиз менден, — деп сорагъан. Уйкен агъалары:

— Дюньяда эр шей меним ичюн пек зевкълы, пек меракълы. Мен эр шейни бильмеге, анъламагъа истейим, — деген. Бахт онъа «Буюк энциклопедия» китабы берип:

— Бу пек меракълы ве пек файдалы китап. Оны окъуп дюньянынъ бутюн бильгилерини огренирсинъ, — деген.

Агъаларнынъ экинджиси:

— Мен зенгин олмакъ истейим, — деген. Бахт онъа эки юз алтын дукат берген.

Учюнджи къардаш:

— Мен къуветли инсан олмакъ истейим, — деп айткъан. Бахт оны пек къуветли эткен. Энъ кучюк къардашлары, бир шей истемей, индемей Бахткъа бакъып тура экен.

Бахт:

— Я сен, не истейсинъ, — деп сорагъан.

Кучюк къардаш:

— Мен бильмейим. Сен агъаларымнынъ истегенлерини бердинъ, чокъ тешеккур санъа. Мен сенден сорамагъа истейим. Сен озюнъ не истейсинъ? — деп сорагъан. Бахт:

— Бир истегим бар. Мен бу чукъурдан чыкъмакъ истейим, — деген. Къардашлар къолларыны узатып, Бахтны чукъурдан чыкъаргъанлар. Кучюк къардашлары Бахткъа:

— Сизге ярдым этип олгъаныма пек мемнюним, — деген. Бой-леликнен, агъа-къардашлар Бахтнен сагълыкълашып кеткенлер. Бахт исе бир аз тюшюнип, кучюк къардашнынъ артындан чапып, онынънен берабер кеткен.

Къашкъырнынъ пайы

Бир кунъ арслан, къашкъыр ве тильки бирлешип авгъа чыкъкъанлар. Шу куню бир эчки, бир тавшан ве бир де сыгъын авлагъанлар. Авдан пек мемнюн олгъан арслан къашкъыргъа:

— Къашкъыр къардаш, сен буларны бизге догъру, адалетли пай этип бер, биревнинъ джаны агъырмасын, — деген. Къашкъыр пай этмеге башлагъан:

— Мен, беллесем, арслан Агъа, эчкини санъа бермек керек, сыгъын меним олсун, тавшанны исе тильки къардашкъа бермеге лыйкъъ корем, — деген. Къашкъырнынъ япкъан пайына пек ачувангъан арслан, бирден джекирип:

— Серсем къашкъыр! Мен санъа догъру пай эт демедимми? Сен анъламадынъ, бизлерни алдатмагъа истединъ, — деп агъыр панджасыны къашкъырнынъ башына эндирип парам-парча эткен. Сонъ тилькиге айланып:

— Энди сен, тильки къардашчыгъым, къана бакъайым, пай эт! — деген. Къоркудан отю патлай язгъан тильки индже ве къалтыравукъ сесинен:

— Пай этмекни манъа буюргъанынъыз ичюн чокъ сагъ олунъыз, арслан Агъа. Бу меним ичюм буюк бир шерефтир, — деп пай этмеге башлагъан.

— Арслан Агъа, бу сыгъынны саба емегинде ашарсынъыз, эчкини уйледе, тавшан къавурмасы исе акъшам софранъызгъа пек ярашыр, — деп авны пай эткен.

Тилькининъ пайындан пек мемнюн олгъан арслан:

— Машалла! Тильки къардашчыгъым. Ким огретти санъа бойле догъру пай этмеге? — деп сорагъан.

Тильки:

— Сизнинъ янынъызда парчаланып яткъан къашкъыр агъа, — деп джевап берген.

Падишанынъ тюшю

Бир падиша пек къоркъунчлы тюш корьген. Агъызындан бутюн тишлери тюшкен экен. Тер ичинде уянып, бу насыл бир шей экен деп къоркъып, къасеветке далгъан. Корьген тюшнинъ манасыны анъламакъ ичюн бильгили, икметли адамны янына чагъырткъан. Бильгили адам падишаны дикъкъатнен динълеп, кедер толу сесинен:

— Падишам, корьген тюшюнъиз — пек гъамлы, ярамай хабернинъ аляметидир. Сиз бири-бири артындан энъ якъын догъмуш адамларынъызны джояджакъсынъыз, — деген. Бильгили кишининъ бу сёзлерине пек ачувлангъан падиша:

— Сен бир шей анъламай экенсинъ, — деп бильгили кишини зиндангъа ташламасыны буюргъан. Падишагъа башкъа бир бильгили-икметли адамны тапып кетиргенлер. Бу бильгили адам падишанынъ корьген тюшюни дикъкъатнен динълегенден сонъ, тюшни шойле анълаткъан:

— Мен сизге къуванчлы хабер айтмагъа истейим. Пек яхшы хайырлы тюш корьгенсинъиз. Алла сизни бутюн яманлыкълардан къорчалайджакъ. Пек узун омюр яшаджакъсынъыз. Сиз бутюн догъмушларынъыздан даа чокъ яшайджакъсынъыз, — деген. Бильгили адамнынъ изаатындан мемнюн олгъан падиша онъа къыйметли бахшыш берип огъурлагъан. Бу ишке пек шашкъан падишанынъ везири бильгили адамнынъ артындан етип:

— Мен бир шей анъламадым, бу насыл олды, я! Сен падишанынъ тюшюни анълаттынъ, зинданда отургъан адам да анълатты. Не ичюн падиша оны джезалады да, сени макътап бахшыш берип озгъарды, — деп сорагъан.

Бильгили адам:

— Догъру айтасынъ. Падишанынъ корьген тюшюни биз экимиз изаат эттик. Амма эр бир меселени чешит тюрлю фикир этип

анълатмакъ мумкюн. Мен, падишанынъ эшитмеге истегени киби анълатып, айтып бердим. Онынъ ичюн падиша манъа бахшыш берди, — деген.

Къартал ве папий

Бир къартал авлагъан тири папийни кескин тырнакъларынен тутып, кокке котерилип уча. О ерде авджылар авлап юре экенлер. Отлар ичинден даа бир папий къоркъып, авеленип учып кете. Къартал юкъарыдан авджыларнынъ къоркъуткъан папийни корип «мен шимди онынъ да артындан етип тутарым», деп тюшюне. Экинджи папийнинъ артындан ойле бир авесликнен уча ки, тырнакъларыны бошата. Къарталнынъ тырнакълары бираз бошагъаныны дуйгъан папий, бар такъатынен кыбырдап, сыптырылып учып кете. Къартал шашмалагъанындан экинджи папийни де тутып оламай. Ач къалып кейфи бозулгъан къартал, тюшюне-тюшюне озъ-озюне: «Алла манъа бир къысмет берди. Мен онъа разы олмайып, экинджисини истедим. Къызгъанчлыкъ эттим. Алла мени онынъ ичюн джезалады. Алла берген къысметинъе шукюр демесенъ, мына бойле алларгъа къалырсынъ», — деп бир шейсиз учып кете.

Эр шей козьге корюнгени киби дегиль

Әки мелек, бириси къарт адамнынъ экинджиси исе яш адамнынъ сыфатыны алып бир зенгин адамнынъ эвине кельгенлер. Мелеклер геджелеп къалмагъа рухсет сорагъанлар. Зенгин адам, мусафирлерни сувукъ къаршылагъан, эвде къалдырмагъа истемейип сувукъ аранда ер косътерген. Мелеклер раатланайыкъ деп ятаджакъта, буюк мелек араннынъ чатлап тешильген диварыны корип тюзетип къойгъан. Буны корьген яш мелек:

— Сен не ичюн диварны тюзетип къойдынъ? — деп сорагъан.

Буюк мелек:

— Эр шей козьге корюнгени киби дегиль, — деп джевап берген.

Экинджи куню мелеклер геджелемек ичюн фукъаре яшагъан бир адамнынъ эвине баргъанлар. Эв саиби апайынен берабер мусафирлерге незакет косътерип пек яхшы къаршылап алгъанлар. Олгъан ашларыны чыкъарып софрагъа къойгъанлар. Мусафирлер ашагъан сонъ раат юкъласынлар деп юмшакъ тёшек тёшегенлер. Саба эрте мелеклер уянып тургъанда, биревнинъ агълагъан сесини эшитип тышарыгъа чыкъанлар. Азбарда эв саибининъ апайынен берабер:

— Ва-ай! Къайдан кельди бу беля бизим башымызгъа! Энди не япармыз? Не мушкюль алгъа къалдыкъ! — деп окюр-окюр агълагъанларыны корьгенлер. Сыгъырлары ольген, онынъ ичюн агълай экенлер. Заваллылар шу тек сыгъырнынъ берген сютюни алып кечине экенлер. Бу янъыкъкъа гонъюлю пек къырылгъан яш мелек буюк мелекке бакъып:

— Сен не ичюн бу белядан оларны къорчаламадынъ, не ичюн бойле олып чыкъты. Мен сенинъ япкъанларынъны анълап оламайым: биринджи куню, эвинде геджелегенъимиз адамнынъ эр шейи бар эди, зенгин адам эди. Аранынынъ чатлап тешильген диварыны тюзетип къойдынъ да, онъа ярдым эттинъ. Амма бизни яхшы этип къаршылап алгъан, бутюн байлыкълары шу тек сыгъырлары олгъан, бу фукъаре къорантанынъ сыджакъ къанлы, яхшы инсанларына не ичюн ярдым этмейип бу белядан къуртармадынъ? — деп сорагъан.

— Эр шей козыге корюнгени киби дегиль, — деген буюк мелек, ишнинъ аслыны шойле анълаткъан: «Биз аранда экенде чатлагъан диварнынъ тешигинде, алтын толу бир къутучыкъ корьдим. Зенгин — къызгъанч, ярамай бир адамдыр. О алтынлар зенгиннинъ элине кечмесинъ деп, диварны ясап-тюзетип къойдым. Экинджи гедже бу фукъаре адамнынъ эвинде къалгъанъымызда, Азраиль адамнынъ апайынынъ джаныны алмагъа кельди. Мен онъа апай ерине сыгъырны бердим. Ана, энди анъладынъмы? Эр шей козыге корюнгени киби дегиль.

Заваллы падиша

Бир падиша тахтында отура-отура пек сувсагъан. Хызметчисини чагъырып: «мен сувсадым», — дееджек ерине, — агъызым къуруды, — деген. Хызметчи тез-тез, ашыкъып базаргъа барып падишанынъ богъазыны йымшатмакъ ичюн, зейтюн ягъы алып кельген. Падишагъа «сув кетирип берейимми?», деген бир кимсечик тапылмагъан. Озь садыкълыгъыны ве севгисини косътермеге тырышкъан хызметчи, кетирген ягъны падишагъа ичирген. Ягъ падишанынъ сувсызлыгъыны бираз бастырса да, юреги буланмагъа башлагъан. Энъ намлы экимни чагъыргъанлар. Эким пек дикъкъатнен падишаныбакъып, динълеген сонъ, онъа сарымсакълы, сиркели, тузлу саламура берген. Саламура ичкениден бир къач дакъкъадан сонъ падишанынъ къурсагъы агъырмагъа башлагъан. Илядж берильген сонъ къурсакъ агърысы токътагъан. Падишанынъ кене де агъызы къурып башлагъан. Бириси онъа шарап, бириси шербет берген. Не кетирип берселер, эр шейни ичкен. Падиша кене ярамай олгъан. Бу шейлернинъ эписини корьген багъчеван, падишанынъ янына келип:

— Падишам, мен беллесем, агъзынъыз къуругъан олса, сизге бир къач ютум темиз, салкъын сув ичмек керек. Меним агъзым къуругъанда, мен эр вакъыт темиз сув ичем, эр шей яхшы ола, — деп айткъан.

Багъчеванынъ бу сёзлерине пек ачувлангъан падиша:

— Сен не беллейсинъ? Эй! Сен, къабакъ баш багъчеван, меним киби азатмалы падишагъа адий сув ярдым этеджек, деп беллейсинъми? Мени энъ яхшы экимлер келип бакъты, о къадар илядж

ичтим — бир файдасы олмады. Энъ намлы бильгили адамлар йылдызларгъа бакъып, тедавий этип оламады. Къара куньлерим якъынлаша, бу хасталыкъ мени йыкъаджакъ, гъалиба. Меним ольгенимни беклегенлер пек чокъ. Мени сагъ этмек — пек кыйын бир меселе. Сенинъ беллегенинъ киби дегиль. Анъладынъмы, анъкъав!? Адий темиз сув манъа ярдым эталмаз, — деп багъчеван-ны къувып джиберген.

Къарт багъчеван падишагъа бакъып ичинден: «Экимизден анъкъав ким олгъаны белли, я. Адий шейлерни бильмеген анъкъавлар эр кесни зый-чув этип, озъ башына, озъ-озюне хасталыкъ чыкъаралар», — деп тюшюнген.

Сонъуны тюшюнмеген адам

Атына минип эвине кетейткъан бир адам, ёлда пек яман борангъа огърай. Адам атынен берабер пек болдурып, пек ушуй. Энди такъаты къалмагъан, эвге сагъ-селямет къайтмакътан умюди кесилип, чаресиз бир алгъа кельгенде, къолларыны кокке узатып Аллагъа ялвармагъа башлай:

— Аллам! Яраббим! Эр шей сенинъ къолунда, Аллам, ялварам санъа, къуртар мени шу яман борандан. Аллам, мен санъа сёз берем: сагъ къалсам, атымны сатып, парасыны фукъарелерге дагъытып берерим, — деп адакъ адай.

Боран яваш-яваш тынмагъа башлай. Адам Алланынъ ярдымынен сагъ-селямет эвине къайтып келе.

— Аллагъа чокъ шукюрлер олсун, мен сагъ къалдым, — деп пек къувана.

Арадан бир къач кунъ кечкен сонъ, Аллагъа берген сёзю, адагъан адагъы акъылына тюше. Бутюн гедже не япайым экен деп, тюшюнип чыкъа. Адамнынъ аты пек яхшы экен. Амма, «Аллагъа берген сёзюмни, адагъан адагъымны тутмагъа кереким», деп саба эрте турып атыны базаргъа алып бармагъа азырлана. Атыны сатмагъа пек истемей. Амма бираз тюшюнгенден сонъ балабан бир сепет алып ичине къазыныкъоя. Атына минип къолунда сепетини тутып, базаргъа кете.

Базарда:

— Ат къазнен берабер сатыла! Атнынъ фияты — он кумюш, къазнынъ фияты докъсан кумюш, — деп, бакъырып муштерилерни

чагъырып атнен къаз ичюн юз кумюш пара истей. Чокъкъа бармай, адам атынен къазыны юз кумюш парагъа сатып джибере. Бойле этип чаресини тапкъанына пек къувангъан адам, Аллагъа сѣз бергени киби, адагъаны киби, атыны сатып парасыны фукъарелерге дагъыта. Къалгъан докъсан кумюш параны да «ат алырым» деп озюне къалдыра. Бу адам балабан бир айнеджилик япты, амма, — кимге? Сонъу не олгъаныны бир Алла биле.

Айнеджи

Бир адам эр кунъ алма багъчасы янындан кечип кете экен. Гузель пишкен алмаларны корип, джаны алма пек истей экен. Амма, биревнинъ шейине сорамай тиймеге олмагъаныны да пек яхшы биле ве анълай экен. Энди не япсын, бираз тюшюнип бир балабан алма терегининъ янына келип:

— Мухтерем алма тереги, сенинъ далынъдан бир-эки алма узип алмагъа мумкюнми? — деп сорагъан. Бираз вакъыт динълеген киби олып, «буюр, бир-эки дегиль, беш-алты дане ал», деп озъ-озюне айткъан. Япкъан арекетини бегенип, эр кунъ ойле этип, алма узип кечкен. Амма бу хырсызлыкъ чокъкъа бармагъан. Бир кунъ багъчеван алмасы хырсызлангъаныны дуйгъан. Хырсызны тутып:

— Сен не ичюн алмаларымны хырсызлайсынъ? Биревнинъ шейине сорамадан тиймеге олмагъаныны бильмейсинъми, ёкъса, — деп дарылгъан. Тутулгъан хырсыз къоркъып:

— Ялварам, дарылманъыз. Мен хырсыз дегилим, тербиели бир адамым, алманъызны хырсызламадым. Биревнинъ шейини сорамадан алмам, — деп айткъан. Бу лафларны эшиткен багъчеван шашып:

— Я, сен, кимден сорадынъ? — деп сорагъан.

Айнеджи хырсыз:

— Мен алма терегинден сорадым, терек манъа рухсет берди, — деп джевап берген ве эр шейни насыл олгъаныны, бирлей-бирлей багъчевангъа айтып бермеге башлагъан. Хырсызнынъ лафыны динълеп тургъан бахчеван: «Адам амма да айнеджи экен. Бу арсыз адамгъа анълатмакъ, тербие бермек керек», деп тюшюнген ве хырсызнынъ къолундан тутып, сув толу хавуз янына алып кельген:

— Хавуз, сув толу хавуз, айт манъа. Мына бу айнеджи адамнынъ, башыны бир-эки кере сувгъа батырып чыкъармагъа мумкюнми? — деп сорагъан.

Бираз динълеген киби олып озъ-озюне, «бир-эки кере дегиль, истесенъ беш-алты кере чомдурып ал», деген. Ондан сонъ хырсыз-нынъ елькесинден тутып:

— Ойле айнеджи олма, къардашым, — деп адамнынъ башыны бир къач кере сувгъа батырып чыкъаргъан.

Учь тюрлю адам ола

Бир падишагъа, башкъа бир девлетнинъ падишасы, бир-бирине пек ошагъан учъ дане алтындан япылгъан адам эйкельчиги бахшыш этип йиберген. Эйкельчиклер-нен берабер кельген мектюпте, «эр бир эйкельнинъ озюне хас фаркълы бир манасы бар», деп язылгъан. Падиша хызметчилерини чагъырып, алтындан япылгъан бир-бирине бенъзеген учъ адам эйкельчигини косътерип:

— Шу учъ эйкельчикнинъ бир-биринден не фаркъы бар, — деп сорагъан. Хызметчилер алтындан ясалгъан эйкельчиклерни терезеге къойып чекип бакъкъанлар, ольчеп де, къокълап да бакъкъанлар. Ич бир тюрлю фаркъ тапып оламагъанлар. Падишанынъ акъыллы, икметли бир везири бар экен. Эйкельчиклерни къолуна алып дикъкъатнен бакъып, учевининъ де къулагъында пек кичкене тешичиклерни коръген везир, бир индже тельчик алып, эйкельчикнинъ къулагъына кирсетип бакъкъан. Тельчик бир къулагъына кирип о бир къулагъындан чыкъкъан. Экинджи эйкельчикнинъ къулагъындан кирип агъзындан, учюнджисининъ де кобегинден чыкъкъан. Везир бираз тюшюнип тургъан сонъ:

— Падишам, эйкельчиклернинъ фаркълары, гизли маналары шу: Биринджи эйкельчик — айтылгъан лаф бир къулагъына кирип экинджи къулагъындан чыкъакъан бир анъкъав адамнынъ эйкельчигидир. Ойле адамнынъ пек зарары ёкъ. Экинджи эйкельчик — бир шейни анъламаса да уйдурып айткъан, пахылджы, ошекчи бир адамны косътерген бир эйкельчик деп, анъламакъ керек. Бойле адамлардан пек сакъынмакъ керекмиз. Учюнджи эйкельчик — эшиткен лафыны акъылында туткъан, япкъан ишини тюшюнип япкъан, биревининъ джаныны агъыртмагъан, яманлыкъ этмеген икметли, акъыллы адамнынъ темсилидир. Бу учюнджи эйкельчик-

нинъ манасы пек кыйметлидир, — деп изаатыны тамамлагъан. Везирининъ айткъанларындан пек мемнюн олгъан падиша:

— Бар экен янымда бир акъыллы, икметли адам, — деп везирини макътап кыйметли бахшышлар берген.

Хурма бегенген бала

Бир кунъ, бир апай баласыныкъолундан тутып, пек намлы бир экимге алып келе: — Мухтерем эким, мен не япадагъымны бильмейим, — дей. Эким, козылери яшлы апайгъа ве янындаки балагъа бакъып:

— Хайыр ола! Не олды? — деп сорай. Апай, баласыны косътерип:

— Балам хурмадан гъайры башкъа бир шей ашамай. Хурма бермесем, кыйамет къопарып, ойле бир агълав агълай, хурма бермегендже токътамай. Ялварам сизге, эким эфенди, анълатынъ шу балама, хурмадан башкъа ашларнынъ да ашамакъ кереклигини, — деп пек ялвара. Эким кулюмсиреп, баланынъ башыны сыйпап:

— Билесинъизми, чокъ языкъ ки, мен бугунъ сизге бир шей айтып оламайым. Ярын бу саатте баланы алып келинъиз, — деп айта.

Экинджи куню, айтылгъан саатте, апай баласыны бир даа экимге алып келе. Эким баланы тизине отуртып, муляйим-муляйим сёзлер айтып, баланынъ къолундаки хурманы ала да:

— Огълум, дюньяда хурмадан гъайры пек чокъ леззетли ашлар бар. Хурма чокъ ашасанъ зарары олур, балам, хасталанырсынъ. Ананънынъ айткъаныны динъле, ананъ санъа ярамай шей айтмаз. Ананъны динълесенъ — такъатлы, сагълам олурсынъ, — деп анълата. Экимнинъ бу сёзлерине шашып къалгъан апай:

— Сайгъылы ве мухтерем эким эфенди, бу лафларны тюневин айткъан олсанъыз олмай эдими? Не ичюн бизни бугунъ де кельдиртинъиз, — деп сорай.

Эким апайгъа бакъып:

— Билесинъизми? Тюневин бу лафларны бугунъки киби инандырылды тарзда айтып, баланы къандырып оламаз эдим. Мен озюм балалыкъта хурма чокъ ашай эдим. Менде де бу меселе бар эди. Озюм де тюневин бутюн кунъ хурма ашап отурдым. Насыл этип де балагъа, «хурма ашама, балам», деп айтайым. Бу сёзлернинъ тюневин айтмагъанымнынъ себеби — одыр, — деп айта.

Апай шашып, экимге бакъып, бир сёз айтып оламай.

Эдепли тавшан

Пек эдепли бир тавшан бар экен. Бир кунъ, тавшан къапыста оськен бостангъа кирип ашап тойып, энди эвге къайтмагъа азырлангъанда, бирден, тилькининъ келеят-къаныны сезген. Тильки койде бир шей авлап оламагъанындан, ач ве пек ачувлыдагъгъа къайта экен. Къоркъусындан дыр-дыр къалтырагъан тавшан, о дакъкъасы, шу ерге якъын олгъан бир къоба янына чапып баргъан. Амма, къобада оны насыл бир явуз душман беклегенини бильмеген. Тавшан пек тербиели ве эдепли бир тавшан экен, биревнинъ эвине кирмеден эвель башта селям берип эв сабысындан изин сорамакъ керек олгъаныны пек яхшы биле экен. Къобада йылан яшагъаныны бильмеген тавшан, къобагъа селям бермеге ве изин сорамагъа къарар берген:

— Мераба! Мераметли къоба, ичери кирмеге изин берирсинъми? — деп изин сорагъан. Къобада джайылып яткъан йылан тавшан сесини эшитип «меним къысметим манъа озю кельген», деп пек къувангъан. Йыланнынъ энъ севген ашы тавшан экен. Лякин тавшаннынъ о къадар муляйим ве тербиели олгъанына пек шашкъан. «Тавшанларнынъ о къадар незакетли олгъанларыны мен бильмез эдим», деп тюшюнген йылан:

— Вай! Джаным, хош кельдинъ, кир-кир, достум, — деп тавшанны ичериге давет эткен. Сесинден йыланнен лаф эткенини анълагъан тавшан:

— Сизни раатсыз эткеним ичюн, багъышланъыз, унуткъаным, мени эвде апайым беклей. Сагълыкънен къалынъыз! — деп, къоба янындан тез-тез къачып кеткен. Чапа-чапа эвине келип, бираз раатлангъан сонъ: «Хайырлысынен пек яман белядан къуртулдым. Тербие ве муляйимлик биревге бир зарар кетирмеген», — деп, тавшан пек къувангъан.

Йылан исе алданып тавшанны къачыргъанына пек янгъан: «Тавшан незакетли сёзлер айтып, мени шашмалатты. Керек эдими манъа онынънен лафэтип отурмагъа? Мен — акъмакъ: «Вай! Джаным! Хош кельдинъ, кир-кир, достум», деп, аз къалдым тавшаннен къучакълашып опюшмеге. Татлысесинден байылдым къалдым. Пу-сып, агъзынъны къысып, беклеп, отурмайсынъмы, къабакъ баш, — деп озъ-озюне ачувланып бир маальгедже дарылып отургъан.

Идракълы кѣушчыкъ

Бир базиргяннынъ ят мемлекеттен кетирилип къафесте яшагъан гузель бир кѣушу бар экен. Бир кунъ базиргян бир иши иле, кѣуш тутулып кетирильген мемлекетке кетмек ичюн азырлангъанда, кѣуштан:

— Сенинъ мемлекетине кетем, бир истегинъ бармы? Санъа насыл бир бахшыш кетирейим? Джанынъ не истей? — деп сорагъан. Башы дертли, гонълюни гъам алгъан кѣуш:

— Бир бахшыш истемейим. Джаным азатлыкъ истей, ялварам санъа, йибер мени. Асрет олдугъым ватаныма къайтмакъ истейим, — деген. Базиргян кѣушнынъ бу истегини къабул этмеген.

— Ойле олса санъа бир риджам бар, — деген кѣуш, — ватаныма кетсенъ дагъгъа барып, бутюн сербест кѣушларгъа селям сѣйлеп меним алым-эхвалымны, къафес ичинде яшагъанымны, айтып бер, — деп ялваргъан. Базиргян кѣушнынъ риджасыны ерине кетирген. Дагъгъа барып сербест кѣушларгъа кѣушунынъ селямыны сѣйлеп, къафес ичинде яшагъаныны, озъ догъмушларыны пек сагъынгъаныны айтып берген. Сербест кѣушлар, къафес ичинде отургъан кѣушны пек аджыгъанлар. Базиргяннынъ кѣушуна пек ошагъан бир кѣуш, бу лафларны эшитип пек дуйгъуланып, теректен йыкълып ольген. Базиргян ольген кѣушкъа бакъып, «гъалиба, меним кѣушумнынъ догъмушы», деп тюшонген, озюни къабаатлы сайгъан. Базиргян ишини битиргенден сонъ эвине къайтып кельген.

Кѣуш саибинден:

— Мемлекетимде не янъылыкъ бар, насыл бир хабер кетирдинъ? — деп сорагъан.

Саиби пек сакъынып:

— Кетирген хаберимни, пек ынджынып-кедерленирсинъ деп, санъа айтмагъа къоркъам. Мен сенинъ догъмушларынтънен корюштим. Сенинъ ал-эхвалынъны, истегинъни, айткъанымдан сонъ, санъа пек ошагъан бир кѣуш юреги ярамай олып, теректен йыкълып ольди, — деп, айтып битирир-битирмез, кѣуш йыкълып озюни ольген киби косътерип, къыбырдамай яткъан. Базиргян, кѣушума бир шей олды деп, отю патлайызгъан. Кѣушны къафесинден чыкъарып, авучында тутып устюне уфюрген. Сонъ тазе ава алсын деп, ачыкъ пенджеренинъ огюне кѣойгъан. Кѣуш бирден учып,

пенджеренинъ янындаки терекнинъ далына къонгъан. Сонъ далдан-далгъа учып пенджереге якъын келип базиргянгъа:

— Энди анъладынъмы сен манъа кетирген гъамлы хабернинъ манасыны, — деген къуш, — бу хабер, меним ичюн пек хайырлы, айдалы олды. Сен теректен йыкъылып, ольген къуштан бахс эттинъ. О къуш манъа бир орьнек олды. Бу хорлукътан, бу вазиеттен къуртулмакъ чаресини, ёлуны огретти. Бу хаберни сен кетирдинъ. Амма мени кафесте тутып даянылмаз азаплар ичине аттынъ, хорлукъ чектирдинъ. Мен шу къафесте ватан асретлиги иле яшадым, азатлыкъны тюшюндим ве ахыры — сербестликке къавуштым. Шимди санъа айтаджагъым сонъ сёзюм шу: Ич бир кимсе, ич бир кимсени ватанынъдан айырмагъа, сербестликтен марум этмеге, акъкъы ёкътыр. Буны япкъанлар агъыр бир джинает — зулум япкъан олалар. Айткъан бу сёзлерим къулагъына купе олсун, — деп авеленип учып кеткен.

Акъыллы везир

Бир падиша «мен оледжегим», деп пек къоркъа экен. Падишанынъ везири акъыллы, икметли адам экен. Оладжакъ шейни эвельден дуйып айта экен. Падиша везирини чагъыртып:

— Сен келеджекте не оладжакъыны огюнден билип, догърусыны айта экенсинъ. Керчектен де ойле бир икметли, бильгили адам олсанъ, айт бакъйым, манъа, мен не вакъыт оледжегим? — деп сорагъан. Везир бойле бир суаль къаршысында шашып-шашмалап къалгъан. Башында фикирлери бир-бири иле къарышып къалгъан везир не дееджегини бильмеген. Падиша исе везири не айтаджакъ деп, раатсызланып сабырсызлыкънен беклеп тура экен. Беклев баягъы сюрген. «Бир шей айтмакъ керек, индемейип турмакъ олмаз, ёкъса падиша мени джезалар», деп энди къасевет этип башлагъан везирнинъ акълына бирден аджайип бир фикир кельген. Везир бираз сакинлешип, озюне келип:

— Эй! Азаматлы падишам, мен ольген сонъ, бир афтадан сиз оледжексинъиз, — деген. Падиша бу сёзлерни эшиткен сонъ, бир даа не вакъыт оледжегини сорамагъан. Олар узун омюр яшагъанлар. Қъартайгъан сонъ, везирнинъ айткъаны киби олгъан.

Падиша ве онынъ адалетли огълу

Бир заманда мерхаметли ве акъыллы падиша бар экен. О падиша ойле зенгин эди ки, озъ зенгинлигини сайып да оламай экен. Онынъ бир огълу бар экен. Огълу да бабасы киби пек мерхаметли, акъыллы, тербиели огълан экен. Энди къартайгъан падиша огълуны чагъырып:

— Огълум, энди бу мемлекетнинъ падишасы сенсинъ. Санъа тек бир риджам бар. Мен сагъ экенде меним зенгинлигиме тийме. Ольген сонъ фукъаре ве тиленджилерге садакъа этип бер, — деген.

Огълу разы олып, бабасына: «Айткъанынъ киби япарым», — деп сёз берген.

Шу кунъден башлап падишанынъ огълу падишалыкъны ойле авесликнен, акъылнен алып бармагъа башлагъан ки, халкъ ондан разы олып, бабасыны унутып башлагъан. Яш падиша кунъдюзлери

бир якъкъа чыкъмай, тек геджелери атына минип, керек ерине кете экен. Бу яш падиша бир зевкълы шей япа экен. Гедже атына минип кеткенде, хызметчилерине ёлны ярыкъ этмек ичюн, янгъан мешъаллерни артындан алып кетмеге эмир бере экен. Бу япкъан ишине эр кес шаша, кимсе анълап оламай экен. Кеткен ёлунынъ огю къаранлыкъ, амма артындан мешъаллер янып ярыкъ бере экен. Не ичюн ойле ошлу шей япкъаныны оны урьмет этип кимсе сорамай экен. Бир кунъ бабасы хызметчилеринден:

— Огълум падишалыкъны догъру, яхшы идаре этеми? — деп сорагъан.

Бабасына эр шейни айтып анълаткъанлар. Огълунынъ япкъан ишлерине шашкъан бабасы огълуну янына чагъырып:

— Огълум, сени эр кес макътай, машалла, яхшы падиша экенсинъ. Амма, айт манъа, не ичюн геджелери атнынъ устюнде кеткенде, мешъаллерни тутып кеткенлер артындан кетелер, бутюн ярыкъ артынъда къала, озюнъ исе къаранлыкъта кетесинъ. Не ичюн мешъаллерни огюнъден юрип алып кетмейлер? Кеткен ёлунъ, балам, ярыкъ олса, кетмеси енгиль олур. Япкъан ишинънинъ, бельки, манасы бардыр, мен анъламайым, — деген.

Огълу бабасыны урьмет этип:

— Баба, бу кунъгедже айтып оламадым. Мен бу япкъан ишимнен сизге бир шейни анълатмагъа истедим. Не ичюн сагъ олгъанынъызда, халкъкъа акъчаларны дагъытып бермейсинъиз? Яхшылыкъ этип, халкъны къувандырып, савап къазанынъыз. Япкъан эйилигинъиз ичюн халкъ сизге Алладан сагълыкъ, узун омюрлер истер, севип-сайып пек разы олур. Яхшылыкъны бу дюньяда, сагъ олгъанда япмакъ керек. Бу дюньяда япкъанынъыз къаладжакъ. Алла къабул этип, япкъан эйилигинъиз огюнъизге чыкъар. Амма фукъарелерге акъчаларны ольген сонъ дагъытсалар, о мен гедже кеткенде артымдан янгъан мешъаллерге ошайджакъ. Артымда ярыкъ, огюмде къаранлыкъ, — деген.

Бабасы тюшюнип, огълунынъ акъылына шашып къала:

— Огълум, сен догъру айтасынъ. Яхшылыкъны, савап ишни сагъ олгъанда япмакъ керек, — деген.

Къарт падиша бутюн акъчаларыны фукъарелерге дагъыткъан. Халкъ къувангъан, озю де пек разы олгъан.

Окъумыш адам ве эсли апай

Гедже кокте йылдызларнынъ гузеллигине бакъып айран олып ёлда кетейткъан окъумыш бир адам, огюнде балабан бир чукъурны кормейип, ичине йыкългъан. Йыкълып, къркъкъанындан, кычырып башлагъан. Адамнынъ сесини якъында яшагъан бир эсли апай эшиткен. Тез-тез келип адамны чукъурдан чыкъргъан. Адам пек къувангъан. Апайгъа миннетдарлыкъ бильдирип, пек мемнюн олып:

— Чокъ сагъ олуныз! Сиз мени къртардынъыз. Келип ярдым этмеген олсанъыз, чукъурнынъ ичинде къаладжакъ эдим, — деген. Сонъ устюни-башыны къакъып, озюне келип:

— Сиз мени ким олгъанымны билесинъизми? — деп, макътанмагъа башлагъан:

— Мен пек намлы окъумыш адамым. Энъ буюк итибарлы адамлар менимнен корюшип акъыл танышмагъа ашыкълар. Менде буюк бир истидат бар, йылдызларгъа бакъып келеджекте не оладжагъыны — эр шейни корем. Эгер келеджек омрюнъизде не оладжагъыны бильмеге истесенъиз, мен сизге эр шейнинъ догърусыны айтып берейим, — деген.

Эсли апай, бу сёзлерни эшитип кулип джиберген:

— Не айтып оладжакъсынъ сен манъа, достум. Аягъынъ туюнде балабан чукъурны кормейип йыкълдынъ. Шимди, насыл олада, кокте йылдызларгъа бакъып, келеджегимнинъ не оладжагъыны корип биледжексинъ. Мен олып кечкенини коръдим, яшадым, оладжагъыны да корерим, Иншалла! — деп айткъан.

«Бир, эки» деген огълан

Койде яшагъан бир яш огъланнынъ эвленмеге вакъты кельген. Бир кунъ эшегине минип шеэрге кетип бир кызынен таныш олгъан ве чокъкъа бармай о кыызгъа эвленген. Энди койге къайтмагъа керек деп, огълан апайынен берабер эшекке минип койге кетейткъанда, эшек дёрт аягъыны тиреп, кетмеге истемеген. Инат эшекни еринден кыбырдатмагъа бир чареси ёкъ экен. Огълан бир таякъ тапып, эшекни урмагъа башла-

гъан. Эшек юрьген. Огълан «БИР» — деп айткъан. Бираз ёл юрьген сонъ, эшек кене токътагъан. Огълан кене эшекни таякънен котеклеген сонъ, эшек бир даа юрьген. Огълан «ЭКИ» — деген. Чокъа бармай, инат эшек кене дёрт аягъыны тиреп тургъан.

Огълан эшегинден тюшип апайына:

— Тюш эшекнинъ устюнден, — деп айткъан. Апайы да эшектен тюшкен. Шу дакъкъасы пычагъыны чыкъаргъан огълан эшегини сойгъан. Буны корьген апайы къыйямет къопарып:

— Бу насыл акъылсызлыкъ! — деп, къычырып-бакъыргъан ве:

— О заваллы, инат эшек айванны не ичюн сойдынъ! Сенинъ япкъан ишинъ — пек яман, ярамай иш. Сен юрексиз залым бир адамсынъ, — деп баягъы вакъыт сёгюнип ниает токътагъан. Огълан апайынынъ козюне бакъып «БИР» — деп айткъан. Бу вакъиадан сонъ, олар бутюн омюрлерини муаббет-муаббет, бахтлы-частлы олып яшагъанлар.

Тиленджи ве шеэр башы

Бир кунъ шеэр башы хызметчилеринен берабер шеэрге чыкъкъан. Бутюн халкъ шеэр башыны корип башларыны эгип тургъанлар. Тек бир тиленджи, башыны эгмей тургъан. Шеэр башы тиленджининъ янына келип:

— Сен не ичюн башынъны эгмей турасынъ, — деп сорагъан. Тиленджи шеэр башына бакъып:

— Мен сизге башымны не ичюн эгеджегим? Мен сизден буюгим, — деген. Шеэр башы тиленджиге серт бир бакъыш атып:

— Насыл олып сен менден буюк оласынъ. Мен шеэр башым, амма сен бир тиленджисинъ, — деген.

Тиленджи:

— Мен шимди анълатырым; озюнгиз тюшюнип бакъынъыз, шеэр башындан ким даа буюк? — деп сорагъан.

Шеэр башы:

— Мен беллесем, веляетимизнинъ башы, — деп джевап берген.

Тиленджи:

— Бизим веляетимизнинъ башындан да, ким даа буюк? — деп сорагъан.

Шеэр башы:

— Улькемизнинъ башы, — деген.

Тиленджи:

— Я улькемизнинъ башындан ким даа буюк? — деп бир даа сорагъан.

Шеэр башы:

— Падиша буюк, — деп айткъан.

Тиленджи кулюмсиреп:

— Я падишадан да, ким даа буюк? — деп сорагъан.

Шеэр башы:

— Тек Алла падишадан буюктир! — деп джевабыны берген.

Тиленджи:

— Алладан даа буюги бармы? — деп сорагъан.

Шеэр башы:

— Алладан буюк ич бир кимсе ёкъ, — деп айткъан.

Тиленджи:

— Догъру айтасынъыз, шу «ИЧ БИР КИМСЕ» дегени меним. Мен Алладан гъайры башымны биревге эгмем, — деп айткъан.

Шеэр башы тиленджининъ сёзлерине шашып, бир шей айтып оламагъан.

Залым падиша

Бир падиша тахтында ишсиз отура-отура джаны пек сыкългъан. Не япайым экен деп тюшюнген. Бираз эгленмек керек деп, хызметчилерини чагъыртып:

— Эр биринъиз манъа аджайип ве зевкълы шейлер айтмакъ керексинъиз. Амма сёзюнъизни айтып башлагъанда «Падишам, истесенъиз мени джезаланъыз», деп башлайджакъсынъыз. Эгер де айткъан сёзлеринъизни бегенмесем, мен сизни джезаларым. Ана энди, не айтаджагъынъызны яхшы этип тюшюнип башланъыз, — деп буюргъан.

Сарай хызметчилери падишанынъ бу буйругъындан пек къоркъып, не айтайыкъ экен, деп шашмалап къалгъанлар. Чюнки падишанынъ залым, инсаниетсиз бир адам олгъаныны эпси биле эдилер. Ондан яхшы бир шей бекленильмез. Хызметчилерине серт бир назар ташлагъан падиша, пармагъынен ишарет этип бир хызметчисине:

— Сен башла, — деп эмир берген.

— Падишам, истесенъиз мени джезаланъыз, — деп сёзюне башлагъан хызметчи. — Сиз пек буюк, урьметли, яхшы адамсынъыз, — деп айткъан.

Падиша хызметчиге бакъа да, агъызыны кенъ ачып, эснеп:

— Яхшы-яхшы башладынь, сагъ ол, лякин айткъан сёзлеринъни пек яхшы билем, сен янъы бир шей сёйлемединъ, — деген ве хызметчини джезалангън. Экинджи хызметчиси тюшюнип, башкъа бир тюрлю келиштирип:

— Падишам, истесенъиз мени джезаланъыз. Амма, сиз пек мераметли, итибаргъа саип, адалетли, алидженап бир адамсынъыз! — Бу сёзлерни эшиткен падиша, отургъан тахтында бир аз къыбырданып:

— Машалла! пек догъру айтасынь. Лякин бу сёзлерни де чокъ кере эшиттим, — деген ве экинджи хызметчини де джелляткъа джезалаткъан. Учюнджи хызметчи бу шейлерни корип падишанынь зулумындан къртулмакънынъ чареси олмагъаныны анълагъан, эп бир джезаланаджагъым деп, шойле деген:

— Падишам, истесенъиз мени джезаланъыз, не япсанъыз, япынъыз. Мен тек догърусыны айтаджагъым. Сизни бир кимсе севмей, падиша олманъызны да бир кимсе истемей. Чюнки сиз энъ хыянет, инат, энъ ашаа, арсыз-намуссыз залымларнынъ залымысынъыз! Падиша бу сёзлерден абдырагъан, шашкъан къалгъан, пек ачувлангъан, иддетке кельген ве хызметчисине атылып:

— Насыл олып да сен, серсем, къркъмайып падишангъа бойле лафлар айтасынь. Сен озюньни джесюр бир адам деп саясынъмы, ёкъса? Сен делисинъ, бу сёзлернен озъ-озюне энъ агъыр джеза къазандынъ, — деп, джеллятны чагъырып хызметчисини ольдюрткен.

Нал тапкъан адам

Бир фукъаре адам ёлда дёрт дане ат налы тапкъан. Адам, юректен пек къуванып:

— Аллам! Сангъа чокъ шукюрлер олсун! Энди мен де барлыкълы оладжгъым, — деп къувангъанындан эвине насыл келип чыкъкъаныны дуймагъан. Оны кършылап чыкъкъан апайына:

— Вай! апайчыгъым, бугунъ пек хайырлы, огъурлы кунъ. Мен ёлда кеткенде дёрт дане ат налы таптым. Энди тек ат сатып ал-

магъа къалды. Къысмет этсе ат сатып алсакъ, мен дюньяда энъ бахтлы адам оладжагъым. Эр кунъ атыма минип, тарлагъа, ишке къатнайджакъым. Озь атынъ олса не къадар яхшы экен, — деп, заваллы пек къувангъан.

Лафкъа апайы къошулып:

— Вай! акъайчыгъым, бизлер де эндиден сонъ бахтлы олып яшайджакъмыз. Мен де аткъа минип энди анама сыкъ-сыкъ барып келеджегим, — деп пек къувангъан.

Акъайы апайынынъ бу сёзлерине пек ачувланып:

— Ёкъ, ёкъ! Апакъай, эм де истеме, мен санъа атымны бермем. Сен, не, о къадар чокъ чалышып болдурасынъмы, ёкъса? Ананъа джаяв да барсанъ ола. Мен атны, ананъа къатнарсынъ, деп аладжагъым ёкъ. Сакъын, сакъын, апакъай! Сен о фикирни башынъдан чыкъарып ат, — деп кестирген.

Апайы да артта къалмай:

— Сесинъни кес! Сенинъ ишинъ олмасын. Мен озюм билем не япаджагъымны, — демесинъми. Шай этип акъай-апакъай бир-бирине къычырып, къавгъа этмеге башлагъанлар. Аля даа къавгъа эте экенлер.

Икиджи апай

Бир яш апай озен кенарында, явашчыкътан тюркю айтып тикип отургъанда, оймагъы пармагъындан тайып озенге тюшкен. Апай, тюшкен оймагъына языкъсынып, пек кедерленген. Чаресиз бир алда отурып агъламагъа башлагъан. Бирден, апайнынъ огюнде алчакъ бойлу, бем-безд сакъаллы бир къарт пейда олып:

— Къызым, не олды? Сен не ичюн агълайсынъ, джанынъныким агъыртты, — деп сорагъан.

Яш апай:

— Оймагъым пармагъымдан тайып сувгъа тюшти. Мен тикиш тикип къоджама къорантамызны бакъмагъа ярдым этем. Энди насыл этип тикейим, — деп даа бетер агълагъан. Къарт тылсымджы экен. Шу дакъкъасы къолуны сувгъа батырып, алтындан ясалгъан бир оймакъ чыкъарып:

— Бу сенинъ оймагъынъмы? — деп сорагъан. Энди агълавыны токътаткъан апай:

— Ёкъ, менимки дегиль, — деп айткъан. Къарт бир даа къолуны сувгъа далдырып кумюштен ясалгъан бир оймакъ чыкъарып:

— Бу сенинъ оймагъынъмы? — деп сорагъан. Апай башыны саллап:

— Ёкъ, бу да меним дегиль, — деп айткъан. Къарт учюнджи сефер къолуны сувгъа сокъкъан, териден ясалгъан даа бир оймакъ чыкъарып:

— Бумы, сенинъ оймагъынъ? — деп бир даа сорагъан. Апайчыкъ еринден атылып турып:

— Эйе-бу-бу меним оймагъым, — деп пек бакъырып пек къувангъан. Тылсымджы къарт, сувдан чыкъаргъан учъ оймакъны, догърулыгъы ве намуслыгъы ичюн апайгъа къалдыргъан. Къувангъанындан дюньягъа сыгъмагъан апай:

— Чокъ сагъ олуныыз, — деп, къарткъа тешеккюр эткен.

Арадан йыллар кечкен. Кунълерден бир кунъ, кене шу апай къоджасынен берабер озен бою кезип юре экенлер. Къоджасы бирден тайгъан, озенге йыкъылып сув ичине гъайып олып кеткен. Буны корип эсини джоя язгъан апайы:

— Эй-эй! Имдат! Имдат! Къоджам сув астында къалды, чыкъалмай! Ярдым этинъиз! — деп, бакъыра-чакъыра агъламагъа башлагъан. Там бу арада, агълагъан апайнынъ янында, кене шу алчакъ бойлу, беззакъаллы къарт пейда олып:

— Неге агълайсынъ? — деп сорагъан. Агъламакъны токътатып оламагъан заваллы апакай, козь яшыны тёке-тёке:

— Къоджам, аягъы тайып, озенге йыкълды. Ялварам сизге, къоджамны сув астындан чыкъарынъыз. Сизден башкъа, ярдым этеджек кимсе ёкъ, — деп ялваргъан. Къарт шу дакъкъасы сувгъа далып, юксек бойлу, гузель бир яш огъланны чыкъарып:

— Бу сенинъ къоджанъмы? — деп сорагъан. Апай огъланны корип, башта не айтаджагъыны бильмейип, шашкъан, сонъра:

— Эбет, бу меним къоджам, — деп айткъан. Тылсымджы къартнынъ бунъа ачувы чыкъып:

— Ялан сёйлединъ, догъру дегиль, бу огълан сенинъ къоджанъ дегиль, — деген. Апай къарткъа бакъып:

— Багъышланъыз, — деп, утана-утана анълатмагъа башлагъан:

«Эгер мен сизге, «меним къоджам дегиль», деп айткъан олсам, сиз манъа шу огълангъа ошагъан башкъа бир огъланны озенден чыкъарып береджек эдинъиз. Мен, «О да, меним къоджам дегиль», деп айтаджакъ эдим. Сиз, учюнджи сефер, керчек къо-

джамны сувдан чыкъарып учевини де манъа багъышлап къалдыраджакъ эдинъыз. Амма мен оларнынъ учевини не этейим? Манъа бир къоджа етер. Ана онынъ ичюн, биринджи огъланны корип «меним къоджам», деп айттым». Тылсымджы, апайнынъ къоджасыны озенден, сагъ-селямет чыкъаргъан. Апай утанып:

— Чокъ, чокъ сагъ олунъыз, — деп айткъан. Тылсымджы къарт, насыл пейда олып кельди исе, ойле де бирден гъайып олып кеткен.

Къызматабан огълан

Бир падишанынъ пек къызматабан бир огълу бар экен. Бир шейге ачувланса, атеш киби алевлене, озюни тутып оламай экен. «Огълум тез къыза. Пек къызматабан табияты бар, — деп тюшюнген падиша, — мен ольген сонъ, падишалыкъны насыл идаре этеджек, аджеба», — деп къасеветленмеге башлагъан. Падиша чокъ тюшюнген-ташынгъан ве огълуну тербие-лемек ичюн намлы бир оджагъа берген. Оджа пек яхшы тербиеджи экен. Бир кунъ падишанынъ огълу, ачувланып бир баланынъ устюне къычырып-атылгъанда, оджасы къолундан тутып бир балабан терекнинъ янына кетирген. Ичи мых толуга бир торба берип:

— Эндиден сонъ, ачувланып озюньни тутып оламагъанда, торба ичинден бир мых алып терекке къакъаджакъсынъ, анъладынъмы? — деп айткъан. Биринджи куню падишанынъ огълу терекке пек чокъ мых къакъкъан. Экинджи куню терекке къакъылгъан мых, азджа олгъан. Падишанынъ огълу озюни тутмагъа огренген сайын, терекке къакъылгъан мых сайысы да эксилеберген. Ахыр сонъу бир кунъ, терекке бир мых къакъылмагъан. Падишанынъ огълу оджасына келип:

— Оджам, мен энди озюмни тутмагъа огрендим. Мына энди къач кунъден берли терекке мых къакъмайым, — деген. Оджа, падиша огълунынъ омузыны таптап макътагъан ве:

— Энди, сабырлы олып кимсенинъ джаныны агъыртмагъан кунълери, теректен бир мых чыкъараджакъсынъ, — деп, даа бир вазифе берген. Бир вакъыттан сонъ, падишанынъ огълу оджагъа келип:

— Оджам, теректе къакъылгъан бир мых къалмады, — деп айткъан. Оджа, падиша огълуну къолундан тутып, кене терекнинъ янына кетирип:

— Ишинъни пек аля беджердинъ, машалла санъа, мен пек мемнюним. Амма, бакъ, теректе къалгъан тешиклерни коресинъми? О тешиклер теректе ойле де къалып бир вакъыт тюзелип баштаки киби олмайджакъ, омюрнинъ сонъуна къадар къаладжакътыр. Буны акъылында тут, ич бир заман унутма. Бир де бир инсангъа ачувланып, ярамай лаф айтып джаныны агъыртсанъ, о инсаннынъ юрегинде де мына бу теректеки киби яра изи къала. Джаныны агъырткъанымыз адамдан афу сорасакъ биле, онынъ юрегинде эп бир яра изи къаладжакътыр. Буны ич бир вакъыт унутма, огълум, — деп насиат берген.

Тартышмалы меселе

Вчъ эсли башлы адам «инсаннынъ омюринде энъ муим заман ангисидир?» деген меселени тартышып отура экенлер. Къартларнынъ бири:

— Мангъа коре, инсан ичюн энъ муим — кечкен замандыр. Чюнки мен кечмиште арекет этип, тырышып пек истеп шимдики зенаатымны огрендим. О заман янымда олгъан адамларны пек бегендим, оларнен берабер чалышып яшадым. Кечкен заманны унутмакъ ич мумкюн дегиль, — деп озъ фикирини анълаткъан.

— Мен бу фикиринъе разы дегилим, — деп, лафкъа къошулгъан экинджи къарт озъ тюшюнджесини шойле изаат эткен:

— Адам, келеджек заманны тюшюнип яшамакъ керек. Бизим бугунъ бильгенимиз, бугунъ япкъанымыз шейлер эскире, оте, кече, кете. Энъ муим меселелер — огюмиздедир. Келеджекте керек оладжакъ шейлерни огренмек керек. Келеджек заман бам-башкъа оладжакъ: инсан ичюн даа керекли, даа яхшы меракълы шейлер иджат этиледжек.

— Токътанъыз, токътанъыз! Сиз кечкен ве келеджек заманларны унуттынъыз, — деп тартышмагъа къатылгъан учюнджи къарт, шай деген: — Кечкен заман бизим хатырамызда, келеджек заман исе фикир ве умютлеримиздедир. Яни, биревлер олып кечкенини хатырлап яшай, биревлер исе келеджектеки оладжакъыны тюшюне. Кечкен заман энди ёкъ. Келеджек заманда исе — не, ве насыл оладжакъ — бир Алла билир. Биз шимдики заманда яшаймыз. Бугюнимизге «Аллагъа шукюр!», деп яшамакъ керекмиз».

Эр бири озъ бильгенини, озъ акълыгъыны исбат этмеге тырышкъан къартлар, хайли маальгедже тартышып отургъанлар.

Утанчакъ огълан

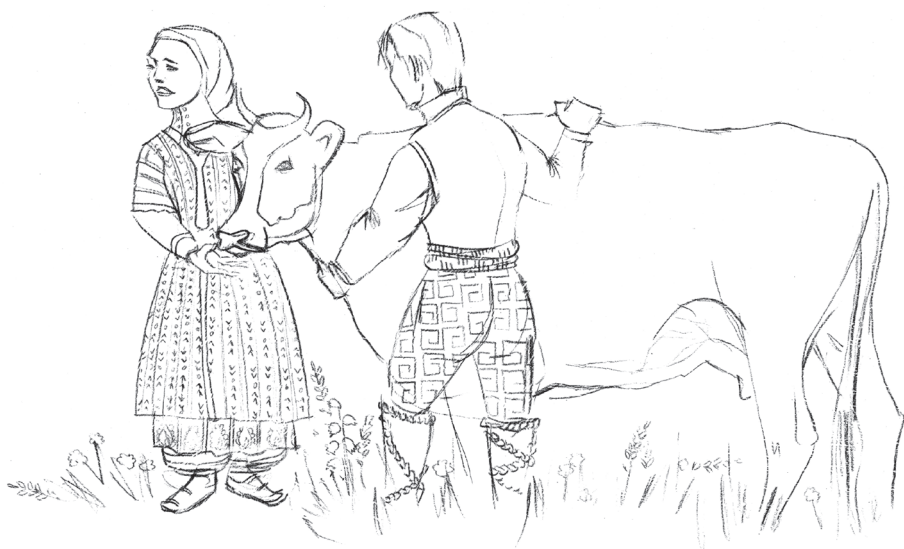
Пек утанчакъ бир яш огълан къомшу кыызгъа севда ола. О кыызгъа эвленмеге истей, амма кызынынъ янына келип лаф этмеге пек утана. Утанчакъ огълан не япмасыны бильмей. Кызынен лаф этип юрегимни насыл ачайым деп тюшюне. Сонъ кыызгъа эр кунъ мектюп язып, юрегини ачып, пек севгенини бильдирип тура. Ойле этип, почтаджы эки йыл девамында, эр кунъ, утанчакъ огъланнынъ кыызгъа язгъан мектюплерини ташып юре. Эгер бу яш огълан бу къадар утанчакъ олмагъан олса, бельки эр шей башкъа тюрлю олур эди. Амма, ойле олып чыкъты ки, кыызгъа эр кунъ къатнап, мектюп ташыгъан почтаджы эвленди.

Фукъаренинъ кызылары

Бир фукъаренинъ учъ кызы бар экен. Кызылары осип буюген сонъ, къоджагъа чыкъмагъа вакъытлары кельген. Уйкен кызы зенгин бир адамгъа къоджагъа чыкъкъан. Органджы кызы базиргянынъ огълуна. Энъ кучюк кызы да чобанны бегенип, чобангъа акъайгъа баргъан. Таталары кыыз къардашынынъ устюнден мыскъыллап кульгенелер. Кучюк къардашлары оларгъа къулакъ асмай, къоджасына ярдым эте: яйлагъа барып къой, сыгъырларыны сагъа, къаймакъ япа, чапчакълары — пенир, сары ягъ, сюзьме къатыкънен толукъ экен. Эр шейлери бар, бол яшай экенлер. Бир кунъ бабалары хасталанып, кызыларынен киевлерини чагъыргъан. Башта уйкен кызы къоджасынен, артындан да файтонгъа минип органджы кызы къоджасынен берабер келип бабасынынъ ал-хатирини сорап лаф этип, кучюк къардашларыны мыскъыллап, ошеклеп, кулип отура экенлер. Энди тап уйледен сонъ кучюк кызынен къоджасы келип чыкъкъан. Кызынынъ къолунда балабан бир богъча, къоджасынынъ омузында исе балабан бир торба бар экен. Олар бабасынынъ, анасынынъ къолларыны алып, ал хатыр сорагъан сонъ, кызы богъчасыны чезип бабасына кольмекнен джуббе, анасына да чокъ бахшыш багъышлагъан. Ана-бабасы, кучюк кызынынъ урьмет этип оларгъа кетирген о къадар бахшышларны корип, козьяшларыны тутуп оламагъанлар.

Шу вакъыт киевлери де торбасыны чезип татлы емеклер, къызар-тылгъан тавукъ, эт, къаймакъ, пенир, сюзьме къатыкъ, сары ягъ ве балабан бир бардакъ да къырмызы шарап чыкъаргъан. Хаста баба къувангъанындан яткъан тѣшегинден турып янъы кольмекни кийип, къызы багъышлагъан джуббени де омузына аткъан. Балаларыма «акъшамлыкъ не пиширейим экен?», деп тюшюнген ана исе кучюк къызынынъ кетирген ашларынен софраны донатып, балаларыны сыйлагъан.

Арадан йыллар кечкен. Уйкен къызынынъ къоджасы — тенбель, азыр парагъа яшап, параларны масраф этип битирген. Буюк борджкъа кирген. Борджкъа алгъан параларны да масраф эткен. Эвини-баркъыны сатып, алгъан пара да борджларыны къайтармагъа етмеген. Ортанджы къызы базиргян къоджасынен берабер мал алып, къайыкъкъа минип башкъа мемлекетке кеткенде, къайыкъ къазагъа огърап малынен берабер денъизге батып къалган, озълери исе зорнен сагъ къуртулгъанлар. Чобан апайынен исе эв къургъанлар, муаббет яшагъанлар, балалары да оськен. Балалары тенбель олмасынъ деп оларны да чалышмагъа огреткенлер. Къомшулары да оларгъа бакъып кимиси къувана, кимиси пахыллай экен. Куньлерден бир кунь оларгъа буюк татасы кель-

ген. Кучюк къыз къардашы оны корип бир кереден танып оламагъан: татасы пек азгъан, арыкълагъан, устюнде урбасы эскирип йыртылгъан, такъатсызлыкътан зорнен аякъ устюнде тура экен. Къардашына ялварып:

— Мен санъа кельдим, къолунгъдан кельгени къадар ярдым эт, сенден гъайры манъа ярдым этеджек кимсем ёкъ, — деген. Кучюк къардашы татасыны корип эм къувангъан эм агълагъан. Эвине алып ашатып тойдургъан. Татасы кучюк къардашынынъ яхшы яшагъаныны корип, пахыллыкътан юреги яна экен. Экинджи куню кучюк къардашы татасынынъ устуне янъы урбалар кийдирип, бир араба богъдай, ашыны-сувуны берип озгъаргъан. Уйкен татасы сагъ ол демейип, бурныны ойнатып, арабагъа минип кеткен.

Даа бир къач йыл кечкен. Кучюк къардашынынъ босагъасына, арыкъ, устюнде урбалары о къадар ипрангъан ки, танымасы къыйын олгъан ортанджы татасы етип-кельген де, аджыныкълы бир сеснен:

— Мен сенинъ ортанджы татанъ олам, зоргъа къалдым, алымны коресинъ. Ялварам санъа, ярдым эт, башкъа ярдым этеджек бир кимсем ёкъ, — деген. Кучюк къардашы оны корип, аджып агъламагъа башлагъан. Онъа да янъы антер кийдирип, уйкен татасыны озгъаргъаны киби, озгъаргъан. Ортанджы татасы да сагъ ол демейип, чырайыны сытып, арабагъа минип кеткен. Бу шейлерни корип джаны пек агъыргъан чобан, апайына:

— Сен таталарынъа о къадар ярдым эттинъ, оларгъа япкъан эйиликлеринъе сагъ ол биле демедилер, сени кулип, мыскъыллап кеттилер. Буны коръмейсинъми, анъламайсынъмы ёкъса? — деген. Къоджасыны динълеп, эр шейни корип анълагъан апай, не япсын артыкъ, догъмуш таталарыны аджып, олар ичюн ярамай лаф айтып оламагъан.

Бир йыл биле кечмеден, таталары кене кельген. Чобан киевлери оглерине чыккып:

— Сиз утанмайып кене кельдинъизми? Намуссыз, хынзыр инсанларсынъыз, урьметке ляйыкъ дегильсинъиз. Тенбельсинъиз, чалышмагъа истемейсинъиз, ошек айтып юрьмеге, мыскъылламагъа пек билесинъиз, къолунъыздан башкъа бир шей кельмей. Сиз яхшылыкъны анъламайсынъыз. Яхшысы, чалышынъыз, о вакъыт эр шей олур. Бизге бир даа уют багъламанъыз, — деп къапуны къапаткъан.

Ойле этип эки татасы да бир шейсиз мырылдана-мырылдана эвлерине къайткъанлар. Оларнынъ артындан агълап къалгъан кучюк къыз къардашлары акъайына:

— Сен не яптынъ, олар меним догъмуш таталарым ола да. Не ичюн оларны къувдынъ, — деп джаны агъыргъан.

Чобан апакайыны тынчландырып:

— Джанынъ агъырмасын, къозум, энди акъылланырлар, чалышып, арекет этип, озьлерини бакъмагъа чаре тапарлар, — деген.

Тылсымлы терек

Чокъ ёл юрип пек болдургъан бир ёлджу, бираз раатланайым деп, бир балабан терекнинъ тюбуне ятып юкълап къалгъан. Ёлджу уянып, ач олдым, бир шей ашар эдим деп тюшюнген. Бирден огюнде чешит-тюрю ашлар, ичкилер пейда олгъан. Адам ашыны ашап, ичкисини ичип, отура экен. Амма кольгеси алтында отурдыгъы терекнинъ тылсымлы олгъаныны ич акъылына кетирмей экен. Бу терекнинъ астында отургъан кимсе не тюшюнсе, о ола экен. Иште, адам «бу насыл бир шей, меннен бирев ойнай, гъалиба», деп юрегини къоркъу саргъан. «Я шимди айдутлар кельсе не япарым», деп тюшюнген. О дакъкъасы адамнынъ тюшюнгени киби айдутлар пейда олгъан. Оларны коръген адам, «шимди мени ольдюреджеклер» деп, тюшюнген, пек къоркъкъан. Амма тюшюнгени киби де олгъан.

Къомшу кызы

Бир адамнынъ бутюн къорантасы топлашып отургъанда, буюк огълу:

— Баба, къомшумызнынъ кызыны пек бегенем, эвленмек истейим, — деп айта.

Бабасы: — Кызынынъ къорантасы пек фукъаре, — дей.

Анасы: — Озю де бир ерде чалышмай, къазангъан парасы ёкъ, — дей.

Эр къардашы: — О къызнынъ ич бир шейден хабири ёкъ, — деп къоша.

Къыз къардашы: — Мен ойле пырчёска, ойле сач бир кызда корьгеним ёкъ, — деп айта.

— Эмджеси: — О кыз, асыл, бир ерде окъудымы? — деп сорай.

— Тизеси: — О кыз насыл кийине, модадан бир шейлер анълаймы? — деп меракъла.

Огълан къолуны котерип эр кесни тынчландырып:

— Токътанъыз! Токътанъыз! Сиз эр шейни догъру айтасынъыз. Амма о кыз бизден устундир, — дей. Софра башында отургъан бутюн сой-соплар бу сёзлерден шашып бир агъыздан:

— Къана айтчы, бакъайыкъ, насыл бир устунлиги бар экен о кызнынъ? — деп сорайлар. Огълан шойле джевап бере:

— О кызнынъ сизлер киби гевезе, мызмызлап тургъан акърабалары ёкъ.

Зеки адам

Беджерикли, зеки бир адам, бир таныш къарт адамнынъ эшегини юз кумюшке сатын аладжакъ олагъан. Къарт адам параны алып:

— Эшекни ярын кетирип беририм, — деп кеткен. Ярындасына, чырайы къачыкъ, башы асыкъ, эшексиз кельген къарт:

— Достум, эшегим ольди, — деген.

Зеки адам:

— Ойле олса, къайтар юз кумюшимни! — деген.

Къарт адам:

— Багъышла, достум, мен о параны масраф эттим, — деп айткъан. Зеки адам бираз тюшюнип:

— Яхшы, ойле олса да, эшегинъни алам, деген. Къарт адам шашып:

— Не этеджексинъ о ольген эшекни, — деп сорагъан.

Зеки адам кулюмсиреп:

— Мен оны лотарей билетке ойнатаджакъым, — деген.

Къарт адам:

— Ольген эшекни лотарейге насыл ойнатаджакъсынъ, я? — деп сорагъан.

Зеки адам:

— Эшекнинъ ольгенини кимсеге айтмайджагъым, — деп джевап берген. Бир айдан сонъ, ольген эшегини саткъан къарт, зеки адам-нен корюшип:

— Сонъ, не олды? Ольген эшеки не яптынъ, — деп сорагъан.

Зеки адам:

— Айткъаным киби, лотарейге ойнаттым. Мен эки кумюштен беш юз дане лотарей билети сатып, докъуз юз докъсан секиз кумюш кяр этим, — деген. Къарт адам бунъа шашып:

— Сонъ, кимсе къаршы чыкъмадымы, шикъет этип итираз бильдирмедими? — деп, кене сорагъан.

Зеки адам:

— Ёкъ, джаным, ялынъыз лотарей билети юткъан адам хошнут олмады.

Къарт адам:

— Сонъ, сен онъа не дединъ? — деп, меракълангъан.

Зеки адам:

— Мен афу сорап, онъа эки кумюшлик билет парасыны къайтарып бердим.

Къарт адам озъ-озюне: «Иште, бойле беджерикли адамлар да бар экен дюньяда. Ольген эшектен де кяр этелер», — деген.

Падишанынъ насиаты

Падишагъа кельген зенгин бир адам:
— Падишам! Эр бир кунюм бир-бирине ошай. Эр шейим бар — зенгин адамым. Амма, не ичюн бахтсыз олгъанымны анълап оламайым? — деп сорагъан. Адамнынъ бу сёзлерини динълеп хавузнынъ кенарындан сувда ялдагъан балыкъларгъа бакъып тургъан падиша:

— Сен не истейсинъ? Сенинъ бир истегинъ, макъсадынъ бармы? — деп сорагъан.

— Башталары, фукъареликтен къуртулмакъ ниетим бар эди, — деген зенгин адам, — чокъ чалыштым пек тырыштым, фукъареликтен къуртулдым. Сонъра исе алыш-веришликнен огъраштым, яхшы пара къазандым. Энди зенгин адам олдым. Аллагъа шукюр! Эр шейим бар, манъа бир шей керекмей, — деп джевап берген.

Падиша, хавуздаки балыкъларны косътерип:

— Адамгъа бир шей керекмей олса, бир макъсады олмаса, о адам мына бу хавуздаки балыкъларгъа ошай. Оларнынъ да эр куню, бири-бирине ошай. Сен озъ-озюнъни бойле бир хавуз ичине къапатып къойдынъ. Эгер сенинъ яшайышынъда бир денъишиклик олмаса, янъы ниет, макъсадынъ олмаса — не этмесини бильмейип, чекишип юреджексинъ. Анджакъ омрюнънинъ сонъунда дюньяда ботен яшагъанынъны анъладжакъсынъ. Онынъ ичюн бир ниет ве макъсаткъа иришкен сонъ, токътамайджакъсынъ, янъы бир ниет, истек я да макъсадынъ пешине тюшеджексинъ. Чюнки, анджакъ умют этип, бир истекке догърулып чалышкъан адам бахтлы олур, — деп насиат берген.

Балабан ве уфакъ гуняхлар

Икметли бир къарт адамгъа эки апай кельген. Къарт неге кельгенлерини сорагъан. Бир апай балабан бир гунях ишлегенини айтып козь яш тѣкип гуняхыны икърар эткен. Ишлеген гуняхыны Алла багъышламаз, деп къасевет эткенини айткъан. Экинджи апай ишлеген гуняхы пек уфакъ олгъаныны ве не заман ишлегенининъ унуткъаныны сѣйлеген. Икметли къарт бир аз тюшюнип биринджи апайгъа бакъып:

— Бар да, тышарыдан, котерип оладжакъынъ къадар балабан бир таш алып кель, — деген. Сонъра экинджи апайгъа айланып:

— Сен исе бир чувал алып ичине котере биледжегинъ къадар уфакъ таш джыйып кетир, — деген.

Биринджи апай барып балабан агъыр бир таш котерип кетирген. Экинджи апай да бир чувал уфакъ таш джыйып кетирген. Къарт, апайларгъа бакъып:

— Энди кетирген ташларны, барып эр бирини алдыгъынъыз ерге ерлештирип келинъиз, — деп буюргъан. Апайлар къартнынъ айткъаныны япмагъа кеткенлер. Биринджи апай, балабан ташны алгъан ерине тез-тез ерлештирип къойгъан. Экинджи апай шашмалап, къайсы ташны къаерден алгъаныны унутып, ташларны ерине къойып оламагъан. Къарт, биринджи апайнынъ янына келип:

— Сен балабан агъыр таш алгъанынъда, онынъ яткъан ери акъылынъда къалгъан. Онынъ ичюн ташнынъ ерини тез таптынъ.

Гуныхлар да айны ойле, сен ишлеген гуныхынъны унутып оламайсынъ, эр вакъыт акъылынъда тутасынъ. Гуныхынъны тюшюнип азап чекесинъ, раат яшап оламайсынъ. Пек пешман эте-эте гуныхындан бошаласынъ, — деп анълаткъан.

Сонъ, икметли къарт экинджи апайнынъ янына келип:

— Амма сен уфакъ ташларны джыйып, къайсы ташны, къаерден алгъанынъны унуттынъ. Айны бунынъ киби, уфакъ гуныхлар ишлеп оларны тез унутып, азабыны чекмединъ, пешман олмадынъ. Ишлеген гуныхларынынъ коръмейип яшамагъа алышкъансынъ. Башкъаларнынъ гуныхыны такбих этип, озъ гуныхларынъа батып къалгъансынъ. Инсан ишлеген гуныхларына юректен пешман олып, Тёвбе истаафурулла! этсе, Алла о адамнынъ гуныхларыны багъышлар, — деп насиат берген.

Дюньяны денъиштирмеге истеген адам

Бу дюньянынъ яланджы ве адалетсиз олгъаныны, яни янълыш къурулгъаныны корип пек сыкъылгъан бир яш огълан, къааръ-къасевет этип раат яшап оламай экен. Дюньяны денъиштирмеге истеп:

— Мен дюньяны догъру, адалетли этмек истейим, Аллам! Манъа ярдым эт, — деп эр кунъ дуа эткен. Башкъа бир истеги ёкъ экен. Бойледже йыллар кечип, огълан баягъы яшына кельген. Дюньяны артыкъ денъиштирип оламайджагъыны анълагъан адам, башкъа меселени — къоранта меселесини тюзетмек истеген:

— Яраббим! Аллам! Энъ якъын адамларымнен, къорантамнен, бала-чагъамнен, апайымнен берабер муаббет олып, бир-биримизге урьмет этип яшамагъа ярдым эт, — деп гедже-кунъдюз дуа этип отургъан. Бойледже чокъ йыллар кечкен. Энди къарт олып, оледжегини дуйгъан адам, кене Аллагъа ялварып:

— Аллам! Мен дюньяны денъиштирип оламадым. Қъорантамнен де яхшы яшап оламадым. Энди озъ-озюмни денъиштирмеге ярдым эт манъа, Аллам, — деп, дуа окъугъан. Амма Коктен:

— Кеч олды, сен энди озюнъни денъиштирмеге етишип оламазсынъ, — деген сес кельген.

Огъурлы ве огъурсыз койлер

Кезе-кезе, пек гузель бир ерге келип чыкъкъан бир адам омрюнде корьмеген гузелликтен башы айланып шашып къалгъан. Акъшам, кунь батаяткъанда байырларнынъ ашасында, пек гузель эки кой корьген. Къонаяткъан кунеш нурларындан липильдеп тургъан эвлернинъ пенджерелери узакътан о къадар гузель корюне эди ки, ёлджу адам о койлерни барып корьмеге истеген. Тамам о сырада бир койлюге расткелип:

— Багъышланъыз, узакъта гузель эки кой корюнип тура, о койлернинъ ады недир? — деп сорагъан.

Койлю:

— Бири Огъурлы, о бири Къуванчлы, — деп джевап берген.

Ёлджу:

— Не де гузель, яхшы адлары бар экен. О койлерге насыл барылыр? — деп бир даа сорагъан.

Койлю:

— О тарафкъа кеткен тар айлянчыкъ ёлны коресизми? О койлерге тек шу ёлнен барыла. Лякин ёлда, Огъурсыз Къаарь-къасевет адлы бир койге тийип кечеджексинъиз. О кой, шу дагънынъ энъ ашасында, эки деренинъ арасында къалгъаны ичюн мындан корюнмей. Иште, бу кадар. Энди истейсинъизми о койлерни барып корьмеге, — деп сорагъан. Ёлджу тюшюнген къалгъан.

Омюр чокърагъы

Эски заманларда бир фукъаре адам эшегинен дагъгъа барып одун джыйып сата — бойле этип кечине экен. Бир кунь фукъаре дагъда одун джыйып юрьгенде, бир къарт дервишке расткельген. Дервишнен отурып ал-хатыр сорашып, лаф сырасында, фукъаре озь агъыр яшайышыны айтып, анълатып берген. Адамны пек аджыгъан дервиш:

— Юрь менимле, — деп фукъарени пек чокъ бакъыр олгъан бир ерге алып баргъан ве шойле деген: «Бакъыр сатып пара къазанырсынъ, яшайышынъ бир аз тюзелир». Шу куньден адамнынъ яшайышы енгиллешкен.

Бир кунъ адам кене дервишнен корюшип пек къувангъан, дервишке миннетдарлыгъыны бильдирип: «Сагъ ол», — деген. Бу сефер дервиш, фукъаре адамгъа дагъда кумюш олгъан бир ерни косътерген. Бундан сонъ адам зенгинлешип эвли-баркълы олгъан. Адам эр вакъыт дервишни миннетдарлыкънен анъа экен. Бир кунъ, дервишнен корюшмек ичюн дагъгъа кеткен адам къыдыра-къыдыра дервишни тапкъан. Бу сефер дервиш адамгъа алтын олгъан ерни косътерген. Алтынларны корип пек къувангъан адам:

— Бу къадар байлыкътан озюнъиз не ичюн файдаланмайсы-нъыз? — деп сорагъан.

— Башта бу байлыкътан файдалана эдим, — деп джевап берген къарт дервиш, сёзюни шай девам эттирген: «Эр сефер дагъда юргенде янъы байлыкълар таптым. Энди олар манъа керек дегиль. Бутюн бунлардан даа къыйметли байлыкъны — темиз омюр-чокърагъыны таптым».

Адам: «Омюр-чокърагъымы?» — деп тюшюнип къалгъан.

Къаргъа кимнинъ файдасы ичюн гъакъылдады

Учъ адам терек янындан лаф этип кечейткъанда терек далында отургъан бир къаргъа бар сесинен: «Къ-а-а-р», — этип гъакъылдамасынъмы. Къоркъып абдырагъан адамларнынъ бириси:

— Къаргъа меним файдама гъакъылдады, — деген. Адамнынъ экиджиси:

— Ёкъ! Ёкъ! Къаргъа меним файдама гъакъылдады, — деп къычыргъан да, биринджи адамнынъ устуне атылгъан.

— Токътанъыз! Давалашманъыз, экинъиз де янълышасынъыз. Мен пек яхшы билем ки, къаргъа меним ичюн гъакъылдады, — деген учюнджи адам, тутушкъанларны айыргъан. Бир талай вакъыт талашып бир нетиджеге кельмеген учъ адам меселени чезмек ичюн кой къадысына баргъанлар. Оларны дикъкъатнен динълеген къады:

— Бу чокъ муим фельсефий бир меселе, эски китапларны ачып бакъмакъ керек, бир янълышлыкъ олмасынъ. Ярын келирси-нъиз, — деген.

Адамлар разы олып кеткенлер. Адамларнынъ эр бири «не япайым да къады эфенди меселени меним файдама чезсинъ», — деп тюшюнген: бири эвинде эки къаз къызартып къадыгъа алып баргъан, бириси эки папий къавурып кетирип берген. Учюнджиси исе къадынынъ эви янында турып, эр шейни корьген. Акъшам къады эвден чыкъкъанда, адамны корип:

— Сен не ичюн манъа кирмейсинъ, — деп сорагъан.

— Кирип не этейим, — деп джевап берген адам, — къаргъа кимнинъ файдасына гъакъылдагъаныны, энди, пек яхшы билем, — деген. Къады бир шейден хабери олмагъаны киби:

— Я... кимнинъ файдасына экен? — деп меракълангъан. Адам къадынынъ айнеджи козьлерине бакъып:

— Кимнинъ файдасына оладжакъ, къады акъам, сизинъ файданъызгъа, сизинъ ичюн гъакъылдады къаргъа, — деген.

Эки къопкъа

Бир адам эки къопкъанен, чокъракътан эр кунъ сув ташый экен. Бир къопкъанынъ чатлагъы бар экен. Адам эвине эр вакъыт, бир къопкъасы толу, обир къопкъасы исе чатлакъ еринден сув къачыргъаны ичюн, ярым къопкъа сув кетире экен. Сагълам къопкъа бир къусуры олмагъанына пек кибириленип къопая экен. Чатлакъ къопкъа исе, эвге кельгендже сувунынъ ярысыны джойгъанына пек янып утана экен. Бир кунъ чатлакъ къопкъа саибине:

— Мен чатлакъ бир къопкъам. Мени эвде тутмакътан санъа бир файда ёкъ. Кимсеге керегим ёкъ. Не ичюн мени котерип атмайсынъ? Масхара этме мени, котер де ат, — деп пек ялваргъан. Саиби чатлакъ къопкъасына бакъып:

— Айткъанынъ догъру дегиль. Не къадар буюк файда ве ярдым кетиргенинъни санъа айтайыммы? — деген ве шойле анълаткъан: «Мен сув ташыгъан ёлнынъ сени котерип алып кеткен тарафы, чатлагъындан акъкъан сувнен эр кунъ суварылып, ем-ешилъ отлар, тюрлю-тюрлю гузель чечеклернен ортюльген олып тура. О ешиликини, чечеклерни корьген адамнынъ козю, гонълю раатлана. Бу гузеллик сенинъ ярдымынъ, япкъан ишинъ иле яратылды. Ёлнынъ обир тарафы исе тоз-топракъ ичине комюлип къалгъан. Энди анъладыныммы кетирген файданъны?» Бу сёзлерден сонъ къопкъа къусуры олгъанына ич къулакъ асмагъан, озъ ишини девам эткен.

Адамнынъ бахты

Бир койде намуслы ишкир бир чобан яшай экен. О къадар мерхаметли адам экен ки, биревнинъ джаныны агъыртмаз экен. Эр кес оны севип-сая экен. О чобаннынъ душманы ёкъ экен. Къойларына да не адам, не де бир кийик айван тиймей экен. Айны койде ич бир ерде чалышмагъан тенбель бир адам яшай экен. Бутюн кунь бир шей япмай, къыбырдамагъа да истемей экен. Эр кес чалыша, онынъ исе иши ёкъ экен. Онъа не вакъыт кельсенъ, о даима озюнинъ бахтсыз-частсыз омюрини сёйлей экен.

Бир кунь чобан бу тенбель адамнен расткелише. Чобан селям берип онынъ яшайышыны, ишлерини, ал-хатирини сорай. Тенбель онъа:

— Эй, Аллам, меним яшайышым — яшайышмы? Ачлыкътан башым айлана, нефесим тутула, — дей. Чобан онъа бир йыл берабер чалышмакъны теклиф этип:

— Юзюм джыярсынъ, къойларны бакъарсынъ, сыгъырларны сагъарсынъ, иш чокъ. Чалышкъанынъ ичюн мен санъа эки огюз беририм. Ерни сюрип богъдай сачарсынъ, пара къазанырсынъ. Сен де халкъ киби яшарсынъ.

Тенбель исе озь-озюне: «Амма да дели тапты, эки огюз ичюн озюне ыргъат алып чалыштыраджакъ, бакъ сен онъа. Онъа чалышып, белимни агъыртаиммы? Малларыны кимсе бакъмай экен, мен онынъ джаным истеген къойыны барып алырым да, кимсе манъа индемез?» — дей.

Куньлерден бир кунь, байырнынъ янында чобаннынъ отлап юрьген къойларыны корьген тенбель, «оларны кимсе бакъмай, озьлери отлап юрелер, бирисини айындырайым», деп яваш-яваш къойларнынъ янына келип «ана туттым» дегенде, апансыздан бир сес эшитиле. Къойлар бирден чапып бир ерге топлана. Тенбель айванларнынъ янына якъынджа келип бакъса, оларнынъ ортасында бир кичкене адамчыкъны коре. Айванлар онынъ бетини, къолларыны ялай. Бу адамчыкъ да оларны севип-сыйпап отура. Тенбель корьген шейге шашып ондан:

— Сен кимсинъ? Сен мында насыл пейда олдынъ? — деп сорай. Адамчыкъ тенбельге айланып:

— Мен бу сюрю саибининъ бахты олам. Бу айванларны да озюм бакъам, оларгъа тиймеге кимсеге рухсет бермейим. Мен чобаннынъ эр бир ишине ярдымджы олам. Биз пек муаббет яшаймыз, — деп айта. Тенбель даа пек шашып:

— Я меним бахтым къайда? Не ичюн о манъа ярдым этмей? Мен онынънен лаф этмеге пек истейим. Сен меним бахтымны корь-мединъми? — деп сорай. Кичкене адам:

— Сенинъ бахтынъ байырнынъ тёпесинде, чалылар арасында отура, — дей. Тенбель:

— Эгер мен анда барып къыдырсам, озь бахтымны тапарыммы? — деп сорай. Адамчыкъ:

— Не ичюн тапмазсынъ, пек истеп къыдырсанъ, мытлакъ тапарсын, — дей. Тенбель айтылгъан ерге бара. Къыдыра-къыдыра озь бахтыны тапалмай. Болдурып азчыкъ раатланайым деп терекнинъ тюбуне ятып юкълай къала. Бир вакъытан уянып бакъса, кунеш энди батаята. Апансыздан насылдыр бир сеслер эшитилип башлай. Турып бакъса, чалылар арасында ахылдап-охылдап, зорнен нефес алып ерде яткъан кучюк бир адамчыкъны коре. О адамчыкъ о къадар арыкъ эди ки, устюнде тек теринен кемиклери къалгъан. Тенбель ондан:

— Сен кимсинъ? Не ичюн мында ятасынъ? — деп сорай. Арыкъ адамчыкъ зайыф бир сеснен:

— Мен сенинъ бахтынъ олам, — дей. Тенбель ачувланып:

— Сен озюнье бакъ, насыл бир бахт оласынь? Сен бойле бир бахт олгъанынь ичюн, бир шей япмайып, ахылдап-охылдап яткъанынь ичюн мен ачлыкъ чекем. Сен мени аслы тюшюнесинъми? Халкънынъ бахтлары насыл яшагъанларына бакъ. Меним бахтым исе тенбельнинъ тенбели. Амма да бахт тюшкен манъа, — дей.

Кучюк адамчыкъ тенбельнинъ бу сёзлерине:

— Эр шей озюне багълы: сен ятып юкълайсынь, мен де юкълайым, сен бир шей япмайсынь, мен де бир шей япмайым. Адамнынъ бахты, енъишлери озюне багълы. Сен де адамсынь, Алла санъа къол, аякъ, такъат берди, не ичюн чалышмайсынь? Чалышкъан олсанъ, мен де сени къувандырыр эдим. Бойле яшагъанынъа озюнь къабаатлысынь, — деп тазирлей. Тенбель адам бахтынъ айткъаныны динълеп, эр шейни анълап разы ола. Чалышып башлай, пара къазанып аякъкъа тура. Эвленип, балалы-чагъалы олып яхшы яшап башлай.

Къомшу копеклер ве къашкъыр

Азбарлары къоранен болюнген эки къомшунынъ пек ярамаз копеклери бар экен. Копеклер чильтерли къорадан бир-бирини корип, бутюн кунъ азбарларнынъ бойдан боюна чапкъалап, бир-бирине афыра экенлер. Пек де кескин копеклер экен, бир-бирини парчалайджакъ дереджеге кельген экенлер. Бу копеклер арасы къавгъаны узакътан — койнинъ четинден, сейир этип зевкъланып бакъып турагъан къашкъыр: «Амма да делилер. Къомшу оласыз да, раат яшап оламайсызмы? Копек десенъ копек, иште. Барып барыштырайым шу серсемлерни» деп, копеклернинъ янына барып:

— Токътанъыз! Токътанъыз! Бу не масхаралыкъ? Эки къомшу, бутюн кунъ къавгъа этип турасынъыз. Утанмайсызмы, бу къавгъа не керек сизге? Раат яшап оламайсызмы? Къомшулар муаббет олмакъ кереклер, этменъиз бу масхаралыкъны. Бакъынъыз, саиплеринъиз сизни яхшы бакъа, сыджакъ ювалар япкъанлар. Огюнъизде эр вакъыт ашынъыз-сувунъыз бар. Бир шейни къааръ этмей, раат-раат яшасанъыз олмаймы? Муаббет олунъыз. Муаббет яшангъан къомшулар догъмушлардан да якъын ола.

Копеклер къашкъырнынъ сёзюни больмейип, дикъкъатнен динъ-леп отурдылар. Сонъ копеклернинъ бири, дигеринден:

— Сен оны таныйсынъмы? — деп сорай.

Обир копек:

— Ёкъ, танымайым, сюфте корем, — дей де, къашкъырдан:

— Сен кимсинъ аслы? Сен бизге акъыл огретмеге кельдинъ-ми? — деп сорай ве пек ачувланып, — озъ меселемизни озюмиз чезермиз. Сенинъ озюнъе тербие бермек керек, — дей. Эки копек къашкъырнынъ устюне атылып, таламагъа башлайлар. Къашкъыр — гъарип, зорнен къачып къуртула. Къачып кетер экен, озъ-озюне, «Керек эдими манъа оларнынъ арасына киришмеге? Истеселер, бир-бирини парчаласынлар. Эки къомшу, бугунъ къавгъа этер, ярын акълашыр. Амма, араларына кирген — омюр бою къабаатлы олур», деп япкъанына пешман ола.

Шакъаджы адам

Бир адам эвининъ ичинде чибин ольдюрип юре экен. Апайыны чагъырып:

— Бакъ, дёрт чибин ольдюрдим. Бу экиси акъай, мына булар экиси апай, — деп ольдюрген чибинлерни косътере. Апайы шашып:

— Вай, акъай, сен пек зевкълы адам экенсинъ. Къайсы чибин апай, къайсы исе акъай олгъаныны къайдан бильдинъ? — деп сорай. Акъайы кулип:

— Эй, апай, бунъа чокъ акъыл керекми, ёкъса? Мына бу эки чибин кузъгюнинъ устюнде отура эди, — дей.

Къувет — бирликте

Бир заманда бир акъыллы падиша бар экен. О падишанынъ отуз огълу бар экен. Падиша — къарт адам, хасталанып тёшекке ятып къала. Оледжегини дуйып, огъулла-рыны чагъырып олардан бирер окъ истей. Огъулла-ры бабасынынъ къолуна бирер окъ туттыралар. Бабасы отуз дане окъны сыкътырып багълай ве огъулларындан:

— Киминъиз шу отуз дане окъны сындырып олур? — деп сорай. Буюк огълу бири-бирине багълы отуз дане окъны къолуна ала ве бутюн къуветинен окъларны майыштырмагъа башлай, амма сындырып оламай. Бабасы огълунынъ къолундан отуз дане окъны алып чезип, бирер-бирер бутюн окъларны сындырып:

— Эгер сиз бирлик олып муаббет яшасанъыз, къуветли, кучълю олурсынъыз, кимсе сизни енъип оламаз. Эгер дагъылып кетсенъиз, къавгъа этип падишалыкъны боledжек олсанъыз, бир-биринъизге душман олып къалырсынъыз. Душманларынъыз да сизлерни чибин киби бирер-бирер ольдюрирлер, биринъизни де аджымазлар, не бала-чагъанъызны, не бир догъмушынъызны сагъ къалдырмазлар. Бирлик олсанъыз, башынъызда акъылынъыз олса, мен берген насиатымны унутмасанъыз, сизни кимсе енъип оламаз. Эр вакъыт акъылынъызда олсун: Сизинъ байлыгъынъыз, мувафакъиетинъиз, къуветинъиз — бирликте.

Падиша ве онынъ огъуллары

Бир заманларда яхшы, акъыллы, адалетли бир падиша бар эди. О падишанынъ осип етишкен учъ огълу бар эди. Падиша энди къарт, сагълыгъы ярамай. Падишалыкъны идаре этмеге такъаты етмей. «Кимге, къайсы огълума падишалыкъны къалдырайым — къыйын меселе, янълышмагъа олмай. Ортада — мемлекетнинъ алы, такъдири. Оларны сынап бакъмагъа керек. Учюнден бирини сайламакъ керек — адалетли, беджерикли, акъыллы союны. Тек бойле адам падиша олмагъа ляйыкъ», деп тюшюнген къарт падиша, учъ огълуну чагъырып:

— Дюнъяда энъ гузель шей не? Дюнъяда энъ балабан, булутлы шей не? Дюнъяда энъ тез шей недир? — деп сорай. Буюк огълу башыны къашып:

— Энъ гузель — меним атым. Булут киби мазаллы — меним атым. Энъ тез — меним авджы къушум, — деп джевап бере. Бабасы бир шей айтмайып, огълуна бакъа да, «серсем, сенинъ акъылынънен олгъан падиша...», деп тюшюне. Ортанджы огълу бабасынынъ юзюне бакъып, онынъ чырайындан: агъасынынъ берген джевапларыны бабасы бегенмегенини анълай да: «Манъа гузель этип,

яраштырып айтмакъ керек», — деп тюшюне. Падиша ортанджы огълуна айланып:

— Сен бу суаллерге насыл джевап берирсинъ, — деп сорай. Ортанджы огълу бираз тюшюнип:

— Дюнъяда бабамнынъ апайындан даа гузель кимсе ёкъ. Булут киби мазаллы — бабамнынъ аты. Баба, дюнъяда энъ тез — сенинъ авджы къыргъый къушунъ, — деп айта. Къолуны саллап:

— Эй, балам, сен эки юзлю, айнеджи адам экенсинъ, — деген падиша, «сенинъ киби союны падишалыкъкъа якъын къоймагъа биле олмай» — деп ойлана да, энди кучюк огълундан:

— Сен не джевабы берирсинъ, огълум, бу суаллерге? — деп сорай. Кучюк огълу бабасына бакъып:

— Баба, дюнъяда баарьден даа гузель шей ёкъ. Энъ булутлы — кузь куньлери. Дюнъяда козь атмакътан, козьден даа тез бир шей ёкъ, — деп джевабыны бере. Кучюк огълунынъ бу сёзлерини пек бегенип разы олгъан къарт падиша:

— Машалла, санъа, огълум, — деп пек къувана ве кучюк огълуны падиша олмагъа ляйыкъ коре.

Деве ве эшек

Байырларнынъ тюбюнде, ешиллик, дагълыкъ олгъан ерде, девенен эшек расткелишелер. Корюнюшлери пек аджыныкълы, экисининъ де сыртлары тырналып яралангъан. Гъаришлер пек арыкълар, бири-биринден бетерлер, тек кемиклернен терилери къалгъан. Арыкъ олгъанларындан бутюн къабыргъалары корюне. Ойле бир такъатсыз сыфатлары бар ки, саиплери оларны пек къыйнагъанлары бес-белли эди. Иште, олар саиплеринден гизлиден къачып о ерде расткелишелер. Девенен эшек отурып бири-бирине озьлерининъ яшайышларыны, чекишкенлерини, къыйналгъанларыны айта-айта дост олып къалалар. Вакъыт кече, девенен эшек дженнетте киби раат ве муаббет яшайлар. Яралары тюзеле, семирелер, эшек ярамай куньлерини, насыл бир алда олгъаныны унута. Ашап-ичип, яшайышларына къуванып-тавланып юрелер. Бир кунъ эшек девеге:

— Агъа, меним юрегим йырлай. Мен озь тюркюмни йырламагъа истейим, — дей. Деве эшекке бакъып эеджанлы бир сеснен:

— Вай, достум, санъа не олды я, сакъын сесинъни чыкъарма. Сен бизим мында насыл алда кельгенимизни, сыртында олгъан яраларны, чекишкенлеримизни унуттынъмы ёкъса, юрьмеге биле такъатынъ ёкъ эди. Пек ялварам санъа, сесинъни чыкъарма, сени эшитип адамлар келип бизни тапарлар. Алымыз пек ярамай олур, — деп ялвара. Девениниъ сезюни динълемеге истемеген эшек:

— Эй, сен къоркъакъ! Мен йырламагъа истейим. Мында бизден гъайры кимсе ёкъ, — дей де, бар олгъан кескин сесинен кычырмагъа башлай. Девенинъ къулакълары тына. О сырада, о ерге якъын ёлдан адамлар кече экенлер. Оларнынъ эшеклери болдурып, энди юрип де оламай экен. Адамлар эшек сесини эшитип пек къуваналар келип девенен эшекнинъ отлап юрьгенлерини корелер. Экиси де семиз, яхшы бесленген айван. «Бу айванлар кимнинъ экен, саиплери ким экен? », деп бакъсалар, кимсе корюнмей. Девенен эшекни тутып, оларнынъ устылерине бутюн агъыр шейлерни юклеп, кетелер. Бир вакъыттан сонъ эшек болдура. Эшек озюнинъ эшек инатлыгъынен дёрт аягъыны ерге тиреп токътай. Эшекни кимсе еринден кыбырдатып оламай. Энди не япсынлар? Адамлар девени ерге эгилтип, эшекни юкюнен берабер девенинъ устюне къоялар. Энди гъарип деве эшекни де озъ устюнде алып кете. Деве эшекке пек ачувлана. Кете-кете къаялы ве тар бир ёлгъа кельгенде:

— Эй, эшек кърдашым, сен мени эшитесинъми? Меним де джаным ойнап секирге истеди. Не япайым экен, секирип ойнайыммы? — дей. Эшек къркып:

— Сен делирдинъми шу? Амма да секирип ойнамагъа ер тапкъансынъ. Бу къаядан сыптырылып йыкъылсакъ, сагъ еримиз къалмаз, парча-кесек олурмыз, — дей. Деве ачувлы-ачувлы:

— Къркъасынъ, яшамагъа истейсинъ я? Бу яшайышмы? Мен санъа кычырма, сесинъни чыкъарма, демедимми? Не гузель яшай эдик. Сен хиянет, эшек огълу эшек, эписини боздынъ, даа утанмайып устюме де минип отурдынъ. Сен тек озюньни севесинъ, пек хиянет, инат бир айвансынъ. Сенинъ киби дост олгъанындан олмагъаны яхшы — деп арт аякъларыны котерип бир секире, эшек къаяларнынъ тюбюне юварланып кете.

Базиргян ве шеэрнинъ башы

Бир заманларда акъыллы, беджерикли бир базиргян бар экен. Энди Алланынъ иши, базиргян озъ мал-мулъкюни джоя. Алыш-вериш ишлери ярамай олып, о бир капиксиз къала. Энди не япсын, алыш-вериш олгъан ерде — олуджы бир шейдир. Бу базиргян буюк бир шеэрге кетип о шеэрнинъ сакинлеринден:

— Бу шеэрде энъ зенгин ве Алладан кърккъкъан адам кимдир? — деп сорай.

Онъа:

— Энъ зенгин, Алладан кърккъкъан ве Алланы пек севген бир адам бар, о да, шеэримизнинъ буюгидир, — деп джевап берелер. Зорлукъта къалгъан заваллы базиргян догъру шу адамнынъ эвине барып:

— Агъам, якъында сен менден борджкъа кыркъ алтын дукат алгъан эдинъ. Шимди меним ишим пек ярамай, бир капиксиз къалдым. Ишимни янъыдан башламакъ ичюн манъа пара керек. Мушкюльликтен санъа кельмеге меджбур олдым. Агъам, Аллагъа ялваргъан киби санъа ялварам, къайтар меним алтынларымны, — дей. Шеэр буюги, адамгъа таджибли-таджибли бакъа да шашып:

— Сен кимсинъ? Мен сенден борджкъа бир шей алгъаным ёкъ. Манъа борджкъа бергенде, сенинъ янынъда бирев бар эдими, ким

корьди, ким шаатлыкъ этер? Санъа язып берген сенет кягъытым бармы? — деп сорай. Базиргян онъа:

— Сиз манъа «меним шимди вакътым ёкъ, ярын кельсенъ, санъа сенет кягъыты язып берири» деген эдинъиз. Мен сизге инанып, разы олып кеттим. Меним де экинджи куню ишим бар эди, келип оламадым. Сиз сайгъылы, белли адамсынъыз, сизни эр кес яхшы билип урьмет эте. Шунынъ ичюн сенет кягъыты алмагъа кельмедим. Амма шимди ялварам сизге, алтынларымны къайтарынъыз. Эгер менден бир шей алмагъанынъызгъа эмин олсанъыз, Алланынъ адынен емин этинъиз. Мен Аллагъа инангъан бир адамым, бир сёз айтмайып кетерим, бир даа мени корьмезсинъиз, — дей. Алладан къоркъкъан шеэр буюги озь-озюне «ойле бир къандырып айта, бельки де парасыны алгъанымны унуткъандырым. Не ичюн мен бу парагъа ола, Алланынъ адынен емин этеджегим? Алла манъа о къадар байлыкъ берди. Берейим онъа шу къыркъ алтынны да, кетсинъ. Къалгъан байлыгъым янымда къаладжакъ. Гонълюм темиз къалсын. Алла манъа гунях язмасын», — деп тюшюне ве къыркъ алтын дукатны чыкъарып базиргянгъа бере. Алтынларны алгъан базиргян озь-озюне юректен емин этип: «Аллам, гунах язма. Мен бу шейни мушкюль алгъа тюшкенимден, ёкъсуллыкътан япмагъа меджбур олдым. Алла къысмет этсе, ишим яхшы юрьсе, алыш-вериш берекетли олса, мен бу адамгъа керчекни айтып, бутюн къазангъан параларымны онъа берири», — деп алтынларны алып, чалышмагъа башлай. Алла къысметини бере, алыш-вериши пек яхшы кете. Бойледже, бир къач йыл кече. Базиргян кене пек зенгин адам ола, Аллагъа емин этип берген сёзюни унутмай ве алгъан алтынларны къайтармакъ ичюн бир даа о шеэрге келип шеэр буюгининъ янына бара. Амма шеэр буюги базиргянны танып оламай ве онынъ кетирген къыйметли шейлерни ве алтынларны корип, «Машалла!» деп макътай. Базиргян бу урьметли адамнынъ къолуны оперек:

— Бу алтынлар, бу байлыкъ эписи — сизинъки. Алла къабул этсин, — дей. Бир къач йыл эвель олып кечкен вакъианы унуткъан шеэр буюги:

— Сен кимсинъ? Не ичюн бутюн байлыгъынъны манъа бересинъ, — деп сорай. Базиргян бутюн шейни онъа айтып:

— Айып этменъиз, мен сизни пек урьмет этем. Сизинъ манъа ич бир борджунъыз ёкъ эди. Буны ёкъсуллыкътан япмагъа меджбур олдым. Мен эр шейимни, барымны-ёкъумны джойгъан эдим. Сиз-

ден алгъан параны мытлакъа къайтарырым, деп Аллагъа сѣз берген эдим. Бутюн къазангъан байлыгъымны сизге берем. Аллагъа чокъ шукюрлер олсун. Аллагъа берген сѣзюмни мен туттым, — дей. Буны эшитип шашып къалгъан къарт шеэр буюги:

— Мен сени энди анъладым. Намуслы, мерхаметли бир адам экенсинъ, джанынъны агъыртмамакъ ичюн мына шу кольмекнен къушакъны алам. Сен акъыллы адамсынъ, шеэрнинъ буюги олмагъа ляйыкъсынъ. Энди къарт адам олгъаным ичюн меним ериме шеэр буюги сен ол, Алла санъа ярдымджы олсун, — дей. Шай этип базиргян шеэр буюги ола.

Падиша ве онынъ хынзыр ыргъаты

Бир заманда бир падиша бар экен. О падишанынъ ыргъаты пек хынзыр, хиянет бир киши экен. Къальби о къадар яман экен ки, агъызындан бир вакъыт яхшы бир лаф чыкъмай экен. Бир кунъ падиша узакъ ёлгъа чыкъып озъ мемлекетини кезип, сонъра дюнъяда не бар, не ёкъны бильмек ичюн башкъа падишалыкъларны да коръмек истей. Ыргъатыны янына чагъырып:

— Сен насыл адамсынъ я? Агъызынъдан яхшы бир лаф чыкъкъаныны эшитиримми, ёкъмы? Мен узакъ ёлгъа азырланам. «Алла къолай кетирсин, огъурлар олсун», деп айтмайсынъмы? Эгер сенинъ яхшы лаф айткъанынъны эшитсем, Алла къысмет этсе, иншалла, яхшы барып кельсем, санъа бир бахшыш япарым, — деп айта. Ыргъаты чырайыны сытып:

— Я барып да сен къайтып кельмесенъ, манъа бахшышны ким береджек? Сонъ мен, бос-ботен, яхшы сѣзлерни бедава айткъан оладжагъым, — дей. Бойледже, ыргъатындан яхшы бир сѣз эшитмеген падиша, ёлгъа чыкъа.

Арадан эки йыл кече. Кимсенен лаф этмей-этмей ыргъатнынъ джаны сыкъыла. Не япайым, деп падишаны къыдырып чыкъа. Юре-юре падишасынынъ булунгъан ерине барып чыкъа. Падиша ыргъатыны корип юреги санчып башлай, чюнки ондан яхшы бир шей эшитмейджегини биле эди. Падиша озъ ярдымджысына:

— Бакъ, огъурсыз, хынзыр бизни тапып кельди. Ялварам санъа, ондан бир шей сорама, тек «копегим насыл?» деп сора, — дей.

Ыргъат падишанынъ узуруна келип тиз чёкип енъини опе. Падишанынъ ярдымджысы ондан:

— Падишамызнынъ копеги насыл, яхшымы? — деп сорай. Ыргъат языкъсынъган бир тавурнен:

— Падишамызнынъ копеги ольди, — деп айта. Падишанынъ ярдымджысы таджипленип:

— Не олды я копекке? — деп сорай. Ыргъат аджыныкълы бир сеснен:

— Падишамызнынъ девеси ольди, копек девенинъ этини ашап, богъазында кемик къалып туюлип ольди, — дей. Падишанынъ ярдымджысы ыргъаткъа козьлерини айладырып:

— Я деве неден ольди? — деп сорай. Ыргъатнынъ козьлери яшланып:

— Падишамызнынъ анасы ольди. Оны девенинъ устуне къойып мезаргъа алып кеткенде, деве апансыздан йыкълып ольди, — дей. Бу сёзлерни эшитип юреги токътай язгъан падиша, лафкъа кёшулып:

— Меним анам неден ольди? Не хасталыгъындан бу дюньяны терк этип кетти, — деп сорагъанда, ыргъат агъламсырап:

— Заваллы ананъыз, апайынъызнынъ вефатына янып-янып, куль олып Алланынъ рахметине къавушты, — деп джевап бере. Ыргъатнынъ бу сёзлерини эшитип эсини джоя язгъан падиша биткин бир сеснен:

— Меним апайым неден ольди? — деп сорай. Башыны ашагъы алып, окюрип-окюрип агъламагъа башлагъан ыргъат:

— Сизинъ огълунъызнен кызынъыз веба хасталыгъына тутулып ольди. Аналары бу буюк яныкълкъа даянып оламады, юреги тутулгъанындан джаныны теслим этти кетти, — деп джевап бере. Бутюн бу эшиткенлеринден башындан акъылы кеткен падиша, башында сачларыны юлкълып-юлкълып:

— Меним къорантам, эвим-баркъым, балам-чагъам бир шейим кълалмагъан экен, — деп, бакълырып агъламагъа башлай.

Аслында, шу хынзыр ыргъатнынъ айткъан бутюн бу лафлары яланнынъ яланы эди. Инсанларнынъ гонълюни къырмакъ, ярамай шейлер тилемек, пахылламакъ, ялан сёйлемектен зевкъ алмакъ ичюн, бу шейлерни уйдурып чыкъларгъан хынзыр ыргъат киби къара юрекли инсанлар, не языкъ ки, ола экен. Алла сакъласын бойле инсанлардан.

Ер къазыджысы

Бир адам ер къазыджысы олып чалыша экен. Адамларнынъ бостанларыны, арыкъларыны къазып яшай экен. Эр кунъ энъ азы бир кумюш къазана экен. О парагъа ашыны-сувуны алгъан ер къазыджысы кимсесизлерге садакъа берип, оларны ашата эм озю де ашай экен. Ашнынъ къалгъаныны копекке бере экен. Эр кес разы, эр кес токъ. Ярынки куню тюшюнмейип, бир шей къалдырмай экен. Кунъ-кунъден ойле этип яшай экен. Бир кунъ онъа Алладан мелек келе. Адамнынъ яшагъаныны, агъыр иште чалышып чекишкенини корип кете. Мелек Аллагъа келип:

— Аллам, дюньяда, энъ къудретли, энъ адалетлисинъ. Энъ мерхаметли, энъ догъру иш — сенинъ ишинъ. Мен анълап оламайым. Не ичюн бойле яхшы адам отъмек парасыны ойле чекишип, къыйналып тапа. Не ичюн сен онъа зенгинлик бермейсинъ? Онъа яхшы яшайыш бер, о ярамай адам дегиль, — деп айта. Алла мелекнинъ айткъанларыны динлеп:

— Мен эр бир адамнынъ насыл олгъаныны билем. Сен айткъан адамгъа зенгинлик бермеге олмай, онъа укъумдар олмагъа да олмай. Ер къазыджысы озъ ериндедир, — дей. Мелек кене Аллагъа ялварып:

— Аллам, онъа байлыкъ, зенгинлик бер, — дей. Бу сефер Алла мелекнинъ истегенини динълеп, разы олып:

— Яхшы, мен сенинъ истегинъни япарым. Сонъ кореджексинъ, ондан не олып чыкъаджагъыны, сонъ эр шейни анъладжакъсынъ, — деп айта.

Бир кунъ къазыджы ер къазгъанда, бир чукъур ачыла. Чукурнынъ ичи исе толу алтын. Алтынларны корип, шашып къалгъан къазыджы, бираздан озюне келип, яваштан алтынларны алып гизлиден эвине алып келе. Бойледже ер къазыджысы эвли-баркълы пек зенгин бир адам ола. Бу адамнынъ зенгинлигинден хабердар олгъан мемлекетнинъ падишасы оны озъ ярдымджысы этип къоя. Падишанынъ ярдымджысы дереджесине юксельген ве кендисини юз аскер муаафыз еткен ер къазыджысы, «энди укъумдар адам олдым» деп джаны истегенини япа. Бир шейден къоркъмай. О энди бам-башкъа адам олып пек денгъише. Пек саран, къызгъанч ола, фукъаре яшагъаныны, тиленджилернен яшап, ашап-ичкенини унута. Алланынъ джезасыны да унута. Бир кунъ мелек онынъ насыл

яшагъаныны келип корьмеге истей. Мелекни онъа кьоймайлар, сен кимсинъ, деп котеклеп де алалар. Алла, кьайтып кельген мелекке:

— Къана, о къадар ялваргъан адам ичюн не айтаджакъсынъ. Сен о адамнынъ зенгин, укумдар олгъаныны истединъ. Мен сенинъ истегинъни яптым. Энди корьдинъми, анъладынъмы не олып чыкъты? Насыл адам олгъаныны бильдинъми? Эр бир адамнынъ озь баш язысы бар. Эр бир адамнынъ озь кьысмети бар. Бу адамдан зенгин, укумдар оламаз. О ер къазыджысы олса, онынъ зара-ры кимсеге тиймез, — деп айта. Озь янълышлыгъыны анългъан мелек:

— Мен энди эр шейни анъладым, мен янълыштым, — дей.

Алла:

— Мен оны кене де кьолуна курегини туттуруп ер къазмагъа меджбур этерим. Ойле этмесем, о адам падишалыкъкъа чокъ зарар кетирир. Оны озь ерине тез кьайтармакъ керек, — деп кьарар бере.

Энди, башта ер къазыджысы олып да, сонърадан зенгин олгъан адамгъа зенгинлиги аз олып корюне, падишаны ольдюрип падишалыкъны эльге кечирмеге истей. Падиша онынъ мерамларыны анълап, озь янына алгъанына пек пешман этип, онынъ бутюн зенгинлигини чекип ала ве масхара этип, копек къувулгъаны киби къувып йибере. Энди не япсын, кене кьолуна курегини алып, адамларнынъ бостанларыны къазып юре. Бир кумюш къазанса, разы олып къуванып юре. «Аллагъа чокъ шукюрлер олсун!» — деп айта.

Базиргян ве онынъ ичкиджи огълу

Бир зенгин базиргяннынъ огълу бар экен. Базиргян оледжекте огълунынъ ичкиджи олгъаныны билип, юз алтын дукатыны озюнинъ ыргъатына ишанып къалдыра ве:

— Бу алтынларны мен санъа ишанып къалдырам. Огълум ичкиге — ракъы-шарапкъа пек авес, онъа бир шей берме. Огълум фукъаре олып не япаджагъыны бильмегенде, башына бир беля кельгенде бу алтынларны онъа берирсинъ, — дей. Ыргъат озь саибине бакъып:

— Къасевет этменъиз, эфендим, сёз берем, эр шейни айткъанынъыз киби япарым, — дей. Къарт базиргян оле. Огълу исе

эр кунъ ичип, сархош юре, достларыда онынъ киби ичкиджи. Баба-сындан къалгъан параларны ичип битирген сонъ, апайынынъ къый-метли шейлерини де сатып ичип башлады. Ахыр сонъу бир капик-сиз къалып, фукъаре олды. Хызметчилери буны корип оны ташлап кеттилер. Сархош огъланнынъ акълына бабасынынъ ыргъатына къалдыргъан алтынлары келе. Ыргъатны тапып:

— Бабам санъа къалдыргъан алтынлар къайда, манъа кетир, — дей. Ыргъат бир къач кунъден сонъ келип:

— Мен о алтынларны ерге комген эдим, шимди о ерни къазып бакъсам, бир шей тапалмадым, гъалиба, сычанлар ашап дагъытып битиргенлер, — дей. Ичкиджи огълан пек ачувланып:

— Сен мени, дели деп, саясынъмы, алтынларны тез кетир, — деп бакъыра. Ыргъат кене де догърусыны айткъаныны, комюльген ерде алтынларнынъ олмагъаныны айта. Я ичкиджи не япсын? Ичкиси келе. Кейфленип отургъан достларынынъ янына бараджакъ ола. Амма бош къолнен барып оламаз ки. Иште, апайынынъ къолундан билезликни чыкъарып, барып уджузгъа сата ве о парагъа отъмек ве пенир алып багъчада кейфленип отургъан достларына кете. Ёлдан кечкенде, янына бир копек келип къолундан отъмекнен пенирни къапып алып къача. Не япсын? Энди бош къолнен достларынынъ янына бара.

Достлары:

— Не бош къолнен кельдинъ, — деп оны сёгип башлайлар.

Ичкиджи огълан:

— Мен отъмекнен пенир кетире эдим, бир копек меним къолум-дан чекип алды, — дей де, достларынынъ арасында бабасынынъ ыргъатыны коре. Ыргъат оны мыскъыллап:

— Сен не ялан айтасынъ? Насыл ола да копек сенинъ отъмек ве пениринъни ашай, — дей. Ыргъатнынъ айткъанына пек ачувлан-гъан огълан:

— Сен хырсызсынъ, Алла акъкъынъдан кельсин. Насыл ола да, сычанлар юз дане алтын дукатны ашап битирелер, не ичюн бала-бан бир копек бир кесек отъмекнен пенирни ашап битирмесин? — деп чыкъып кете. Ыргъат еринден турып онынъ артындан ете де:

— Корем, джанынъ пек агъыргъан. Сен насыл акъылсыз-лыкъ япкъанынъны энди анъладынъмы? Не ичюн бутюн байлы-гъынъны оларгъа ашатып-ичирип битирдинъ? Сен энди оларгъа керекмейсинъ. Оларгъа сенинъ паранъ керек эди. Энди паранъ ёкъ, фукъаресинъ, олар сенден аладжакъларыны алдылар. Бель-

ки, энди бу шейлерни корип, башынъа акъылынъ кельгендир. Бу кунъден башлап мени динълейджексинъ. Бир даа янынъда бу достларынъны, сенинъ ичип юргенинъни коръмейим. Бабанънынъ манъа берген алтынлары эписи менде сакълы тура. Мен бу куннинъ келеджегини бекледим, бу параларны санъа эвельден берген олсам, сен оларны достларынънен чокътан исраф этер эдинъ. Энди сен эр шейни анълагъан сонъ, бабанънынъ къалдыргъан параларыны санъа берем. Мен бабанъа берген сёзюмни туттым, — дей.

Шу кунъден башлап базиргяннынъ огълу ишни акъыл сабырнен юрсетип башлагъан ве кене де зенгин базиргян олгъан.

Шеэрнинъ башы ве ат саткъан адам

Бир буюк шеэрнинъ башы атларнен огърашып, атлардан пек яхшы анълай экен. Энъ яхшы атлар онда экен. Эгер онъа яхшы атны кетирип косътерселер, базарлыкъ этмейип, сатыджы сорагъан фиатны берип, атны ала экен. Онынъ атларнен огърашкъаныны эр кес биле экен.

Бир кунъ, бир адамнынъ сатмагъа кетирген атыны коръген шеэр башы, атны алмагъа истеген. Ойле бир чалт, гузель ат экен ки, бойле атлар пек сийрек расткеле экен. Саибинден атнынъ фиатыны сорагъан. Атнынъ саиби:

— Эки юз кумюш истейим, — деп айткъан. Шеэрнинъ башы базарлыкъ этмейип эки юз кумюшни чыкъарып онъа берген. Атыны саткъан адам:

— Мен бу акъчаларны насыл алып кетейим? Сиз оларны бир чувалгъа къоюнъыз, — деген. Кумюшлерни чувалгъа къойып, онынъ къолуна туттыргъанлар. Адам чувалны къолуна алып-алмаз атнынъ устюне сычрап минип кеткен. Шеэрнинъ башы аскерлерини топлап, адамнынъ артындан ёллагъан. Амма артындан кимсе еталмагъан. Шеэрнинъ башы, мейдангъа кельген вакъиагъа шашып къалгъан. Чюнки бойле алгъа даа огърамагъан экен. Амма не япджакъсынъ, Алла берди — Алла алды деп, озюни тынчландыргъан. Бундан учюнджи куню, атнынъ устюне минип къачып кеткен адам къайтып кельген ве атыны шеэрнинъ башына кетирген. Оны корип шашкъан шеэрнинъ башы:

— Сен не ичюн бойле яптынъ? — деп сорагъан.

Атнынъ саиби:

— Мен бу шеэрден узакъ яшайым. Эвге къайтмакъ ичюн меним башкъа атым ёкъ эди. Чувал исе агъыр, мен о чувалны котерип, о къадар узакъ ёлны юрип оламаз эдим. Онынъ ичюн чувалны атнынъ устюне къойып, параларны эвге кетирип, атны къайтарып кетирдим. Мени багъышланъыз, — деп джевап берген. Шеэрнинъ башы:

— Сенинъ артынъдан кимсе еталмады, эм де ким олгъанынъны кимсе бильмей эди, атны не ичюн къайтарып кетирдинъ? — деп сорагъан. Адам кулип:

— Мен яланджы, хырсыз адамларны севмейим. Мен ишчи, на-муслы бир адамым. Берген сёзюмни эр вакъыт тутам. Сизни де эр кес, яхшы адам деп таный. Мен Алладан къоркъкъан адамым. Сиз манъа япкъан яхшылыгъынъызгъа сизни алдатып, яманлыкъ япкъан олсам, Алла мени джезалар эди. Мына, сизинъ атынъыз, — деп, атны къайтарып берген. Шеэрнинъ башы о адамны багъышлап йиберген.

Ёлджу ве хырсыз айдутлар

Бир атик, къуветли яш огълан апайынен берабер янла-рына паалы, яхшы шейлерни алып ат устюнде койден шеэрге кетелер. О огъланнынъ эскиден къалгъан гузель саплы къылычы бар экен. Ёлда душманлар расткельселер, озъле-рини къорчаламакъ ичюн къылычыны да янына ала. Яры ёлны кечкенде, беш хырсыз бу огъланны токътатып, апайынен экиси-нинъ къолларыны багълап, эр шейини чекип алып бир якъкъа алып кетелер. Хырсызлардан бири, огъланнынъ къылычыны бегене ве энди насыл этип о къылычны озюне къалдырмакъны тюшюнип, ёл бою яваштан огълангъа:

— Эгер сагъ къалмакъ истесенъиз, мени динъле. Мен ойле эте-рим ки, сен озюнъ эр шейни бизге озюнъ пай этип берирсинъ. Эгер сен пай эткенде, къылычны манъа берсенъ, мен сизни олюмден къуртарырым, — дей. Огълан бир аз тюшюнип:

— Айткъанынъ киби этерим, — деп, сёз бере. Хырсызлар олар-ны бир эвге кетирелер. О эвнинъ ичинде бир он-он беш адам багъ-

лы ята экен. Бутюн хырсызланган шейлер де бу эвде сакълы тура экен. Огъланнен анълашкан хырсыз озъ аркъадашларына:

— Бугунъ туткъанымыз адам, яхшы, намуслы адам олгъанына бенъзей. Мен теклифэтем: озюнинъ шейлерини озю бизге пай этип берсинъ. Мен онъа ишанам, — дей. Хырсызлар разы олып огълан-нынъ къолларыны чезелер.

Огълан шейлерини пай этип башлай. Бирисине атыны бере, экинджисине апайыны, учюнджисине къыйметли ташларнен сюс-ленген къушагъыны бере де:

— Мына бу къылыч да сенинъки, — деп, бир кереден къолу-на къылычыны алып айдутны юрегине саплап ольдюре. Сонъ даа бир хырсызны ольдюре, къалган учю къоркъып къачалар. Огъ-лан багълы яткан адамларны чезип йибере. Олар къылычлары-ны алып, хырсызларнынъ артындан етип, эписини ольдюрелер. Огълан озъ шейлерини алып, апайыны да аткъа минсетип ёл бою тюшюнип кете: «Бу хырсыз адам манъа яхшылыкъ япмакъ ис-теди. Апайымнен берабер сагъ къалдыраджагъына сёз берди, о манъа ишанып къолларымны чезди, мен не ичюн оны ольдюрдим? Мен нафиле ойле яптым», деп пешман этип, дарылгъандан сонъ озъ-озюне: «Алланынъ иши, не япаджакъсынъ. Баш язысыдыр, эджели меним къолумда экен», деп тынчланып ёлуны девам эте.

Къомшунынъ эшеги

Бир адамнынъ азбарына къомшусынынъ эшеги кирип, бу-тюн бостаныны таптап, эр шейни сындырып чыкъкан. Эшекни азбарында корьген адам, къолуна таякъ алып, урайым деп эшекнинъ артындан чапкан амма, етип оламаган, эшек къачып кеткен. Адам къомшусынынъ эшегине пек ачувлы къалган. Бир къач кунъ кечкен. Адам, къомшусынынъ эшегини арабасына екип айдап чыкъаяткъаныны корьген. Аман, къолуна та-якъ ала да, чапып барып эшекнинъ устюне къычырып, оны урып сёгип башлагъан:

— Сен хынзыр айван манъа не къадар зарар кетирдинъ, — деп эшекни котекеlegen. Къомшусы да шашмалап:

— Эй, къомшу, сен не япасынъ я? Меним эшегимни не ичюн урасынъ? Айвангъа тийме, онынъ не къабаатыбар? — деп къычыр-гъан. Эшекни урган къомшусы ачувланып:

— Агъызынъны къапат, сен де яхшысынъ. Сен эшегинъден сора, о озъ къабаатыны, не ичюн котек ашагъаныны пек яхшы биле. Коресинъми, козюме бакъмайып, башыны эгип тургъаныны, о эр шейни анълай, хынзыр айван, — деп эшектен ачувыны чыкъарып айланып кеткен.

Акъыллы эшек

Бир адамнынъ къорантасы, бала-чагъасы ёкъ, бир озю яшай, тек бир эшеги бар экен. Янълызлыкътан джаны пек сыкъыла экен. Бир кунъ не япаджагъыны бильмейип, азбарда эшегининъ огъуне къумар кягъытлары къойып, эшегинен лаф этип, ойнап отура экен. Азбарынынъ огъунден кечкен адамлар, эшек, саибинен къумар ойнагъаныны корип шаша экенлер. «Аслы оладжакъ шейми?», деп инанмайып, азбарына кирип, якъынджа келип бакъсалар, акъикъатен де адам эшегинен лаф этип къумар ойнай экен. Къомшулар коръген шейге шашып:

— Амма да акъыллы эшегинъ бар, машалла эшекке! Бойле бир шей не коръгенмиз, не де эшиткенмиз бар, — дегенлер.

Эшекнинъ саиби исе:

— Меним фикиримдже, пек акъыллы дегиль. О сизге четтен ойле акъыллы олып корюне. Онъа яхшы кягъыт тюшсе, къуйругъыны ойнатмагъа башлай. Акъыллы олгъан олса, ойле этер эдимми? — деген.

Алтын саплы балта

Бир къарт адамнынъ учъ огълу бар эди. О оледжегини дуйып огъулларыны чагъырып:

— Меним сизге бир риджам бар. Мен ольген сонъ, мирас ичюн, давалашып къавгъа этменъиз. Халкъкъа масхара олманъыз, — дей. Сонъра уйкен огълуна бакъып:

— Огълум, сен акъыллы, намуслы адамсынъ. Мен билем, эр шейни адалетли, догъру этерсинъ, — дей.

Бу лафлардан сонъ чокъкъа бармай къарт бабалары оле. Пек юзьсюз, къавгъаджы ве хиянет олгъан къардашларнынъ кучюги атылып турып:

— Бу эв манъа къаладжакъ, эвнинъ саиби мен оладжакъым, — деп эки агъасынынъ устуне къычырып, сёгюнип, — сен ким олдынъ? — деп, уйкен агъасына къол котерди. Ойле ярамазлыкъ этип кучюк къардаш эвни озуне чекип алды. Ортанджы къардаш сесини чыкъарып:

— Ойле олса, къалгъан мал-мульк, аранлар, айванлар менимки, — деп уйкен агъаларына бир шей бермедилер. Уйкен агъа, бабасы онъа айткъан сёзлерни унутмайып, халкъкъа масхара олмайыкъ, деп къардашларына бир лаф айтмайып, давалашып отурмады. Ойле этип уйкен агъалары къардашларынынъ ишчиси олып къалды. Онынъ къолундан эр шей келе, о гъарип, гедже-кунъдюз, къардашларына чалышып озуне отъмеклик къазана. Бир кунъ къардашларынынъ одунлары биткен. «Дагъгъа барып одун кесейим», деп бабасындан къалгъан балтасыны, учъ кунълюк ашыны да янына алгъан уйкен агъа, дагъгъа барып одун кесе. Дагъда одун кесип, болдурып, бир озеннинъ кенарына барып, отурып ашыны ашай. Озенден сув ичейим деп сувгъа эгильгенде аягъы тайып бабасындан къалгъан балтасыны сувгъа тюшюре. Шашмалагъанындан бир ташнынъ устуне отурып, сувгъа бакъып:

— Ялварам санъа, меним балтамны бер. Мен балтасыз эвге къайтсам къардашларым джанымны якъып ольдюрирлер, — дей. Апансыздан, озен кенарында, бем-безд узун сакъаллы бир къарт адам пейда ола. Огълангъа селям берип:

— Не олды? Сен не къычырасынъ? — деп сорай. Огълан къарткъа бакъып:

— Рахметли бабамдан къалгъан балтаны сувгъа тюшюрдим. Шашмалагъанымдан не япаджакъымны бильмейип, къычырып башладым, — деп джевап бере. Сакъаллы къарт башыны саллап:

— Къасевет этме, огълум, мен сенинъ балтанъны тапарым, — деп озен сувуна дала. Аз бир вакъыттан сонъ, сув астындан чыкъкъан къарт:

— Мына, сенинъ балтанъ, — деп алтын саплы бир балта узата. Огълан балтагъа бакъып:

— Ёкъ, бу меним балтам дегиль, мен бу балтаны алмам, — дей. Къарт алтын саплы балтаны ялыгъа котерип ата да, кене сувгъа далып кете. Къыдыра-къыдыра озенден кумюш саплы даа бир балта чыкъарып:

— Мына сенинъ балтанъ, — дей. Огълан кене башыны саллап:

— Мен кимсенинъ шейини алмам, бу балта да менимки дегиль, — дей. Къарт кумюш саплы балтаны да озеннинъ ялысына ата. Къарт учюнджи кере озенге далып бакъыр саплы бир балта чыкъара:

— Мына сенинъ балтанъ, — деп огълангъа узата. Огълан кене де:

— Бу балта да менимки дегиль, башкъасынынъ шейине къолумны узатмам, — дей. Ниает, къарт сувдан огъланнынъ балтасыны чыкъара. Озь балтасыны корьген огълан, къуванып:

— Мына-мына, меним бабамдан къалгъан балтам! Бу балтаны мен сувгъа эгильгенде тюшюрдим, — дей. Огълан къартнынъ къолуны опип:

— Чокъ сагъ олунъыз! — дей. Къарт кулюмсиреп огълангъа бакъа да:

— Огълум, сен намуслы, адалетли адам олгъанынъ ичюн бу учъ балтаны да сангъа багъышлайым. Эйиликнен къулланъ. Бу куньден башлап сенинъ яшайышынъ яхшылашыр, — деп къарт насыл пейда олгъан олса, ойле де апансыздан ёкъ олып кете. Огълан, даа эки кунъ чалышып, эвине къайта. Къардашларына балталарны косъ-терип, эр шейни оларгъа айтып бере. Къардашлары балталарны корип сукъланалар. Кучюк къардашы отургъан еринден атылып турып:

— Мен де дагъгъа барып озюме алтын саплы балта алып келейим — деп балтасыны алып дагъгъа кете. Озеннинъ янына келип балтаны озенге ташлай ве къычырып башлай:

— Ярдым этинъиз, балтам сувгъа тюшти! — дей.

Бирден огюнде бем-безакъ сакъаллы къарт пейда ола. Къарт ондан:

— Сангъа не олды, не къычырасынъ? — деп сорай. Огълан балтасыны озенге тюшюргенини айта. Къарт аякъкъаплаарыны чыкъарып сувнынъ ичине кирип кете. Къыдыра-къыдыра сувнынъ ичинден алтын саплы бир балта чыкъарып:

— Мына сенинъ балтанъны таптым, — дей. Огълан алтын саплы балтаны корип:

— Бу меним балтам, тез мангъа бер, — дей. Къарт ялыгъа чыккып:

— Сен яланджы, ярамай адамсынъ, — дей де алтын саплы балтаны кене сувгъа атып ташлай. Огълан энди, ич олмагъанда, озъ балтасыны тапып бермесини истей, амма файдасыз — къарт насыл пейда олып кельди исе ойле этип де гъайып олып кете.

Бойле къызгъанч кишилер башкъаларынынъ шейине сукъланып, озюнкисини де джоялар.

Бахтсыз адам

Бир койде бахтсыз бир адам яшай экен. Кой халкъы ондан безген. Расткельген адамгъа озюнинъ не къадар бахтсыз олгъаныны, ярамай яшагъаныны айтып юре экен. Койлюлер онынънен корюшмеге истемейип янына якъын кельмейлер. Бир кунъ адам озъ догъгъан куню, сексен яшыны толдургъанда, эр кесни шашырта — ойле бир бахтлы, къуванчлы ола ки, бирден башкъа адам ола. Койдешлери онгъа бакъып шакъа этип: «Къарт бир шей ашагъан гъалиба», деп айталар. Койде халкъ топланып, «сангъа не олды?» деп къарттан сорагъанда:

— Эй, Аллам, не оладжакъ шу, бир шей олмады. Сексен йыл мен бахтлы, частлы олмагъа истей эдим. Менде бир шей чыкъмады, бир шей япып оламадым. О къадар яшап, тек шимди ангъладым — адамнынъ яшайышы тек озюне багълы олгъаныны. Адам озъ-озюне бир себеп тапып гонгълюни боза. Мен ангъладым, дюнгъада энгъ татлы шей — омюр экен. Алла берген омюрге къуванып, къадирина билип яшамакъ керек. Мен шимди буны ангълап, бахтлы ве частлы адам олдым, — дей.

Алма багъчасы

Бир адамнынъ пек буюк ве берекетли алма багъчасы бар экен. Эр йыл алма пишкен вакъытта бутюн койнинъ балалары багъчагъа кирип, алма хырсызлай экенлер. Бу багъчанынъ саиби эвинден чыкып къычыра балаларнынъ артындан таягъыны саллап къувалай экен. Эр йыл ойле эте экен. Бир кунъ янынъда яшагъан къомшусы адамгъа:

— Къомшу, айып этме, мен сени чокътан берли билем, мерхаметли, къызгъанч адам дегильсингъ. Койде, сенингъ ичюн кимсе ярамай лаф айтмаз. Багъчангъ балабан ве берекетли, чокъ алма аласынгъ. Ангъламайым: не ичюн балаларнынъ артындан къычырып, сёгюнип, таягъынгъны саллап чапасынгъ? Балаларгъа алма берип къувандыр. Олар не къадар алма ашайджакъ ки? — деп айта. Алма багъчасынынъ саиби онгъа:

— Къомшум, урьметли достум, мен балаларны беклеп отурам, оларнынъ келип алма алгъанларыны истейим. Мен озюм де бала эдим, пек яхшы билем, эгер артларындан кычырып, таякъ саллап чапмасам, олар башкъа манъа кельмезлер. Энди анъладынынъмы, олар манъа бир даа кельсинлер деп аселег ойле япам, — дей.

Къомшусы:

— Вай, достум, бу шей акъылыма кельмеди, акъыкъатен де догъру айтасынъ, — деп экиси де кулюшелер.

Падиша ве онынъ ишчиси

Бир фукъаре адамнынъ огълу падишагъа ишчи олып бара. Падиша пек ачувлы бир адам экен. Огълан берильген вазифелерни тез ве яхшы япса да, падиша эп бир япкъанларыны бегенмейип, ачувланып, огъланны къувмакъ истей. Бир кунъ падиша оны чагъырып:

— Мен санъа учъ вазифе берейим, оларны беджермесенъ къуварым, — дей. Ишчи бу сёзлерни эшитип пек къоркъа:

— Падишам, береджек вазифелерингизни айтынгыз, — дей. Падиша ишчиге бакъып:

— Кунеш ве Айнынъ арасындаки месафе не къадар? Энъ балабан яланны тюшюнип чыкъар. Мен нени тюшюнем ве неден эеджанланам? Иште, бу суаллерге джевап береджексинъ, — дей. Берильген суаллерге насыл джевап берейим, деп тюшюнип къасеветке далгъан огълан, бир къарткъа барып дердини анълата. Къарт бираз тюшюнерек:

— Огълум, къасеветленме, эвинге бар, раатлан, учъ кунъден сонъ корюширмиз, — дей. Учюнджи куню къарт устуне огъланнынъ урбаларыны кийип, сачларыны боялап, мыйыкъ-сакъалыны тыраш этип, омузына балабан сепетини къойып, падишанынъ янына келе. Падиша, кельген къартны ишчиси зан этип:

— Сонъ насыл джевап берирсинъ меним суаллериме, — деп сорай. Къарт джиддий бир сеснен:

— Кунештен Айгъа къадар еди бинъ алты юз алтмыш эки адымдыр. Тюневин сайып бакътым, валлайи-билля догъру айтам, — дей. Падиша бу джевапкъа пек инанмайып:

— Айткъанынгызы не иле исбат этерсинъ? — деп сорай. Къарт озюни сыкъмадан:

— Инанмагъан, тешкерип бакъсынъ, — деп къаршылыкъ бере. Падиша, ишчиси оны алдаткъаныны анълай, амма ич дуйдурмайып:

— Энди манъа энъ балабан яланны сёйле, — дей. Къарт озюни джиддий тутып:

— Сенинъ бабанъ меним бабамдан мына бу сепет буюклигинде бир сепет алтын алгъан эди. Сен бабанънынъ борджуны не вакъыт къайтарып береджексин? Эгер шимди борджунъны бермесенъ, мен буны бутюн джемааткъа бильдиририм, — дей.

Къартнынъ бу джевабына пек ачувлангъан падиша:

— Сен яланджы, намуссыз адам экенсинъ, мени — падишаны, масхара этмек истейсинъ, ёкъса, — деп кычырып башлай.

Къарт кулип:

— Мен шакъа этем. Бу яланны сиз берген суалингъизге тюшюнип чыкъардым, — дей. Падиша бир аз сакинлешип кене:

— Мен не тюшюнем ве неге ачувлым? — деп сорай.

Къарт, падишанынъ козюне бакъып:

— Сенинъ огюнъде ишчинъ тура беллейсинъ, янълышасынъ, мен бир къарт адамым, айнеджилик этип, сени алдаткъаныма ачувланасынъ, — дей.

Бу лафлардан сонъ падишанынъ ишчиси келе де башыны эгип:

— Падишам, берген вазифелерингъизнинъ эписини чездим, — дей.

Падиша оларгъа бакъып, шашып къала ве тюшюнип тапкъан шакъалы джевапларыны бегене. Шу кунъден сонъ падиша озъ ишчисини урьмет этип башлай.

Авесликнен япылгъан иш

Бир йыл сувсузлыкътан, этрафтаки бутюн ешиллик, багъ-бостанлар къурып башлай. Койлюлер экинлерини сувармакъ ичюн узакъ озенден тарлаларына къадар арыкъ къазмакъ зорунда къалалар. «Мен мытлакъа арыкъ къазып тарлама сув йиберирим», деп бир койлю саба эртеден арыкъ къазып башлай. Ойле бир авесликнен, эр бир шейни унутып, ойле буюк бир гъайретнен чалыша ки, уйле олгъаныны дуймай къала. Апайы келип оны ашамагъа чагъыра. Къоджасы онынъ лафларына къулакъ асмай, ишини токътатмайып:

— Сен, апакъай, ишимни токътатма, кедер этме, бу иш — пек муим иш. Сувсузлыкътан тарламыз къурып къалса малларымызны насыл бакъаджакъмыз, не ашатаджакъмыз? Меним юрегим раат дегиль, онынъ ичюн мен ойле ниет эттим: не паалыгъа олса олсун, бугунъ арыкъны къазып, тарламызгъа сув йибермек керек. Ишимни битирсем, сонъ ашарым, раатланырым, — дей. Бу сёзлерни эшиткен апайы эвине къайта. Койлю исе акъшамнынъ кеч маалинедже чалышып, арыкъны къазып, чыкъа тарласына сув

бере. Койлю къуванып «Аллагъа чокъ шукюр», деп арыгъындан тарласына акъып кельген сувгъа хайли бир вакъыт бакъып отура. О пек болдура, амма юреги япкъан ишине къуванып, пек раат ола. Ниетине иришкен койлю эвине къайта, отурып сигарыны ичип апайына:

— Энди манъа аш бер, — дей. Койлю къолуны-бетини ювып, ашыны ашап юкълап къала.

Башкъа бир койлю де арыкъ къазып озъ тарласыны сувармакъ истей. Оны да апайы уйледе аш ашамагъа чагъыра. Адам апайына «ёкъ» деп оламай. Къолундаки курегини ташлап, эвине барып, ашыны ашап ятып юкълап къала. Онынъ тарласы сувсуз къурып къала.

Адам япкъан ишини юректен, авесликнен япса, истеген ишининъ башына чыкъар. Анджакъ ойле адамлар озъ макъсат-ниетине етер.

Севги

Бир адам къарт дервишке келип:

— Мен Аллагъа инангъан адамым. Алланыдогъру этип севмекни огрет манъа, — дей. Къарт дервиш адамгъа маналы-маналы бакъып:

— Сен башта айт манъа, къардашым, омрюнъде бирисини севдинъми? — деп сорай. Адам къолларыны юкъары котерип:

— Мен Аллагъа инангъан адамым, севгинен огърашкъаным ёкъ. Манъа севги керекмей, тек бир Алланы севмек истейим. Алладан гъайры, башкъа кимсе керекмей, — дей. Къарт дервиш кене де:

— Мен санъа ялварам, яхшы тюшюнип бакъ, сен омрюнъде бир кимсени севдинъми? — деп текрарлай. Ачувланып башлагъан адам:

— Мен санъа къач кере айттым. Мен башкъа адамлар киби дегилим, кимсени севгеним ёкъ. Сени кыдырып аселет санъа кельдим. Алланы догъру севмеге огрет манъа, дейим, — деп кычыра.

Къарт дервиш адамны аджып агъламагъа башлай да:

— Сен пек гъарип бир адамсынъ, омюринъде кимсени севмегенсинъ. Языкълар олсун, амма, санъа севги акъкъында бир шей айтып оламам. Огълум, башта бир кимсени севип, севги не олгъаныны анъламакъ керексинъ. Севги — анълатылмасы пек кыйын бир шей ки, оны санъа кимсе догъру-дурюст анълатып оламаз. Огълум, севги — юксек мердивеннинъ биринджи басамагъыдыр.

Сен шу мердивеннинъ биринджи басамагына даа минмейип, мердивеннинъ сонъки басамагыны сорайсынъ. Башта севги не олгъаныны анъла, сонъ манъа келирсинъ, — деп адамнен сагъ-лыкълаша.

Падиша ве онынъ ярдымджылары

Бир падишанынъ учъ ярдымджысы бар эди. Бир кунъ оларнынъ учюни де чагъырып: — Кунъдогъуштан кунъбатыгъа къадар къач кунълукъ ёл? Алла бизге къайсы тарафтан бакъып тура? Фиятым не къадар? — деп сорай.

Падишанынъ ярдымджылары шашып-сачмалап, бири-бирине бакъып туралар. Падишанынъ берген суаллерине бириси де джевап берип оламай. Падиша оларгъа серт-серт бакъып:

— Мен сизге учъ кунъ берем. Учъ кунъден сонъ келип суаллериме джевап береджексинъиз, я да бир адам тапынъыз да, о джевап берсинъ. Эгер учъ кунъден сонъ джевап олмаса, башынъызны кесерим, — дей. Падишанынъ ярдымджылары берильген суаллерге джевап тапалмайып, джевап бере биледжек бир кимсени къыдырып тапмакъ ичюн ёлгъа чыкъалар. Юре-юре бир дегирменге келип чыкъалар. Оларны къаршылап алгъан дегирменджи, атеш якъып, аш пиширип, ёлджуларны ашата. Мусафирлерининъ кейфлері бозукъ олып, къасевет эткенлерини анълагъан дегирменджи:

— Не ичюн кейфинъиз ёкъ, бельки мен сизге ярдым эте билирим, — деп сорай. Падишанынъ ярдымджылары «не билир шу дегирменджи», — деп тюшюнелер. Сонъ олардан бириси аркъадашларына бакъып:

— Бельки бу адий адам падиша берген суаллерининъ джевапларыны биледир, бизни олюмден къуртарып, — деп айта. Сонъ бутюн шейни дегирменджиге айтып берелер. Дегирменджи бираз тюшюнип:

— Къасеветленменъиз, мен сизге ярдым этерим, бу суаллернинъ джевапларыны билем, — дей. Падишанынъ ярдымджылары къуванып, падишагъа келип:

— Биз сизинъ берген суаллеринъизге джевап тапалмадыкъ, амма ойле бир адам таптыкъ ки, о догъру джевап бермеге азыр, — дейлер.

Падиша дегирменджини чагыртып:

— Эр шейни бильген адам сенсинъми? Къана айт манъа, бакъайым, куньдогъуштан куньбатыгъа къадар къач куньлюк ёл? — деп сорай. Дегирменджи эмин бир сеснен:

— Падишам, о ёл — пек узун, не сиз, не мен, аслы да кимсе, о ёлныджаяв кечип оламаз. Амма кунешнен ай бу ёлны йигирми дёрт саатте кечелер, — деп джевап бере.

Падиша пармагъынен кокни ишарет этип:

— Алла къайсы тарафтан бакъып тура? — деп сорай.

Дегирменджи бир чыракъ якъып:

— Падишам, чыракънынъ ярыгъы къайсы тарафны ярыкълата, — деп сорай. Падиша этрафкъа козь атып:

— Эр тарафны ярыкълата, — деп джевап бере.

Дегирменджи этрафны косътерип:

— Ан-а-а, Алла да ойле этип эр тарафкъа бакъып, эр тарафтан бакъып тура, — дей. Бу джевапны бегенген падиша:

— Пек яхшы! Я меним фиатым не къадар? — деп учюнджи суалини бере. Дегирменджи урьметнен башыны эгип:

— Падишам, эгер меним айткъаныма джанынъыз агъырмаса, ачувланмасанъыз, мен бойле дерим: Бир адам пейгъамберни отуз кумюшке саткъан. Айып этменъиз, падишам, амма, сизинъ фиятынъыз да ондан даа къыйметли дегиль. «Адий инсан олса да, пек акъыллы адам экен», деп тюшюнген падиша, дегирменджининъ джевапларыны бегенип, онъа бахшышлар берип йибере.

Тул апай ве базиргян

Бир койде балаларынен берабер бир тул апай яшай экен. Онынъ къоджасы чокътан ольген, амма о, оксюз балаларыны пек яхшы тербиелеп осьтюре экен. Апай эм атик, эм ишкир, эм де кимседен артта къалмай ве кимседен къоркъмай экен. Бутюн халкъ «машалла апайгъа», деп тул къадынны макътай экен. Буны эшиткен бир базиргянынъ кейфи бозула. «Не ичюн мен акъай олып, мени кимсе макътамай. О апайгъа тербие бермек керек» деп, тюшюнген базиргян тул апайгъа келип:

— Сени эр кес макътай, атик, ишкир, акъыллы экенсинъ. Мен сенден даа атик, даа акъыллы олгъанымны сеннен къавиль этмек истейим, — деп айта.

Тул апай базиргяннынъ сёзлерини динълеп:

— Мен бир гъарип, тул апайым, балаларымны озюм осьтюрем. Кимсеге зарарым тиймей. Сен акъай олып, меннен къавиль этмеге кельдинъ. Эгер пек истесенъ, мен разым, — дей.

Базиргян буюк бир зевкънен козьлерини айландырып:

— Неге къавиль этемиз, — деп сорай.

Апай бираз тюшюнип отургъандан сонъ:

— Ярын саба кунеш догъувыны биринджи ким коръсе, о енъе-джек. Юттургъан бир йыл чобан олып, юткъаннынъ айванларыны бедава бакъып юреджек. Сен разысынъмы? — деп сорай.

Базиргян разы ола. Апай, къавиль шаатлары олсунлар, деп къомшуларыны да чагъырып оларнынъ узурында базиргяннен къавиль этелер. Апай къомшуларынен берабер акъшамлыкъ ашап, юкъламагъа яталар. Базиргян гедже турып азбаргъа чыкъа. О якъкъа, бу якъкъа бакъып, юксек бир ер къыдыра. Сонъ эвнинъ тёпесине чыкъып, бутюн гедже козь юммайып кунъ догъгъаныны беклеп отура. Апай юкъусына тойып, сонъки хораз чакътыргъан сонъ тура. Элини-бетини ювып, сабалыкъ къавесини ичип, азбаргъа чыкъа. Эвнинъ тёпесинде отургъан базиргянны корип:

— Къана, тюш эвнинъ тёпесинден де, бар айванларымны бакъ. Мен енъдим. Бугунъден башлап сен меним чобанымсынъ, — деп айта. Апайнынъ бу сёзлеринден шашып сачмалагъан базиргян:

— Сен не айтасынъ шу, апай? Сени эр кес макътай-макътай, санъа, гъалиба, козь тийген. Мен бойле бир юксек ерде отурып турып, кунеш догъгъаныны коръмейим де, сен ашагъыда турып насыл коресинъ? — дей. Апай кулюмсиреп:

— Эй, сени... тентек, анъкъав адам экенсинъ, башынъны артынъа айландырып бакъ. Анавы балабан къаяны коресинъми? Къаянынъ энъ тёпесинде кунешнинъ нурлары ойнап, йылтырап тургъанларыны коръмейсинъми, ёкъса, — дей.

Эвнинъ тёпесинден яваштан тюшкен базиргян:

— Мен нафиле сенинънен къавиль эттим. Пешман этем, олды оладжакъ. Сен апай дегиль, шейтансынъ. Мен дикъкъатлы олмадым, — дегенден сонъ, башыны ашагъы алып апайнынъ къомшулары огюнде: — сен енъдинъ, — деп енъильгенини таныды. Бойле этип базиргян бир йыл тул апайнынъ айванларыны бакъып юрьген.

Эльмаз кыдырып кеткен адам

Бир кунь фукъаре бир адам озь тарласыны къазгъанда аджайип бир ташчыкыны къазып чыкъара. Ташчыкыны къолуна алып бакъса, башкъа ташларгъа ошамай — ойле бир гузель орьнекли йылтыравукъ ташчыкъ, иште. Ойнасынлар деп, ташчыкыны балаларына бере. Балалар ташчыкынен ойнап безгенден сонъ, оны пенджеренинъ бир кошесине къойып унуталар. Бир кунь бу адам эвининъ янындан кечкен дервишни корип оны эвине чагъырып мусафир эте. Мусафир олып, ашыны-сувуны ашап-ичкен дервиш эв саибине:

— Мен ойле бир ер билем ки, о ерде, бир озеннинъ ялысында, о къадар эльмаз тапмакъ мумкюн ки, шашарсынъ. О озеннинъ ялысында азчыкъ чалышсанъ, тез арада зенгин бир адам олур да кетерсинъ. Тарланъда омюр бою чалышып о къадар пара къазанамазсынъ, — деп сагълыкълашып кете. Дервишнинъ айткъан лафлары адамнынъ акъылындан ич чыкъмай, раатлыкъ бермей. О озеннинъ къаерде олгъаныны бильмейип, тез-тез дервишнинъ айткъан эльмазларны тапып, зенгин олмакъ ичюн энди азырлыкъ корьмеге башлай. Тарласыны сата, олгъан парасыны янына алып къорантасына:

— Сиз мени бекленъиз. Къысмет этсе, бир беш йылдан сонъ зенгин олып къайтып келирим, — деп сагълыкълаша ве эльмаз кыдырып ёлгъа чыкъа. Чокъ долашты, кыдырды, чокъ огърашты, амма дервиш айткъан озенни ойле де тапып оламады. Беш йыл ичинде эльмазнынъ насыл олгъаныны ве оны насыл этип тапкъанларыны яхшы этип билип анълагъан адам, бир шейсиз, капиксиз эвине къайтып кельди. Бир де бакъса, не корьсин, эв пенджересининъ кошечигинде унутылып къалгъан ташчыкыны коре. Бу адий ташчыкъ дегиль де, акъикый эльмаз ташы олгъаныны энди пек яхшы анълай эди. Пырыл-пырыл ялтырагъан эльмазны корип, оны насыл этип тапкъаны акъылына тюшти. Ташчыкыны къолуна алып: «Мен беш йыл къорантамны ташлап, олмайджакъ ерлерде долашып юрьдим, сени кыдырдым. Сен исе эвимнинъ пенджересинде мени беклеп тура экенсинъ», — деген эльмаз кыдыргъан адам, бу эльмазнен зенгин олгъан.

Үербиеһез макътанчакъ

Бир адам апайынынъ башына тавукъ йымыртасы къойып, тюфегинен атып йымыртаны урып тюшюре экен. Апайынынъ къоркъусындан отю патлай яза экен. Амма къоджасы кулип, макътанып апайына: «Сонъ, корьдинъми? Дюнъяда манъа ошагъан даа бир йигит бармы экен?» — деп макътана экен. Бу макътанчакънынъ апайы, анасына барып озъ дертини айтып анълаткъан. Анасы къызына: «Къызым, къоджанъ бир даа шай эткенде, макътанып башлагъанда, онъа «сен пек макътанасынъ, амма яхшысындан яхшысы эр вакъыт тапыла» де, — деген. Апай анасынынъ айткъаны киби япкъан. Акъайы апайынынъ башындан йымыртаны тюфекнен атып урып тюшюрген сонъ, макътанып башлагъан. Апайы онъа бакъып:

— Сен неге къуванасынъ, тавкель, макътанасынъ. Яхшыдан яхшысы даима тапылгъаныны бильмейсинъми, ёкъса? — деген.

Апайындан бойле лафлар эшитип, джаны пек агъыргъан акъайы:

— Бир зевкълы шей айтасынъ, апай, ким менден даа яхшы экен? — деп озюнден даа яхшысыны къыдырмагъа кеткен. Кете-кете бир койге кельген. Бакъса, бир апай чешмеден бардагъына сув толдургъаныны корьген. Макътанчакъ апайнынъ бардагъындан ичмек ичюн сув истеген. Апай адамгъа серт бир бакъыш атып:

— Чешменинъ янында турып да менден сув истейсинъ. Иште, мына чешме, джанынъ истегени къадар ич, — деген.

Макътанчакъ, апайнынъ къаба сёзюне ачувланып:

— Эгер сен манъа бардагъындан сув бермесенъ, мен шимди бардагъынъны алып парларым, — деген. Апай ачувланып макътанчакънынъ аякъларындан тутып сагъ омузына котерип къойгъан. Сув толу бардагъыныисе сол омузына ерлештирип эвине кельген. Макътанчакънынъ къол-аягъыны багълап къойгъан. Бир-раздан сонъ, апайнынъ къайнатасы келип, багълы яткъан адамны корьген:

— Келин, бу ким? — деп сорагъан. Келини багълы яткъан макътанчакъкъа бакъып:

— Баба, бу адам меним сув бардагъымны къырмакъ истеди, онынъ ичюн мен оны багълап къойдым, — деген.

Макътанчакъ япкъан ишинден утанып пешман олып:

— Келининъизге айтынъыз, мени чезсин, — деген. Келин адамнынъ аягъыны-къолуны чезген сонъ, къарт макътанчакъкъа шу насиатны берген:

— Огълум, дюньяда чешит-тюрлю, бири-бирине ошамагъан инсан бар. Эр бир адам, озюне коре аджайиптир. Яхшысындан эр вакъыт даа яхшысы тапыла. Ич бир вакъыт «мен» деп макътанма, алчакъгонъюлли ол. Мен санъа берген насиаткъа къулакъ асмасанъ, устюнден эр вакъыт кулерлер. Бу ярамай адетинъни ташла. Япкъан ишинъни тюшюнип яп, айткъан лафынъ кимсенинъ джаныны агъыртмасын. Ондан сонъ халкъ сени урьмет этер.

Макътанчакъ адам бойле насиатны къарттан эшиткен сонъ чыкып эвине кеткен. Ёлда акъылына апайынынъ айткъан сёзлери кельген. Дюньяда эр бир яхшынынъ, даа яхшысы тапыла экен.

Дюнья — эр бир адамнынъ озюне коре дюньядыр

Бир ёлнынъ четинде къуругъан терекнинъ кевдеси тура экен. Геджелернинъ биринде шу ёлдан бир хырсыз кечип кеткенде, къаранлыкъта къуругъан терекнинъ кевдесини бир пусу зан этип къоркъкъанындан артына къайтып башкъа ёлдан кете. Айны гедже, севдалы бир яш йигит бу ёлдан кеткенде, къаранлыкъта, ёлнынъ четинде терекнинъ кевдесини корип, севген къызы беллеп якъын кельсе, терек олгъаныны анълагъан сонъ, кейфи бозула. Кене шу гедже, айны ёлдан, къартанасындан пек чокъ къоркъунчлы масаллар эшиткен даа бир огълан келип кечкенде, къаранлыкъта, къуругъан терекни корип, козюне корюнген къоркъунчлы аждерхалардан къоркъып къачып кете. Къуругъан терек исе къуругъан терек эди, шай да терек олып тура. Хырсыз къуругъан терекни корип, оны пусуда беклейлер беллеп, къоркъып артына къайтып кете. Севдалы йигит, севген къызы беклей деп къувана, къоркъакъ огълан исе къоркъып къачып кете. Эр бир адам, озю насыл олса, дюньяны да ойле коре.

Тенбельнинъ тенбели

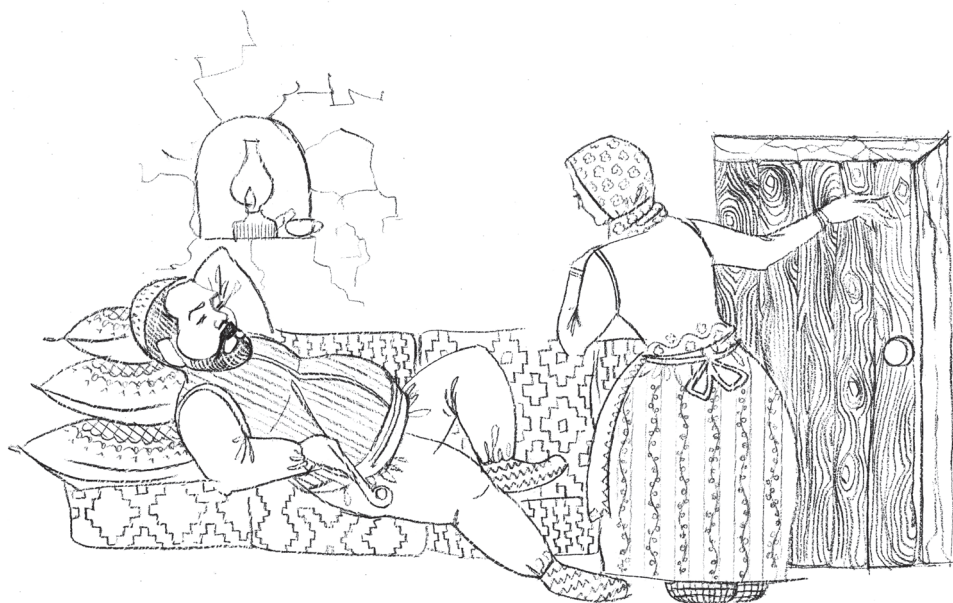
Бир койде пек тенбель адам яшай экен. Бутюн кунъ миндер устюнде отурып болдургъандан сонъ, ятып юкълай экен. Къорантасы пек фукъаре яшай экен. Апайы бир озю чалышып къорантасыны бакъа экен. Баласы-чагъасы эр вакъыт ач экен. Апайы къоджасына:

— Бутюн кунъ ятасынъ, отурасынъ, аслы утанмакъ деген шей не олгъаныны билесинъми? Тур энди, акъайсынъ, одунымыз битаята. Бар одун кетир, балаларымыз ушюп къатып къаладжакълар, сен насыл бабасынъ? Санъа къоджагъа чыкъып, бутюн омюр чекишеджек экеним, — дей.

Къоджасы ачувланып:

— Эй, Алла, Алла! Апакъай, сен менден не истейсинъ, шу? Бу сувукъта одунгъа барып бузлап къатып къалгъанымны истейсинъми? Токъта, азчыкъ сувукълар джиберип, авалар бираз къызын, сонъ барып одун кетиририм, — дей.

Шай этип бутюн къыш сувукъ эвнинъ ичинде отурып, зар-зорнен къыштан чыкътылар. Къыш битти, бааръ де кечти, сыджакъ яз кельди.

Апайы кене:

— Адамлар кышлыгыны яздан тюшюнелер. Къана, ятып юкълагъанынъ етер энди. Бириси кельсе, акъыл огретмеге башлайсынъ, тербие бересинъ, пек гузель лаф этесинъ. Эр шейни биле экенсинъ, амма къолунъдан бир шей кельмей. Бар, кышлыкъ одун азырлап кель, вакъытны къачырсанъ, кене кышта одунсыз къалырмыз, — дей.

Акъайы озюни эшитмеген киби косътерип, козьлерини юмып ята. Апайы кене айткъанларыны текрарлай. Къоджасы яткъан еринден:

— Сен меним джанымны якътынъ, раатлыкъ ёкъ, мен сенинъ сесинъден бездим, не мырылдай-мырылдай, кылынып турасынъ шу, сени сыджакълар сыкъа, гъалиба. Бу сыджакъта мен насыл барып чалышайым. Токъта, сыджакълар тюшсинъ, салкъынлар кельсинъ, сонъ барып кышлыкъ одун азырларым, — деп янбашына чевирилип юкълап къала. Иште, тенбель адам, чалышмамакъ ичюн илле бир мана тапар. Тенбельге иш яптырмакъ, оны чалыштырмакъ — пек къыйын бир шей. Шунунъ ичюн: «Тенбельге иш буюргъандже, кес баджагъынъ, яп кебап », — дегенлер. «Тенбельнинъ иши битмез, яз кельсе де кыш битмез», — дегенлери де догъру экен.

Къызгъанч ве пахылджы

Ким-кимден бетер олгъаныны — къызгъанч пахылджыданмы я да пахылджы къызгъанчтанмы, пек меракъланып, бильмек истеген бир падиша, пахылджынен къызгъанчны тапып кетирмесини буюра. Падишанынъ хызметчилери, эки дост олгъан пахылджынен къызгъанчны тапып кетирелер. Падиша оларгъа шарт къоя: «Экинъиз де менден джанынъыз не истесе — истенъиз. Эр шейни берирум. Амма билинъиз ки, биринджи истегенге береджегим шейни, экинджиге эки кере чокъ этип береджегим». Къызгъанчнен пахылджы бири-бирине бакъып, тюшюнип къалалар. Экиси де, «мен истеген шейимни, демек, онъа эки кере чокъ береджек, эбет, бекле, шимди алырсынъ», деп тюшюнелер, бириси де биринджи олып башламагъа истемей. Оларгъа

бакъып тюшюнджелерини анълагъан падиша, пахылджыгъа айланып: «Сен биринджи исте, сени дикъкъатнен динълейим», — дей. Пахылджы адам «аркъадашым меним истегенимден эки къат чокъ аладжакъ, онъа менден яхшы дегиль де, менден бетер олсун», деп бир хиянетлик тюшюнген ве падишагъа бакъып: «Меним падишам, сизден тек бир истегим бар. Ойле бир эмир беринъиз ки, бир козюмни оюп чыкъарсынлар», — дей. Бу адамнынъ истегине шашып къалгъан падиша ондан: «Сен не ичюн козюмни чыкъартмакъ истейсинъ? Сенинъ акъылынъ бармы? Аслы не истегенинъни тюшюндинъми?», — деп сорай. Пахылджы озюни сыкъмайып: «Эбет, тюшюндим. Эгер сиз меним бир козюмни чыкъарсанъыз, аркъадашымнынъ эки козюни чыкъараджакъсынъыз», — дей. Падиша бу лафларны эшитип, пахылджы адам не къадар хынзыр, ярамаз, къара юрекли олгъаныны корип экисини де къувып йибере.

Дервиш ве сабун япкъан адам

Бир кунъ дервиш иле сабун япкъан адам, экиси ёл бою лаф этип кеткенде сабунджы дервиштен: «Не бар шу бизим динимизде: бу беляларгъа, къазаларгъа, бакъ сен, башымыздан нелер келип кече, бир яхшылыкъ коръмеймиз. Эр кес айнеджилик этмеге, хырсызлыкъ япмагъа, алдатмагъа тырыша. Алланынъ айткъаны киби, огреткени киби кимсе бир шей япмай. Эгер акъикъатен бизим динимиз ойле яхшы дин олса, не ичюн бизге ярдым этмей», — деп сорай. Дервиш оны динълеп бир шей айтмай, индемей кете. Кеткен ёллары боюнда, тыйнакънынъ ичинде ойнап отургъан балаларны корелер. Дервиш токътап усть-башлары кирли балаларны косътерип: «Сен сабун адамларнынъ кирини ювып, темиз эте дейсинъ, амма балалар эп бир кирли. Сабун-сабун деп айтасынъ, не бар сенинъ сабунынъда? Сабун пек чокъ, амма балалар эп бир кирли. Мен сенден сорамакъ истейим. Сенинъ сабунынъ кимге керек, кимге ярдым эте? — деп сорай. Дервишнинъ бу суалине шашкъан сабунджы: «Токъта, дервиш агъа. Сабун ойле шей ки, оны къулланып ювунмакъ керек. Акс алда темиз оламазсынъ. Эгер биз темиз олмакъ истесек, сабунны къуullanмакъ керекмиз», — дей.

Дервиш:

— Эльхамдуллилах, — деп лафыны шойле девам эте: «Догъру айтасынъ, достум. Мына шимди сен озюнъ берген суалинъе джевап таптынъ. Бизим динимиз де ойле. Динни севмек, оны кутъмек, диннен яшамакъ керек. Динни кутъкен адам эр вакъыт догъру иш япа, догъру яшай. Бизим мусульман динимиз дюньяда энъ догъру диндир. Динни кутъмеген адам — динсиз, ярамай адам, ондан эр тюрлю яманлыкъ беклемек мумкюн. Тек динни севген, оны кутъкен адамгъа Алла ярдым эте». Сабунджы бу сёзлерден тесирленип, тюшюнип къалды. Сонъра минетдарлыкънен дервишке бакъып: «Пек догъру ве яхшы анълаттынъ. Мен эр шейни анъладым, чокъ сагъ ол, дервиш агъа», — дей.

Кокте не къадар йылдыз бар?

Бир падишанынъ акъыллы бир досту бар экен. О достуны пек севип урьмет эте экен. Падишанынъ ярдымджысы буны корип пек пахыллай экен. Экисининъ арасыны бозмакъ ичюн не япайым экен, деп тюшюне. Сонъ бир айнеджилик тюшюне ве падиша узурьна келип:

— Падишалыкъта сизинъ достунъызны пек акъыллы адам экен, деп айталар. Эгер о акъикъатен пек акъыллы олса, ондан кокте не къадар йылдыз олгъаныны ве ернинъ ортасы къаерде олгъаныны соранъыз, — деген. Бу меселеге пек авесленген падиша достуны чагъыртып:

— Достум, кокте не къадар йылдыз олгъаныны ве ернинъ ортасы къаерде олгъаныны сенден бильмек истейим, — деп айткъан. Досту бойле суаллерни эшиткен сонъ кейфи бозулып, падишанынъ сарайындан чыкъып, бир терекнинъ кольгесинде отурып тюшюнджеге далгъан. О сырада, янындан кечип кетейткъан бир ёлджу:

— Санъа не олды? Не ичюн бойле тюшюнджеге далыш отура сынъ? Сёйле дертинъни, бельки мен санъа ярдым этип олурым, — деген. Падишанынъ досту эр шейни ёлджугъа анълатып берген сонъ, ёлджу:

— Эшегинъни тыраш этип сачларыны кетирип падишагъа бер де, «мында не къадар сач олса, кокте де о къадар йылдыз бар», деп айт. Сонъ бир ерге отурып, «мына мен отургъан ер — ернинъ

ортасыдыр», де. «Эгер манъа инанмасанъыз, мени тешкермек ичюн дёрт тарафкъа адам ёлланъыз», — деп сёйле».

Падишанынъ досту ойле де япа. Эшегини тыраш этип сачларыны падишагъа берип:

— Мында къач дане сач олса, кокте де о къадар йылдыз бар, инанмасанъыз, сайып бакъынъыз», — деген. Сонъра ерге отурып:

— Мына мен отургъан ер — ернинъ ортасыдыр, инанмасанъыз, дёрт тарафкъа адам ёлланъыз, тешкерип кельсинлер, — деп айткъан. Падиша дёрт адамны чагъырып оларгъа аш-сув берип, досту отургъан ерден дёрт тарафкъа ёллагъан. Падишанынъ достунынъ айткъанларыны тешкермек ичюн кеткен адамларындан бу куньгедже бир хабер-тебер ёкъ экен.

Къойлар арасында оськен арслан

Бала догъураджакъ арслан ав къыдырып юргенде, къой сюрюсини корип, явашчыкътан отлагъан къойларгъа якъынлашып, оларнынъ устюне атыла. Атыла, амма, о дакъкъасы бала догъурып, озю оле. Догъып, анасыз къалгъан кучюк арслан баласыны аджып, къойлар алып бакъалар. Арслан къойларнен осип, оларнынъ бутюн къылыкъларыны огрене: олар киби отлай, олар киби манърай. Яни, къойлардан тербие алгъан арслан, къойлар киби яшай. Арадан бираз вакъыт кечкен сонъ, авланмакъ ичюн къой сюрюси янына кельген башкъа бир къарт арслан, къойлар арасында озюне ошагъан арсланнынъ отлап юргенини корип, шашып къала. Арслан сюрюге якъынлашкъанынен къойлар оны дуйып, къачалар. Оларнынъ арасында олгъан яш арслан да къоркъып къачып кете. Къарт арслан къойлар арасында олгъан арсланнынъ артындан юрип башлай. Бир кунь онынъ юкълагъаныны корип апансыздан устюне атылып:

— Эй, уян, манъа бакъ, сен арслансынъ, — дей. Яш арслан къоркъкъанындан къой киби манърап башлай.

Къарт арслан оны тынчландырып:

— Къойлар арасында яшап, озюнъни къой деп беллейсинъ. Сенинъ сыфатынъ арслан, амма къой къылыгъынъ бар. Сен айванларнынъ падишасысынъ, къой дегильсинъ, менимнен юрь. Арслан олгъанынъны санъа шимди исбат этерим, — дей.

Къарт арслан, къойлар арасында оськен арсланны буюк бир озеннинъ ялысына кетирип:

— Бакъ, сувда кольгелеримизни коресинъми? Бакъ, биз эки-миз бир-биримизге ошаймыз. Сен арслан олгъанынъны энди анъладынъмы? — дей.

Къойлар арасында оськен яш арслан дикъкъатнен башта янын-да олгъан къарт арслангъа, сонъ сувда озъ кольгесине бакъып арслан олгъаныны анълай ве къувангъанындан арсланлар ырылдагъаны киби, бар сесинен ырылдай.

Налнен пишкен аш

Бир къарт адам огълуны сагъынып мусафирликке келе. Келини къайнатасынынъ кельгенини корип, кейфи бо-зула ве озъ-озюне: «Эгер мен шимди оны яхшы къар-шыласам, баба, деп урьмет-итибар костерип, ашыны-сувуны огюне къойсам, о сонъ мында чокъ келип бездирип башлар. Мен шимди онъа къуру отъмек берип ашатайым да, бир даа мында кельмеге истемесинъ», — деп тюшюне. Ойле де япа, къайнатасыны сувукъ къаршылап ала. Къарт адам буны дуя. Ашамакъ вакъты кельгенде къартнынъ огюне бир кесечик отъмек къойып:

— Баба, айып этменъиз, бизим ярамай кунълеримизде кельди-нъиз. Ашамагъа бир шейимиз ёкъ, тавукъ-чипчелер хасталанып ольди, юзюм бу йыл берекетсиз олды, бостанымызда бакъла ве себзелер къуруды. Языкълар олсун, урлукълыкъ биле алып къа-ламадыкъ, — дей. Къарт озюни сыкъмайып:

— Анълайым, кызым, эр шейни анълайым. Сен, балам, къа-севет этме, ач къалмазсынъ. Иншалла, эр шей яхшы олур, гонъ-люнъ темиз олсун, яшайыш бойледир, иште. Эр шей олып кече. Сен манъа, кызым, фукъарелер ашыны пишир, — дей. Келини къайнатасына:

— Баба, о да насыл аш, мен оны биринджи кере эшитем, — дей. Къайнатасы келинине:

— Фукъарелер бу ашны яхшы билелер. Бу незетли ашны пи-ширмек ичюн нал керек. Эгер сен пиширип оламасанъ, озюм пи-ширим. Мен атешни якъкъандже, сен манъа нал тапып кетир, — дей. Келини арангъа барып нал тапып кетире. Къайнатасы къазан сорай, келин къазанны да кетире. Къарт налны алып яхшы этип

юва, къазангъа къоя, бир къашыкъ ягъ ерине учъ къашыкъ ягъ къоя. Бир балабан баш согъанны темизлеп къызартып сув къоша. Бир къач дане къартоп ташлай ве келинден беш дане йымырта сорап оларны да къазангъа сытып къойгъан сонъ:

— Бизим пиширген ашымызгъа падишалар биле сукъланыр, — дей. Келини пишкен ашнынъ дадыны бакъса, шашып къала:

— Налдан пиширдинъизми? Не де лезетли аш! — дей. Къарт кулюмсиреп:

— Ах, кызым, бу ашкъа къырмазы шарап не гузель ярашкъаныны билъсенъ! — дей. Келин къайнатасына бакъып:

— Баба, бизде бир шише къырмазы шарап бар, — деп чапып шарап кетире. Къарт келинининъ бетине бакъып башындан къл-пагъыны чыкъарып, без чаларгъан сачларыны сийпап:

— Мына энди, кызым, насыл яшагъанынъызны коръдим, эр шейни анъладым. Меним санъа бир-эки сёзюм бар. Сизге, балам, ач олып ашамагъа кельгеним ёкъ. Эвде ашым да, шарабым да бар. Мен огълумны сагъынып, сизлерни сагъынып, коръмек ичюн кельдим. Огълумнынъ насыл яшагъаныны коръмек истедим. Коръдим, эр шейни анъладым. Сен манъа ойле фукъаре олгъанынъызны, озъ яныкъларынъызны айткъанда, меним юрегиме пычакъ саплангъаны киби олды. Сени сынап бакъмагъа истедим, догъру айтып айтмагъанынъны билъмек истедим. Шунынъ ичюн налнен аш пиширмекни тюшюнип чыкъардым. Мен огълумны осьтюрдим, тербиеледим, зенаат бердим, эвлендирдим, амма, бир вакъыт бойле вакъиагъа огърарым деп беллемедим. Сен меним джанымны пек агъырттынъ, — дей. Къарт бу сёзлерни айткъан сонъ, «Алла бетеринден сакъласынъ, деп» пек ынджынып, козьлери яшланып чыкып кетти.

Ишкир адам ве айнеджи базиргян

Бир койде пек ишкир огълан бар экен. Онынъ киби кимсе чалышып оламай экен. Болдурмакъны аслы да билъмей экен. Иште, ойле чалышып къазангъан парасына сапы алтындан ясалгъан пычакъ сатын алгъан. Алтын пычакъ джоюлмасынъ, деп оны озъ саибине сакъламагъа берген. Бу ишкир огъланнынъ саиби де зенгин бир базиргян экен. Базиргян онъа:

— Санға керек олғанда, огълум, айтырсынъ манға. Мен санға пычагъынъны беририм, — деп айткъан. Бир вакъыттан сонъ иш-кир огълан базиргянға келип, сапы алтын пычагъыны сорагъан. Базиргян озюни бир шей бильмеген, бир шей анъламагъан киби тутып:

— Токъта, джаным, сен не айтасынъ я? Сен манға бир шей бер-мединъ. Мен сенинъ не истегенинъни анъламайым. Насыл алтын пычакъ? Сенинъ киби фукъареде алтын пычакъ къайдан кель-син? Санға ким инаныр? — деп огъланны къуваджакъ олгъан. Огълан ачувланып базиргяннынъ богъазына япышкъан. Базиргян-нынъ хызметчилери огъланны тутып къапудан котерип аткъанлар. Огълан койдешлерине неге огърагъаныны айткъан сонъ, къомшу-сынынъ къызы огъланны аджыгъан. Къыз базиргяннынъ насыл адам олгъаныны яхшы биле экен. Базиргян къызны чокътан берли бегенип артындан юре экен. Къыз исе бу айнеджи юзсюз адам-дан насыл къуртуладжагъыны бильмей экен. Къыз бираз тюшюнип огъланға:

— Мен санға ярдым этерим, эм озъ ачувымны чыкъарырым. Мен шимди базиргянға барайым, сен де менден сонъ келип пыча-гъынъны исте, — деген.

Къыз базиргяннынъ эвине баргъан. Базиргян къызны корип пек къувангъан:

— Мен бу бахытлы кунни чокътан берли беклеп тура эдим, — деп къызны къаршылап алгъан. Къыз назланып, кулюмсиреп ба-зиргяннынъ янына отургъан. Олар лаф этмеге башлар-башламаз, огълан келип базиргянға:

— Сен меним саибимсинъ. Бабам ерине адамсынъ. Алладан къоркъмайып устюне гуна аласынъ. Ялварам санға, меним ал-тын пычагъымны къайтар, — деп ялваргъан. Ачувындан чырайы денъишкен базиргян аякъ устюне атылып тургъан. Амма, кулюм-сиреп тургъан къызны корип утангъан ве бирден йымшап «мен шимди огъланнынъ устюне къычырып, сёгюнип башласам, къыз не айтыр? Огъланнынъ пычагъыны къайтарып бермесем, къыз мени къызгъанч, деп беллер. Пычагъыны берейим шу, козюм-ден ёкъ олсун», деп тюшюне ве барып алтын пычакъны кетирип огъланға къайтарып берген. Огълан да къувангъанындан йыр-лап, ойнап башлагъан. Къыз да оюнға къошулгъан. Базиргян да оларға бакъып къолларыны котерип оюнға тюшкен. Къыз кулип базиргянға:

— Биз озь япкъан ишимизге къуванамыз. Я сен инсафсыз, на-муссыз адам неге къуванасынъ? Сенинъ киби адамлар ёкъ ол-сун! — деп огъланнынъ къолундан тутып къачып кеткенлер. Ойле этип базиргян къызны да джойгъан, алтын пычакъны да огълангъа къайтарып берген. Огълан исе бу гузель къызгъа эвленип бахт-лы-частлы олып яшагъан.

Портмане

Бир зенгин адам пенджересинден ёлгъа бакъып отура эди. Эвининъ огюнден кечкен бир адамны корип, пенджере джамына къакъып эвине чагъыра. Зенгин, эвге кирген адамдан:

— Эгер сен кетяйткъан ёлунъда ичи пара толу бир портмане тапсанъ, оны джойгъан адамны тапып, портманени къайтарып берир эдинъми? — деп сорай.

Адам:

— Эльбет де, мен портманени саибине къайтарып берир эдим, аслы да тюшюнип отурмаз эдим, — дей.

Зенгин онъа бакъып:

— Сен, ахмакъсынъ! — деп айта. Адам чыкъып кете. Зенгин пенджеренинъ янына келип башкъа бир адамны озюне чагъырып айны суальни бере.

Адам:

— Мен о къадар дели дегилим. О портманени хырсызлама-дым, кимседен чекип алмадым, не ичюн оны къайтарайым? Бириси джоя, бириси исе тапа, — дей.

Зенгин онъа бакъып:

— Сен намуссыз, ярамай адам экенсинъ, — деп адамны эвин-ден къувып чыкъара. Бундан сонъ зенгин учюнджи адамны токъ-татып эвине чагъыра. Онъа да айны суальни бере. Бу адам бираз тюшюнип:

— Мен шимди не япар эдим бильмейим. Ялан сёйлемеге исте-мейим. Пара деген шей — пек сыджакъ шей. Адам къолуна пара алгъан сонъ пек денъише. Эгер мен озюмни тутып олсам, парагъа къызмайып, ырызымны джоймасам, портманени джойгъан адамгъа

къайтарып берир эдим. Эгер де парагъа кызып башымны джойсам, эбет де параны къайтармаз эдим. Шунунъ ичюн, догърусыны айтсам, шимди бильмейим не япар эдим, — дей. Зенгин бу адамнынъ джевапларыны пек бегене ве:

— Машалла, сен пек акъыллы адам экенсинъ, догъру джевапны шимди сенден эшиттим, — деп онъа пара берип сагълыкълаша.

Фукъаре адамнынъ кызы

Бир падишанынъ акъыллы, намуслы бир огълу бар экен. Бабасы оны эвлендирмек истей. Огълан кызыларнен корюше, лаф эте, амма бириси юрегине ятмай. Бабасы ачувланып огълуны:

— Санъа ким керек аслы? Сен насыл союны кыдырасынъ? Чокъ сайлагъан: я тазгъа, я назгъа, — деп дарыла. Падишанынъ огълу достуны чагъырып:

— Сен меним энъ яхшы достумсынъ. Санъа озюме ишангъан киби ишанам. Сен манъа гузель бир кызы тап, айткъан лафымны бирден анъласын, тербиели, гузель табиятлы олсун. Къаерден тапсанъ тап, шеэрденми, койлерденми тапып кетир, — дей. Досту падишанынъ огълундан бу вазифени алып, устюне гузель паалы урбалар кийип, янына сувуны-ашыны алып, достуна кызы кыдырмагъа кете. Чокъ юрип кыдыра. Къаялардан, дагълардан ашып энди ёлгъа чыкъкъанда, кучлю бир ягъмургъа тутула. Орталыкъны сув баса. Шу вакъыт бир фукъаре адамы расткетире. Фукъаре адам селямлашып огъландан къайда кеткенини сорай.

Огълан:

— Ёлум пек узакъ дегиль, амма пек чамур, юрип олмайым. Меним сизге бир теклифим бар, биз бойле этейик: башта мен сизни сыртыма алып кетерим, сонъ сиз мени аркъангызгъа алып кетерсингыз. Бойле этип болдурмайып, раатланып койге тез барып чыкъармыз, — дей. Кулюмсиреп онъа бир шей айтмайып, тюшюнип къалгъан адам: «Эгер мен оны устюме алсам, тюшмеге истемез, не къадар оны устюмде алып кетеджегим?», деп ойлана. Огълан кене де:

— Сен дагъгъа бар да бизге даа бирер аякъ кетир. Учъ аякънен чамурлы ёлда кетмек къолай олур, — дей. Фукъаре кене онъа

бакъып кулюмсиреп, «анъкъав адам, айткъан лафыны озю анълай экенми? Дагъда аякъ къайдан кельсин?», деп тюшюниркен, койге келип чыкъалар. Койде дженазе чыкъарылгъаныны корелер. Огълан фукъареден:

— Ольген адамны я да тири адамны алып кетелерми? — деп сорай? Фукъаре адам онъа бакъып: «Бу огълан акъыкъатен де серсем экен», деп тюшюне. Фукъаре озь эвине кире, огълан исе тышта къала, фукъаренинъ къызы бабасыны къаршыламагъа чыкъа. Бабасы онъа:

— Къызым, тышта серсемге ошагъан бир яш огълан тура, оны эвге чагъырып ашат, о да Алланынъ бир къулудыр, — деп айта. Къыз пенджеренден гузель янъы урбаларгъа кийинген бир яш огъланны корип бабасындан:

— Баба, сен къайдан билесинъ онынъ серсем олгъаныны? Не иш япты, нелер айтты? — деп сорай. Бабасы къызына огъланы насыл расткетиргенини, онынъ теклифини анълатып:

— О мени сыртына отуртып аслы да алып кетмез эди, — дей. Къыз бабасыны тынчландырып:

— Баба, о акъыллы огълан экен. О сенинънен ёл бою лаф этип эглендирмек истеди, о вакъыт ёл да къыскъа корюне, кетмеси де енгиль ола, — дей. Къызнынъ бу сёзлерине ачувлангъан бабасы:

— Эгер о акъыллы олгъан олса, манъа дагъдан аякъ тапып кетир демез эди, — дей. Къыз бабасынынъ козюне бакъып:

— Огълан санъа керекли шей теклиф этти. Дагъдан эки таякъ алып келип, онъа таянып чамур ичинден кетмеси даа енгиль олур эди, — дей. Бабасы даа зияде ачувланып къызындан:

— Эгер айткъанынъ киби бу огълан акъыллы олса, не ичюн дженазени корип, «ольген адамнымы я да тири адамнымы алып кетелер?» — деп сорады. Сен тири адамны мезарлыккъа алып кеткенлерини къайда корьдинъ? — деп сорай. Къыз бабасынынъ бу суалине:

— Баба, огълан пек догъру этип сорагъан. Эгер ольген адам сагъ олгъанда яхшы адам олгъан олса, о халкънынъ акъылында даима сагъ къала. Амма ярамай адамны, сагълыгъында да кимсе севмей, урьмет этмей, — деп джевап бере. Азбарда турып бутюн лафларны эшиткен огълан къызнынъ акъыллы олгъаныны анълай да эвнинъ къапусыны къакъа. Оны эвге давет этелер. Огъланнен къыз сабагъадже лаф этип чыкъалар, къыз эр бир лафкъа, эр бир суальге

тез ве догъру джевап бере. Огълан бойле бир къызны тапкъанына пек къувана ве онъа эр шейни анълата. Къызны озь якъын достуна алып кете, падиша да огълуны эвлендирип буюк той япа. Падишанынъ огълу фукъаренинъ къызына эвленип частлы ве бахытлы олып яшайлар.

Къызлери корьген ве кёр адам

Бир адам ёл бою озь башына тюшюнип кете экен. О адамнынъ йигирми дане кумюш капиги бар экен. Кеткен ёлунда, къолунда таягъыны ерге къакъып кеткен бир кёр адамны раскетирген. Адам, кёрге бакъып, «бу кёрны сынап бакъайым, насыл бир адам экен: намуслымыэкен, я да намуссызмы экен», деп тюшюне де, озюни де кёр киби косътерип керчек кёр адамгъа урулып:

— Сен кимсинъ, сен насыл адамсынъ, мени, сокъур адамны, урып къакъып кетесинъ. Мен аз къалдым йыкълмагъа, Алладан къоркъмай экенсинъ, — деп къычырмагъа башлай.

Кёр адам сескенип:

— Айып этме, багъышла, достум. Мен сени корьмейип, апансыздан санъа урулдым. Мен де кёр адамым, таячыкънен юрем, — дей.

Олар экиси барышып, отурып лаф этелер. Козьлери корьген адам:

— Менде йигирми дане капик бар. Олардан ангилери кумюштен олгъанларыны анълап оламайым, — дей.

Кёр адам, корьген адамнынъ тарафына айланып:

— Меним козьлерим корьгенде, къуюмджы эдим. Бу шейлерден пек анълайым. Капиклерни манъа бер, мен оларны къолумда туткъанымнен кумюш олып олмагъаныны анъларым, — дей. Козьлери корьген адам капиклернинъ эписини чыкъарып кёрнынъ къолуна туттура. Кёр, капиклерни къолуна алып шу дакъкъасы белиндеки къушагъына тез-тез къыстырып, явашчыкътан козьлери корьген адамнынъ янындан бир аз узакълаша ве ерге ятып, сакъландым, деп беллей. Бир къач вакъыт беклеп, козьлери корьген адам кёрны «къыдырып» башлай:

— Олян, сен къайдасынъ? Параларым къайда? Сен оларны не яптынъ? Джаным, козюм, ялварам санъа, достум, параларымны къайтар. Мен бир фукъаре кёр адамым, о параларны ойле бир къыйынлыкънен таптым, Алладан къоркъ!» — дей. Кёр адам оны керчектен де корьмей зан этип, къыбырдамайып, сесини чыкъармай ята. Козьлери корьген адам къолуна таш алып шай дей: «Эгер де меним параларымны хырсызлагъан адам адалетсиз олса, бу таш барып онынъ аягъыны урсын», — деп ташны ата да кёрнынъ аягъына ура. Кёр сесини чыкъармайып, явашчыкътан барып башкъа ерге ята. «Мени энди тапалмаз», деп тюшюне. Козьлери корьген адам балабан бир ташны къолуна алып, кене де Аллагъа ялварып: «Аллам, о инсафсыз адам, къазангъан параларымны хырсызлады, эгер о — хырсыз адам олса, бу таш барып онынъ омузына урсын», — дей. Таш барып кёрнынъ омузана тие. Кёр агърысына даянып, сесини чыкъармайып, кене де яваштан турып узакъча бир ерге барып ята. Козьлери корьген адам кене де къолуна таш алып: «Аллам, бу таш барып хырсыз адамнынъ манълайына урсын», — дей. Кёрнынъ юреги къоркъудан патлай яза. «Бу адам эки кере таш атып, айткъан ерине урды. Шимди де атып манълайыма урса, мени ольдюреджек де, сонъ бу паралар кимге къаладжакъ?», — деп тюшюнген кёр:

— Олян, токътa, токътa, кърдашым! Санъa не олды я? Мен къачкъаным ёкъ, мен мындайым. Мен тек керчек кумюшлерни айырмагъa истедим, шимди капиклеринъни къайтарырым, — дей. Козълери корьген адам кърны яхшы сёгип:

— Сен мени, козълерим корьген адамны, алдатмагъa истединъ. Сени насыл бир адам экенинъни бильмек ичюн параларымны аселе-лет санъa берип сынап бакътым. Амма сен хырсыз, намуссыз бир адам экенсинъ, — деп параларыны алып, айланып кете.

Фукъаре ве онынъ садыкъ апайы

Бир койде фукъаре бир адам яшай экен. Онынъ назик, гузель апайы бар экен. Апайыны корьген адамлар сукъланып къала экен. Амма къадын пек намуслы, ябанджы адамларгъa козь ташламай, къоджасына пек садыкъ апай экен. Бир кунъ оларнынъ эвине бир базиргян келип фукъареге бир теклифте булунгъан: «Мен шеэрге алыш-вериш этмеге кетем. Эгер истесенъ менимнен кель, яхшы чалышсанъ джанынъны агъыртмам, яхшы пара беририм», — деген. Фукъаре тюшюнип къалгъан: «Эльбет де, кетмек керек, бельки бир шейлер къазанырым», деп апайынен сагълыкълаша, «тезден къайтып келирим», деп базиргяннен чыкып кеткен. Оларнынъ кетеджеклери ер де — якъын бир ер дегиль экен. Гедже къаранлыгъында базиргянынъ достлары отургъан бир койге келип токътaгъанлар. Базиргян достларынен отурып ашай-иче, раатланып лаф эте экенлер: бириси анасыны макътай, дигери исе апайыны макътай экен. Энди бу фукъаре де лафкъa къошулып:

— Меним апайым пек намуслы, садыкъ къадын, огюне алтындан япылгъан бир шей къойсанъ биле козюни котерип бакъмаз. Мен ондан пек разым, — деген. Базиргян достларынен бу лафларны эшитип онынъ устюнден кульмеге башлагъанлар. Бунъa фукъаренинъ джаны пек агъыргъан. Базиргян фукъареге:

— Бир вакъыт апайынъны макътама, янълышып пешман этерсинъ», — деп онынънен къавиль эткен:

— Шимди къайтып апайынъa барырым. Эгер мен апайынъда бир гедже къонып къалгъанымны исбат этсем, сен учъ йыл манъa бедава чалышаджакъсынъ. Эгер исбат этип оламасам, бутюн байлыгъымны санъa беририм, — деген. Базиргян атына минип фу-

къаренинъ эвине къайтып баргъан. Фукъаренинъ апайы «акъайым эвде ёкъ», деп къапусыны ачмагъан. Базиргян чокъ ялваргъан, эм пара, эм бахшышлар береджек олгъан. Амма фукъаренинъ апайы бир шейге коньмеген. Шу койде бир айнеджи къартанай яшай экен. Базиргян къартанайгъа барып чокъ пара берип, ярдым сорагъан. Къартанай параны алып «шимди бир шейлер тюшюнирмиз», деп базиргянны бир сандыкънынъ ичине отурткъан. Сандыкънынъ къапагъында бир тешичик тешип, сандыкъны бир аммал тутып фукъаренинъ апайына кетире де:

— Акъыз, мен бу гедже эвде олмайджагъым, мына бу сандыкъны сенде къалдырайым да, хырсызламасынлар, — деген. Ойле айнеджилик этип къартанай сандыкъны фукъаренинъ эвинде къалдырып чыкып кеткен. Гедже къадын юкъламагъа азырлангъанда устюндеки урбаларны чыкъарып сандыкънынъ устуне къойгъан. Базиргян сандыкънынъ тешичигинден бакъып къадыннынъ белинде кучюк бир бенъчик абайлагъан. Бир аз вакъыттан сонъ, базиргян явашчыкътан сандыкънынъ къапагъыны ачып, сандыкъ устюндеки къадыннынъ йипек кольмегини чекип алгъан. О кольмекнинъ огюнде къоджасы багъышлагъан паалы, топуз баш ине бар экен. Экинджи куню саба къартанай сандыкъны алып кеткен. Къадын бутюн эвини акътарып озъ кольмегини тапып оламагъан. Базиргян исе озъ къара ишини япып кervанына этип кельген. Фукъареге апайынынъ кольмегини косътерип:

— Мен бу геджени сенинъ апайынънен кечирдим. Апайынънынъ белинде кучюк къара бенъ бар. Мына бу кольмек онынъ кольмеги, делиль этип кетирдим, таныйсынъмы? Мен юттым, бу кунъден башлап сен менде учъ йыл бедава чалышаджакъсынъ. Сен къадынларгъа нафиле о къадар ишанасынъ, сен буюк акъылсызлыкъ яптынъ, — деп айта. Фукъаре апайынынъ кольмегини корип, юреги патлай язагъан. Тургъан еринде къатып къалып, тили тутулып бир шей айтып оламагъан. Дюнъяда энъ якъын инсаны — севгили апайы онъа хаинлик япкъанындан пек янып буюк къасеветке далгъан. «Аллам, къайдан кельди бу беля меним башыма, масхаралыкъкъа огърадым, энди насыл яшайджагъым», деп не япаджагъыны бильмейип, апайына: «Мени беклеме, сен меним бутюн омрюмни боздынъ, бутюн дюнъягъа масхара эттинъ, сени кореджек козюм ёкъ», — деп мектюп язгъан. Апайы мектюпни алып, эвини къалдырып ёлгъа чыкъакъан. Чокъ ёл юрип денъиз ялысына кельген. Ялыда балыкъчыларны корип, олардан балыкъчы урбасы истеген. Бир балыкъчы къадынны аджып озъ урбасыны онъа берген. Ба-

лыкъчы урбасыны кийнген къадын ялыда буюк бир гемини корип янына бара да геми капитанына ишке алмасыны ялваргъан. Оны матрос этип гемиге алгъанлар ве яхшы чалышкъаны ичюн, тезден геми капитаны этип сайлагъанлар. О пек намлы капитан олгъан. Бир кунъ, базаргъа чыкъып бир базиргяннынъ йипек апай кольмеги саткъаныны корьген. Озь кольмегини таныгъан къадын базиргяндан:

— Сен бу кольмекни къайдан алдынъ», — деп сорагъан. Базиргян шашмалап ве къоркъкъанындан бутюн шейни айтып берген. Қъадын базиргяннынъ айткъанларыны динълеген сонъ шеэрнинъ башына барып эр шейни анълаткъан. Шеэрнинъ башы базиргянын, ве фукъарени озюне чагъырткъан. Шеэрнинъ башы ондан:

— Сен не ичюн бойле яптынъ, намуслы, садыкъ къадыннынъ устюне ифтира атып буюк бир гуна ишлединъ, — деп оны джезалагъан. Капитан къадын исе фукъареге бакъып:

— Сен энди эр шейни билесинъ, эгер апайынъны корьсенъ не япар эдинъ? — деп сорагъан.

— Мен бутюн омюр меним апайым садыкъ, намуслы олгъанына Аллагъа дуалар окъуп кельдим. Бутюн къабаат озюмде. Мен шу яланджы базиргянгъа инандым, энди пек пешман этем, — деген фукъаре башыны эгип, окюр-окюр агъламагъа башлагъан. Қъадын оны аджып юреги даянып оламай, башындан капитан шапкесини чыкъарып акъайынынъ бойнуна сарылгъан. Олар бири-бирине къвушкъанларына, эр шей яхшы олып чыккъкъанына къуванып, севинч козь яшларыны силе-силе эвлерине къайткъанлар. Шеэрнинъ башы исе оларнынъ артындан бакъып къалгъан.

Айны багъышлап оламазсынъ

Бир кучюк эски эвчикте, къаяларнынъ туюнде, бир фукъаре адам яшай экен. Эвчигининъ ичи бом-бош, гъарипнинъ бир шейи ёкъ экен. Бир кунъ о эвде олмагъанда, эвине хырсыз кирген. Хырсыз бакъкъан, корьген эвнинъ ичинде алмагъа бир шей ёкъ экен. Шу арада эвине фукъаре адам къайтып кельген ве хырсызны корип оны аджыгъан:

— Сен манъа келип чыккъкъандже, баягъыёл кечтинъ. Энди бош къолнен къайтмакъ олмаз. Мына менден санъа бахшыш олсун, ал

устюмдеки джуббемни, — деген. Хырсыз фукъареге бакъып, бойле дели адамлар да дюньяда ола экен, деп чокъ тюшюнмеден джуббени ала да, къачып кете. Фукъаре исе — чыр-чыплакъ, ташнынъ устюне отурып айгъа бакъып:

— Бу ярыкъ, гузель айны о адамгъа багъышламагъа пек истер эдим, амма, айны багъышлап оламазсынъ ки, — деген.

Мусафир

Бир яш тенбель огълан бир шей япмайып эвинде отура экен. Энди эвленмек вакъыты да келе. Къызлар онынъ тенбель олгъаныны билип бириси де онъа къоджагъа чыкъмагъа истемей. Эвде де, оны бир шей япмагъаны ичюн токътатамай сөгелер. Огълан тюшюнип озь-озюне: «Мени кимсе севмей, мен кимсеге керекмейим. Мен эвден кетейим, бельки ёлда бирисини расткетиририм, о мени эвине чагъырыр, мусафир этер», деп эвден чыкып кете. Акъшам усьтю бир койге етип келе, болдурып пек ач ола, ашамагъа да бир шей ёкъ. Бакъса, ерде къуругъан арпа башагъы коре, оны алып, барып бир эвнинъ къапусыны къакъа. Эвнинъ саиби оны къаршылап ала. Огълан эвнинъ саибине арпа башагъыны узатып: «Сиз бу арпа башагъыны тавукъ кумесине сакълап къоюнъыз», — дей. Огълан саба эрте ашыны ашап, ёлгъа азырлангъан вакъытта арпа башагъыны истей. Эвнинъ саиби бутюн кумесни акътарып чыкъа, амма арпа башагъыны тапатамай. Хораз оны гедже ашагъан экен. Эв саибининъ кейфи бозула, мусафир исе ачувлы, сөгюнип къычырып башлай: «Меним арпа башагъымны къайтарынъыз, я да онынъ ерине хоразынъызны беринъыз». Эвнинъ саиби къоркъып хоразны кетирип бере. Огълан хоразны алып ёл бою йырлап кете. Гедже ола, башкъа бир койге барып чыкъа. Бир эвнинъ араба къапусыны къакъып, «мусафир алмайсынъызмы», деп бакъыра. «Мусафир де Алланынъ адамы», — деп огъланы къаршылагъан эв саиби, оны азбаргъа кирсете. Огълан хоразны эв саибине берип: «Мына бу хоразчыкъны бузавчыкънынъ янына багълап къоюнъыз, учып кетмесин», — дей. Эвнинъ саиби хоразны аягъындан багълап, бузавчыкънынъ янында къалдыра. Эв саиби огъланны пек яхшы мусафир етип, йымшакъ тёшеклерге яткъыза. Саба огълан ашыны ашап озь хоразыны сорай. Эв саиби: «Барып

хоразны кетирейим», — деп арангъа кирип бакъса: бузавчыкъ хоразны таптап ольдюрген. Эв саиби:

«Энди не япайыкъ», — деп мусафирге бакъа. Огълан исе ачувланып: «Я меним хоразымны беринъиз, я да озъ бузавчыгъынъызны», — дей. Эв саиби не япсын, чыкъарып бузавны бере. Огълан бузавны йипинден тутып ёл бою йырлап кете. Учюнджи куню огълан бир койге якъынлашып, бир эвнинъ пенджересинде ярыкъ коре. Къапуны къакътып, «мусафир аласынъызмы?», — деп сорай. «Келинъиз, келинъиз, мусафир де Алланынъ адамы», — деп оны эвге давет этелер. Эв саибининъ къызынен огълу огъланнынъ бузавыны терекке багълап, огюне пичен къоялар. Огълангъа аш-сув берип, йымшакъ тёшеклер тёшейлер. Гедже эр кес юкълагъан сонъ огълан азбаргъа чыкъып бузавчыгъыны сойып, пычакъны эв саибининъ къызынынъ джебине къоя. Сонъ бир шей олмагъаны киби барып ята. Саба эр кес уянгъан сонъ азбаргъа чыкъып шашып къалалар: бузавчыкъ терекнинъ тюбюнде союлгъан ята. Мусафир огълан буны корип: «Джебинден къанлы пычакъ чыкъкъан киши — меним бузавчыгъымны сойгъандыр», — дей. Эв саиби бутюн эвдекилернинъ джеплерини бакъып чыкъа, къызынынъ джебинден къанлы пычакъ чыкъкъан сонъ, онынъ устюне къычырып башлай. Къызынынъ анасы да онынъ сачларына япышып, оны сёгип башлай. Буны корьген огълан: «Я меним бузавымны къайтарынъыз, я да къызынъызны беринъиз», — дей. Эв саиби къоркъып: «Башымызгъа даа бир бея чыкъмасын, яхшысы къызымны онъа берейим», — деп, огъланнен къызына бахшышлар берип ёлгъа озгъара. Огълан бу къызыны эвине кетирип эвленген сонъ, намлы ишкир адам ола ве экиси пек муаббет-муаббет яшайлар.

Берекетли тарла

Бир зенгин адамнынъ бир къач дане тарласы бар экен. Тарлаларнынъ ери, топрагъы яхшы экен. Зенгин тарлаларны яхшы бакъа, амма берекети осал ола экен. Бу зенгиннинъ тарласы янында бир фукъаренинъ тарласы да бар экен. Фукъаре озъ тарласына не сачса, эр шей яхшы осе, тарласы пек берекетли экен. Зенгин фукъаренинъ тарласына бакъып пек сукълана. Бир кунъ зенгин фукъаре къомшусындан: «Сен насыл чалышасынъ, не япасынъ? Не ичюн сенинъ тарлангъа эр шей

осе? Сенинъ бир сырынъ бардыр», — дей. Фукъаре исе зенгинге: «Урьметли къомшум, экимиз япкъан ишимизде бир фаркъ бар. Сиз меним киби сачмайсынъыз», — дей. Зенгин инанмайып: «Я насыл сачмакъ керек», — деп сорай. Фукъаре: «Бааръде сачмакътан эвель тарлама кирип Аллагъа ялварып ондан берекетимни, къысметимни сорайым. Меним бутюн ишлеримде ярдымджы олсун деп ялварам, бильген дуаларымны окъуйым. Аллагъа чокъ шукюрлер олсун, о манъа ярдым эте, япкъан ишимни къолайлаштыра, шунынъ ичюн тарлаларым да берекетли ола».

Ишчи ве онынъ саиби

Бир зенгин адам янбашлап, узун наргилесини тютетип кейфленип ята экен. Ишчиси исе саибининъ устюнден чибинлерни къувып тура экен. Гъарип ишчиси бу ишни япа-япа пек болдурып зорнен аякъта тура экен. Саиби исе огюне кетирилип къоюлгъан ашларны ашап, шарабыны ичип кене де янбашлап ята экен. Ишчисининъ исе ачлыкътан козьлерини къаранлыкъ баскъан. Зенгиннинъ хызметчиси къалгъан ашларны джыйыштырып копекке берген. Бу сырада эки атлы йигит кимсеге къулакъ асмайып азбарнынъ ортасындан кечкен. Бу шейге пек ачувлангъан зенгин:

— Олар кимлер, не ичюн менден рухсет алмайып азбарымдан кечелер? — деп къычыргъан ве ишчисине барып оларнынъ артларындан етип, азбарындан ничюн изинсиз кечкенлерининъ сорама-сыны буюргъан. Ишчиси атлыларнынъ артындан къычырып, оларчы токътатып:

— Меним урьметли саибим пек ачувлы, артынъыздан ёллап, не ичюн рухсет сорамайып онынъ азбарындан атларынынъ изнен кечип кеткенинъизни бильмеге буюрды, — деген. Атнынъ устюндеки йигит онъа:

— Саибинъ анъкъав, дели бир адам, сен де анъкъав ве тентеке синъ, — деген. Къайтып кельген ишчисинден саиби:

— Кимлер экен, бильдинъми? Танышларыммы, ёкъса танышларым дегильми? — деп сорагъан. Ишчиси: «Сизинъ танышларынъыз, яхшы танышларынъыз экен. Сизни де пек яхшы биле экенлер», — деген. «Эльбетте мен мында урьметли адамым, мени эр

кес биле, — деп макътангъан зенгин: — Сонъ олар кимлер экен, къайдан кельгенлер?» — деп сорагъан. Ишчиси: «Къайдан кельгенлерини бильмейим, амма сизни ве мени пек яхшы бильгенлерини анъладым. Олар манъа: «Сенинъ саибинъ анъкъав, дели адам», манъа да, «сен де анъкъавсынъ», — дедилер», — деген. Зенгин ишчисине ачувланып: «Манъа, урьметли адамгъа, ойле лафларны айтмагъа тиллери насыл айланды? Сен оларны не ичюн тутып котеклемединъ?», — деп сорагъан. Ишчиси бунъа: «Меним урьметли саибим, догъру лаф ичюн котеклемейлер», — деп джевап берген. Зенгин ишчисинден бойле сёзлер эшиткен сонъ, агъызы ачылып къалгъан, шашкъанындан бир шей айтып оламагъан.

Учь агъа-къардаш

Бир адамнынъ учъ огълу бар эди. Олар пек фукъаре яшай экенлер. Къарт бабалары хасталанып тёшекте ятып, энди оледжегини дуйгъан сонъ огъуллаарыныозюне чагъырып: — Мен бутюн омюр чалыштым, бирисининъ отъмегини бедава ашамадым, бу дюньяда кимсенинъ джаныны агъыртмадым, адамларнысеве эдим, олар да мени урьмет эте эдилер. Тек бир адамдан — башы таз яланджы ве пек айнеджи адамдан мукъайт олунъыз. Чалышкъанда яхшы чалышынъыз, япкъан ишинъизни намуснен япынъыз, тек озюнъизге ишанынъыз, — деп айта. Бу сёзлерни айтып, огъуллаарына насиат берип къарт бабалары кечине. Оксюз къалгъан огъуллааргъа пек къыйын ола. Олар иш тапмакъ ичюн къомшу койге кетелер. Ёлда расткельген адамлардан иш сорайлар. Бир кунъ бабасы айткъан айнеджи, башы таз адам оларгъа расткеле де:

— Иш къыдырып юресизми? Манъа ишчи керек. Джанынъызны агъыртмам, акъкъынъызны берирум, — дей. Огъуллаары бабасые нынъ сёзлерини хатырлап, бу адамгъа «ёкъ» деп кетелер. Амма бу айнеджи адамгъа ишчи пек керек эди. О, къыяфетини денъиштирип кене огъуллаарнынъ къаршысына чыкъа. Огъланлар бу таз башлы адамны танымайлар ве онда чалышмагъа разы олалар. «Биз бойле анълашайыкъ, — деген айнеджи адам, — бир де биринъизнинъ бир шейге джанынъыз агъырса, мен о ишчини котеклеп къуваджагъым. Эгер де ишчининъ япкъан ишини бегенмейип меним

джаным агъырса исе, бутюн байлыгъым о ишчиге кечеджек, — деп шарт къоя. Эписи разы олып анълаштылар. Биринджи куню буюк агъалары чалышмагъа кете. Бутюн кунъ чалышып онъа кимсе аш бермей. Акъшам ач олып, ачувланып саибине келе:

— Меним къурсагъым ачлыкътан белькемигиме япышып къалады, — деп къычырды. Айнеджи таз:

— Гъалиба, сенинъ манъа джанынъ агъырды, — дей. Огълан:

— Я насыл олып джаным агъырмайджакъ! Кунъ бою манъа аш берген олмады, — деп къычырды. Айнеджи адам къолуна таякъ алып, «биз бойле анълашкъан эдик», деп огъланны котеклеп эвинден къува. Экинджи куню ортанджы къардаш айнеджининъ юзюмлигине чалышмагъа кете. Огълан башыны котермейип, белини букип, тер ичинде бутюн кунъ чалыша. Бир кунъ ичинде уч кунлюк ишини япа. Онъа да бир кесечик отъмек биле кетирильн меди. О да эвге пек ачувлы къайтты.

— Санъа не олды, неге ачувланасынъ? Сенинъ де джанынъ бир шейге агъыргъан, гъалиба, — деп сорагъан айнеджининъ суалине огълан:

— Мен бутюн кунъ къан териме пишип чалыштым да, бириси манъа бир кесечик отъмек биле кетирмеди, — деп джевап бере. Таз баш айнеджи къолуна таякъ алып, огъланны урып эвинден къува. Энди учюнджи куню, кучюк къардашны мал-къойларыны бакъмагъа ёллагъан таз баш айнеджи:

— Айванларны яхшы бакъ, мен санъа аш кетиририм, — деп айта. Огълан айванларны бир озеннинъ ялысына айдап кете. Ач олып, ашны не вакъыт кетирирлер экен, деп беклеп отура. Амма бакъты-коръди, аш кетиреджек адам ёкъ, бир къозу соя да, атеш якъып этини къызартып ашай. Сонъ бираз раатланайым деп юкълап къала. Акъшам айванларны зорнен топлап эвге айдап кетире. Оны къаршылап алгъан саиби кулюмсиреп:

— Аш кетирмегенлери ичюн сенинъ джанынъ агъырмадымы? — деп сорай.

— Ёкъ, неге агъыраджакъ экен, джаным? — деген огълан, — Сойдым бир къозуны, атеште къызарттым, ашадым, тойдым — деп джевап бере. Бу сёзлерни эшиткен айнеджининъ чырайы бирден денъише. Энди огълан ондан:

— Гъалиба, сенинъ джанынъ бир шейге агъырды? — деп сорай. Айнеджи озъ ачувыны косътермейип:

— Ёкъ, аслы да акъылынъа кетирме, догъру япкъансынъ — дей. Огълан «озь-озюне ярын, бакъармыз, не дер экенсинъ», деп тюшюне. Экинджи куню огълан кене мал бакъмагъа кете. Саиби онъа:

— Малларны яхшы бакъ, мен санъа аш-сув ёлларым, — деп оны озгъара. Амма кене де огълан бутюн кунъ ашны беклеп отура, аш кетирилъмеген сонъ, ала да, саибининъ сют берген сыгъырыны сойып, атеш устюнде къызартып, эм озю тойып ашай, эм кельген-кечкен ёлджуларгъа да ашата. Акъшам айванларны топлап эвге къайта. Саиби оны къаршылап:

— Аш кетирмегенлери ичюн ачувланмадынъмы, джанынъ агъыърмадымы? — деп сорай. Огълан кулюмсиреп:

— Ёкъ, аслы да озюмни сыкъмадым, эм ач да отурмадым, сее нинъ сют берген сыгъырынъны сойып эм озюм ашадым, эм кечкен адамларгъа ашаттым, — дей. Айнеджи бу сёзлерни эшитип, озюни тутып оламады ве огъланнынъ устюне атылып къычырмагъа башлады. Огълан исе кене де кулюмсиреп:

— Сен пек ачувландынъ, бакъ, патлама. Япкъанымны бегенмен динъми? Корем, джанынъ пек агъыргъан, — дей.

— Я сен не беллединъ, эбет, мен ачувландым, — деген айнеджи, — сен меним айванларымны сойып ашайсынъ, сенден манъа тек зарар, файданъ ёкъ. Манъа ойле ишчи керекмей. Кет мындан, козюм коръмесин, — деп къычыра. Огълан къолуна таякъ ала да:

— Я биз насыл анълашкъан эдик? — деп, таз башны котеклей ве эвинден къува. Бойле этип, олар анълашкъанлары киби, таз баш айнеджининъ эви-баркъы, бутюн байлыгъы огълангъа кече. Огълан агъаларыны чагъырып бахтлы яшайлар.

Къарт адам

Бир къарт адамнынъ бир огълу бар экен, о пек анъкъав экен. Бабасы огълуны сынамакъ истеген ве сыгъыр сатмакъ ичюн базаргъа ёллагъан:

— Огълум, бу сыгъырны беш юз кумюшке сатарсынъ, — деу ген. Огълу саба эрте турып, сыгъырны базаргъа алып чыкъкъан. Янына эки агъа-къардаш келип базарлыкъ этмеге башлагъанлар. Огъланнынъ анъкъав олгъаныны анълап, онъа:

— Сен сыгъырынъны бу фияткъа сатып оламазсынъ. Биз бир баджагъыны алайыкъ, башкъа бир кимсе исе экинджи баджагъык ныалыр. Бойле этип, болип-болип сыгъырынъны тез сатарсынъ, — дегенлер. Огълан бираз тюшюнип, «олар догъру айталар», деп сыгъырны соя ве юз йигирми кумюшке бир баджагъыны бу эки агъа-къардашкъа сата. Ондан сонъ бир шей сатылмай. Огълан эвге къайтып келе ве бабасына:

— Мен сыгъырны сойып бир баджагъыны юз йигирми кумюшке саттым, къалгъаныны кимсе алмай, анда къалдырып кельдим, — дей. Бабасы пек ачувлана ве шу эки агъа-къардашнынъ къайда яшагъаныны огрене де эшегине минип оларнынъ эвине кете. Бу эки агъа-къардаш пек зенгин яхшы яшай экенлер. Къарт олардан бир гедже эвлеринде къалмакъ истеп пек ялвара. Олар разы олып къартны эвлерине йибердилер. Къарт:

— Меним эшегимни араннынъ ичине бир озюни къапатынъыз ве араннынъ анахтарыны манъа беринъиз, — дей. Ойле де япы тылар. Гедже эр кес юкълагъанда къарт явашчыкътан араннынъ къапусыны ачып, эшекнинъ янына алтын паралар къойып чыкъа. Сонъ араннынъ къапусыны япып озъ ерине ята. Саба агъа-къардаш аранны ачып бакъсалар, не коръсинлер: эшекнинъ этрафы алтын толу. Олар шашып къалалар. Къарт исе макътанып:

— Бу эшек не къадар чокъ турса, о къадар чокъ алтын бере, — дей. Агъа-къардаш:

— Эшеки бизге сат, — деп къарткъа ялваралар.

Къарт:

— Бойле эшек сатылмай, озюме керек, бу эшек мени бакъа, — деп разы олмай. Агъа-къардаш пек ялваргъандан сонъ, къарт разы ола:

— Эшек ичюн манъа онынъ агъырлыгъы къадар алтын беринъиз, — дей. Агъа-къардаш разы олалар. Къарт алтынларны алып:

— Эшеки аранда багълы тутунъыз, огюне пичен къоюнъыз, сув берменъиз, бир афтадан сонъ эшек о къадар алтын берир, джыйып оламазсынъыз, — деп чыкып кете. Агъа-къардаш къарт айткъаны киби япалар, бир афтадан сонъ эшек олуп къала. Къарт ойле оладжагъыны яхшы биле эди ве оларны эвинде беклей эди. Къарт мейдангъа кетмеге азырлангъанда апайына:

— Мени къыдырып эки агъа-къардаш келир, оларны манъа мейдангъа ёлла, озюнь исе юз адамгъа аш пиширмеге азырлан, — дей. Къартнынъ эки тавшаны бар экен. Бирисини янына ала,

экинджисини исе эвинде кьалдыра. Бир вакъыттан сонъ агъа-къардаш къартны араштырып, тапып мейдангъа келелер. Къарт оларны корип тавшанны кьулагъындан тутып онынънен лаф этип башлай:

«Барып апайыма айт, юз адамгъа аш пиширсин, — дей де, тавшаннынъ кьулакъларындан сыйпай: «Коресинъми, мангъа мусафирлер кельди», — дей. Агъа-къардаш къартнынъ тавшаннен лаф эткенини корип янына баралар: «Тавшангъа не айыттынъ?» — деп сорайлар. Къарт тавшанны йибери:

— Мен шимди оны эвге ёлладым, о юз адамгъа аш пишин реджек, — дей. Къарт, агъа-къардашны эвине мусафирликке чагъыра, олар келип тавшанны эвде корип, юз адамгъа аш пиширилъгенине шашып кьалалар. Къарт, тавшанны кьолуна алып, сыйпап макътай. Корьгенлеринден агъызлары ачылып кьалгъан агъа-къардашлар:

— Сат бизге бу тавшанны, — деп къарткъа ялваралар. Къарт, бирден разы олмай. Сонъ олардан тавшан ичюн чокъ пара сорап, ниает разы олып тавшанны сата. Агъа-къардаш кьувана-кьувана эвлерине кьайталар. Тавшанны эки кьулагъындан тутып онъа бир шейлер айталар, оларнынъ хызметчилери, ишчилери агъа-къардашкъа бакъып «буларгъа не олды», деп шашып:

— Тавшан бир шейлер анълаймы ёкъса? — деп сорайлар. Агъа-къардаш кулюмсиреп:

— Бу тавшан адий тавшан дегиль, бу тылсымлы тавшан. О буб гунъ бизге юз адамлыкъ аш пиширип береджек, — деп тавшанны йиберелер. Тавшан кьоркькъанындан табана кьует берип кьача. Агъа-къардаш аш беклей-беклей бир олалар. Амма не аш бар не тавшан. Ачувлангъанларындан, «къарт бизни масхара этти», деп барып оны ольдюреджек олалар. Къартны тутып чувалгъа кьойып, терекке багълайлар да, «энди акъшам келип чувалны озенге атармыз», деп кетелер. Чувалнынъ ичинде отурып, чобан кьойларыны айдап кеткенини эшиткен къарт, бар сесинен ярдым сорап багъыра. Чобан якъынджа келип:

— Сени ким чувалгъа кьойып терекке багълады, — деп сорай. Къарт аджыныкълы сеснен:

— Эй, достум, айтсам инанмазсынъ. Мени падиша этмек истейелер, амма мен падиша олмагъа истемейим, башыма беля керекми? Мен раат-раат яшамагъа истейим, — дей. Чобан пек меракъланып:

— Эй, сени ахмакъ адам, сен бунъа раатсызланасынъмы? Эгер истесенъ, мен падиша олайым. Сен исе меним къойларымны алып бакъ, — дей. Чобан падиша олмакъ пек истей эди. Къартны чувалнынъ ичинден чыкъарып, озю чувалгъа кире. Къарт чувалнынъ агъызыны багълап, къойларны эвине айдап кете. Агъа-къардаш исе геджеси келип чувалны алып озенге котерип аталар. Бир къач кунъ кече. Агъа-къардаш къартны къой бакъып юрьгенини корелер. Козълерине инанмайып, къартнынъ янына келип:

— Я биз сени озенге аткъан эдик де, насыл этип сагъ къалдынъ, бу къойларны къайдан алдынъ, — деп сорайлар. «Мен бу къойларны озеннинъ ичинден туттым, — деген къарт, — эгер мени даа узакъча аткъан олсанъыз, мен даа чокъ къой тутар эдим, — дей. Агъалар къарткъа ялварып:

— Сен бизни чувалгъа къойып озенге ат, биз де къой тутмагъа истеймиз, — дейлер. — Яхшы, — деген къарт, — мен къызгъанч дегилим, менде бар, сизде де олсун, — дей. Къарт эки чувал алып ичине агъа-къардашны къоя, чувалнынъ агъызыны яхшы этип багълай да, озенге котерип ата. Ойле этип къарт оларны яхшы этип джезалай.

Къарпыз

Бир шеэрде бир фукъаре къарт яшай экен. Оны эр кес яхшы биле экен. О озъ акъыл-фикиринен пек намлы экен. Адамлар оны пек урьмет этип онынънен акъыл танышалар, меслеат сорай экенлер. Ойле бир акъыллы, намлы къарт олгъаныны падиша да эшиткен. Падиша о къартнен корюшип, танышмагъа истеп: «Мен сизнен корюшип лаф этмеге истейим», — деп къарткъа хабер ёллагъан. Къарт бу хаберни алып тюшюнджеге далгъан. Къартнынъ апайы онъа:

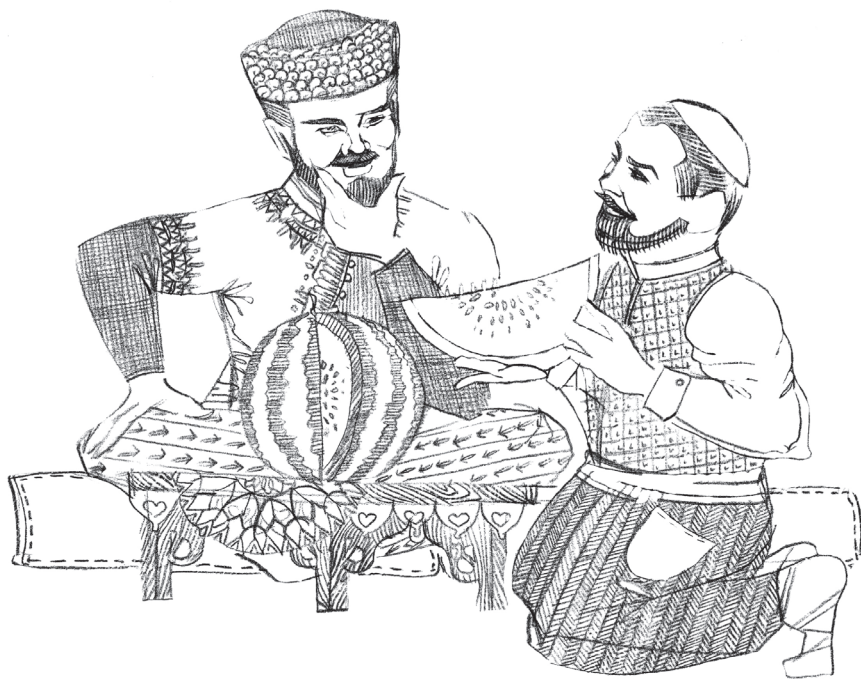
— Бизге падиша келеджек, оны насыл мусафир этейик, насыл къаршылайыкъ экен. Аш пиширмеге бир шейимиз ёкъ да, — делген. Къарт, апайыны тынчландырып:

— Токъта апай, сен раатсызланма. Эвде олгъаныны къоярмаыз. Сен мени динъле. Эр шейни мен айткъаным киби япар-

сынъ, — деген. Бир къач кунъден сонъ падиша кельген. Падишаны софра башына отурткъанлар. Къартнынъ апайы кетирип софрагъа къарпыз къойгъан. Къарт къарпызны къолуна алып сыйпап апайына:

— Анда бу къарпыздан даа яхшы къарпыз бар, бизге шу къарпызны барып кетир, — деген. Апайы къарпызны алып кеткен ве бираздан сонъ башкъа къарпыз кетирген. Къарт кене къарпызны къолуна алып, эр бир ерини сыйпап кене апайына:

— Ал да кет, бу къарпызны! — деген. Апайы кене къарпызны алып кетип бираздан сонъ башкъа бир къарпыз алып кельген. Бу сефер къарт разы олып къарпызны кесип падишагъа берген. Падиша къартнен чокъ отурып лаф эткен сонъ, озъ сарайына къайтып кеткен. Падиша, къартларнынъ оны яхшы мусафир эткенине пек мемнюн олгъан. Къартнынъ эвинде олгъаны-оладжагъы бир къарпыз бар экен. Падиша исе буны анъламагъан.

Муаббет яшагъан къоранта

Бир койде бир акъай апайынен яшай экен. Оларнынъ бир сыгъыры бар экен. Сыгъырлары сют бермейип башлай. Акъай-апакъай къасеветленип не япайыкъ деп тюшюнип отуралар. Апайы акъайына:

— Базар куню ал да кет сыгъырны, я сат, я да денъиштирип кетир, — дей. Акъайы шай да япа, ёлда кеткенде сыгъыр саибини эп артына чеке, эвге къайтмакъ истей. «Не вакъыт мен сенден къуртулырым», деп саиби ёл бою сыгъырны сёгип кете. Бу адамнынъ сёгюнгенини эшиткен бир чобан:

— Не олды, — деп сорай. Сыгъырнынъ саиби:

— Бу сыгъыр сют бермей башлады, мен оны сатмакъ истейим, базаргъа алып кетем. Сыгъыр исе кетмеге истемей, артына чекип мени чекиштире, — дей. Чобан онъа:

— Сыгъырынъны манъа бер, мен санъа эчкинен эки улакъ берич рим, — дей. Сыгъырыны сатаджакъ адам бираз тюшюнип, эчкини алып кетмеси енгильдже олур, деп разыола. Амма сыгъырны эчкиге денъиштиргенине бинъ пешман ола, эчкини чекип алып кетмеси даа къыйын олды. Адам кене де ёл бою сёгюнип кете, бакъса, ат устюнде бир адам сепетлерде тавукъларыны алып кете. Атлы адам ондан:

— Не олды? Не ичюн бойле сёгюнесинъ, — деп сорай. Адам бутюн шейни олгъаны киби айтып анълата. Айткъан вакътында сепетнинъ ичинде хоразнынъ башыны коре де, хоразны бегенип:

— Кель, хоразны эчкиге денъишейик, — дей. Атлы адам къуванып разыола. Хоразны алып къолтугъына къыстыргъан адам шеъ эрге барып оны эки кумюшке сата. Эвге къайткъанда къалпакъ сатылгъан тюкянгъа кире ве бир къалпакъ бегене. О къалпакънынъ фияты да эки кумюш экен. Адам базарлыкъ этип къалпакъны бир кумюшке ала. Озь эски къалпагъыны тюкянджыгъа къалдыра. Ёлда кеткенде пек сувсай да, озенге барып эгилип сув ичкенде янъы къалпагъы сувгъа тюшип ялдап кете. Энди не япсын? Артына къайтып тюкянджыдан озь эски къалпагъыны сорай. Тюкянджы шашып:

— Сен бир зевкълы адам экенсинъ. Эвге барып апайынънынъ козюне насыл этип бакъаджакъсынъ, о сенинъ джанынъны якъмазмы? — дей. Адам озюни сыкъмай:

— Ёкъ, меним апайым ойле дегиль, о манъа бир лаф биле айт-маз, — дей.

Тюкянджы кулюмсиреп:

— Мен санъа инанмайым. Кель къавиль этейик, эгер апайынъ сени сѣгсе, манъа учъ ай бедава чалышаджакъсынъ, эгер де сѣг месе, мен санъа бир сыгъырнынъ фияты къадар пара беририм, — дей. Адам разы ола. Тюкянджы тюкяныны къапатып, экиси адамнынъ эвине кетелер. Азбаргъа киргенинен адам апайыны чагъырып башлай. Апайы эвден чыккып:

— Сен не азбарда къычырасынъ, эвге кирип лаф эт, — дей. Акъайы мугъайып:

— Я мен насыл этип эвге кирейим, сыгъырымызны эчкиге денъиштим, — дей. Апайы бир шей олмагъаны киби:

— Пек яхшы япкъансынъ, энди озъ эчкимиз олур, пенир япармыз, — деп къувана да: — Я эчки къайда? — деп сорай. Акъайы апайына къоркъа-къоркъа:

— Мен эчкини хоразгъа денъиштим, — деп айта. Апайы кулюм—сиреп:

— Сонъ не олгъан, о да ярамай дегиль, хораз бизни саба эрте уянтыр, ишимизге кеч къалмамыз, эрте чалышып башлармыз, яхшы къазанырмыз, — дегенден сонъ, — Я хораз къайда? — деп сорай. Акъайы башыны саллап:

— Мен хоразны сатып озюме къалпакъ алдым, — дей. Апайы эллерины къаккып:

— Машалла, пек яхшы япкъансынъ, о эски къалпагъынъны чокътан денъиштирмек керек эди, янъы къалпакъ санъа пек ярашыр, къана, косътер, бакъайым, — дей. Акъайы бетини бурюштирип:

— Мен ёлда кеткенде пек сувсадым, озенден сув ичкенде къалпагъым сувгъа тюшип, ялдай-ялдай кетти, — дей. Апайы къоджасыны къучакълап:

— Вай, акъайым, сен аслында бир шейни къасевет этме, джанынъ сагъ олсун, Алла сагълыкъ берсе, даа къалпакъ алырмыз, сагъ-селямет эвге къайткъанынъа къуван, — дей.

Бу сѣзлерни эшитип, шашып-сачмалап къалгъан тюкянджы:

— Сиз насыл бир инсансынъыз? Бирисине айтсам, инанмаз, — деп, акъай-апакъайгъа бир сыгъырнынъ фияты къадар пара берип чыккып кете.

Баш язысы

Бир зенгин базиргян кой-койден, шеэр-шеэрден юрип алыш-веришнен огърашып юре. Бир кунь озь-озюне «бездим энди бу ерлерде алыш-вериш япып юрьмеге, узакъ шеэрлерге барып бакъайым», деп узакъ ёлгъа азырланмагъа башлай. Янына аш-сув алып, атнынъ устюне бир чувал алтын юклеп ёлгъа чыкъа. Къаранлыкъта дагъгъа келип чыкъа, «озюм терекке тырмашып отурырым, я атымны не япайым», деп тюшюне. Сонъ, «Къоркъакътан базиргян олмаз», деп атыны къамчылап дагънынъ ичине кирип кете. Чокъ вакъыт кетип, дагъдан чыккып бир тар ёлчыккыны коре ве кучюк бир эвчикке келип чыкъа:

— Алла мусафири аласызмы? Ким бар? — деп къычыра. Эвчиктен фукъаре бир адам чыкъа. Фукъаре башта, «апайым таб паджакъ», деп эвине къоймагъа истемеди, сонъ базиргянынъ къолунда беш алтынны корип бираз йымшап:

— Эвимиз кучюк, озюмизге тарлыкъ эте, сен софада ятарсынъ, — дей. Разы олгъан базиргян барып атнынъ устюнден чувалыны алып, аткъа пичен берип, ерине барып ята. Сабагъа якъын эв саиби базиргянынъ уянтып: — Апайым бала догъды, тюфегинъни манъа бер, — дей. Базиргян башы тюбюнден тюфегини алып бере. Фукъаре авагъа бир кере ата. Базиргян тюфекни къолуна алып:

— Огълан баламы, я да къыз баламы, — деп сорай.

Эв саиби, къуванчнен:

— Огълан бала, — дей. Базиргян да тюфегини бир кере ата. Сонъ, энди юкбугъа далайым дегенде, сес эшите. Алладан келип софанынъ янына къонып озь-ара лаф эткен эки мелектен бириси:

— Бу янъы догъгъан бала йигирми яшына келип я теректен йылкылып я да озенде богъулып оледжек, — дей. Экинджи мелек исе:

— Ёкъ, ойле олмайджакъ, мына шимди оларда мусафир олгъан базиргянынъ бутюн байлыгъы бу огълан балагъа къаладжакъ, — дей. Базиргян мелеклернинъ лафларыны эшитип юкбусы къача, кейфи бирден бозула. Саба эв саиби къувангъанындан базиргянынъ янында айланып юре, базиргян исе ёлгъа азырланып:

— Меним санъа бир риджам бар, мен санъа ярым чувал алтын беририм, сен манъа бугунъ догъгъан огълан баланы бер, — дей. Фукъаре чокъ тюшюнип-ташынып отургъандан сонъ:

— Балам зенгин къорантагъа тюшер, бизим киби ёкъсуллыкъ не олгъаныны бильмез, Алла бизге даа бала берир, — деп разы ола. Базиргян баланы алып кене дагъ ёлундан кете. Бала-

ны чувалгъа къойып, къушлар чокъып ольдюрлер, деп юксек бир терекке асып къоя ве дагъдан чыкъып кете. Шу арада озъ хызметчилеринен берабер дагъгъа авланмагъа кельген падиша бала сеси эшитип нарат терегининъ далына асувлы бир чувал коре. Чувалны ерге эндиртип ичинде янъы догъгъан огълан балачыкъны озюне ала. Нарат терегининъ устюнде тапкъаны ичюн адыны Нарат деп къоя. Йыллар кече, бала осе, балабан ола. Бир кунъ падишанынъ сарайына бир ишнен базиргян келе. Сайгъы ве итибарнен къаршыланып алынган базиргян падишанынъ ярдымджыларындан Нарат адыны эшитип:

— Бу насыл бир ад? — деп сорай. Падишанынъ ярдымджылары базиргянгъа эр шейни анълаталар. Нарат ким олгъаныны анълагъан базиргян къоркъып бир хиянетлик тюшюне. Базиргян, «бу мектюпни кетирген огъланны ольдюрингиз», — деп эвине бир мектюп яза. Падишанынъ ярдымджыларынен анълашып мектюпни огълангъа туттуруп эвине ёллай. Мектюпни алып базиргяннынъ эвине кеткен Нарат-огълан ёлда бир къарт адамны расткетире. Къарт адам:

— Къайда кетесинъ, балам, — деп сорай. Нарат-огълан:

— Бир зенгин базиргяннынъ мектюбини эвине алып кетем, — дей. Юреги яман бир шейлер дуйгъан къарт адам, мектюпни окъумагъа истей. Нарат-огъланнынъ берген мектюбини окъугъан къарт, бу пек яман мектюп олгъаныны айтып:

— Балам, сен не яманлыкъ яптынъ бу базиргянгъа, — деп сорай. Нарат-огълан:

— Мен оны бильмейим, биринджи кере корем, — деп джеваплана. Къарт бутюн шейни анълай ве башкъа бир мектюп язмакъ керек деп, мектюпни озю шойле яза: «Бу мектюпни кетирген огъланны кызымгъа эвлендингиз». Сонъ Нарат-огълангъа бакъып:

— Мектюпни базиргяннынъ апайына берирсинъ, балам, — дей. Огълан мектюпни алып базиргяннынъ эвине келип чыкъа. Базиргяннынъ апайы мектюпни окъугъан сонъ, шу куню огъланны озъ кызына эвлendirе, кызынен огълан

бири-бирини бегенелер. Баягъывакъыт кечкен сонъ базиргян эвине къайтып келе. О, Нарат-огъланны чокътан ольдюргенлер деп сая эди, амма эвине кельсе не коръсин: Нарат онынъ къызынен берабер, экиси азбарда бир шейлер япып отуралар. О озъ козълерине инанмай, шашып къала. Базиргяннынъ апайы огюне чыкъып:

— Сен манъа ёллагъан мектюпни алдым, бу огълан киевимиз ола, — дей. Базиргян ачувлы, не япаджагъыны бильмейип, акъшамны беклей. Акъшам озъ ишчилерине:

— Бугунъ гедже сизге бир адам келеджек, оны киреч якъкъан чукъургъа атынъыз, — дей.

Ишчилер:

— Яхшы, эфенди агъа, къасевет этменъиз, эр шейни сиз айткъанынъыз киби япармыз, — дейлер. Базиргян эвине къайтып апайына:

— Бу гедже киреч якъкъан чукъурнынъ янына барманъыз, мен бу гедже анда Наратны ёллайджагъым, — дей.

Базиргяннынъ къызы бабасынынъ айткъаныны эшите ве акъайына барып:

— Сен анда барма, азбаргъа чыкъып бираз айланып, сонъ эвге кир, — дей.

Бу лафлардан бир саат кечер-кечмез базиргян киевине:

— Киреч якъылгъан чукъурларда чалышкъан ишчилерге бар да кель, — деп, Наратны анда ёллай. Нарат, апайы айткъаны киби азбаргъа чыкъып, доланып эвге кире. Базиргян бираз беклеген сонъ озъ-озюне, «барып бакъайым, киевимни чукъургъа быракъып якътылармы экен», дей. Базиргяннынъ ишчилери къаранлыкъта оны танымайып, шу бекленильген адам кельди деп, базиргянны йыккъ тырып, янгъан чукъургъа аталар. Базиргян тирилейин янып кете ве онынъ бутюн байлыгъы мелекнинъ айткъаны киби Нараткъа къала.

Намуслы адам ве хырсыз

Бир заманда хынзыр, намуссыз, яланджыбир адам яшай эди. О омюринде бир кунъ чалышмагъан: яланлар айтып, адамларны алдатып, хырсызлыкъ япып яшай экен. Койде онынъ насыл адам олгъаныны биллип, онъа кимсе къошулмай экен. Бир кунъ о озъ-озюне «кимсеге керекмейим, мени кимсе севмей, мында насыл яшайджагъым», деп койден кетмеге тюшюне. Янына аш-сув алып яшагъан коюнден чыкъып кете. Бир къач кунъ юрип бир койге кельдим дегенде, кучлю ягъмургъа

тутула, устю-башы сылана. Бир эвнинъ араба къапусына келип озюни кёр адам косътерип, эвге кирмеге рухсет сорай. Эв саиби мерхаметли, ишкир бир адам экен, бу адамны аджып эвге ала, апайы акъайынынъ темиз къуру урбаларыны онъа бере. Мусафирни ашатып-тойдуруп, йымшакъ тёшекке яткъызалар. Бу намуссыз, хырсыз адам яткъан еринде «не хырсызлайым, не алайым экен», деп тюшюне. Саба эрте эв саибининъ янъы урбаларыны ве штанынынъ ичине учъ кумюш къойып, чувалына сакълай, озъ эски урбаларыны кийип чыкъып кете. Эвнинъ саиби саба турып не кёр мусафирни, не де озъ янъы урбаларыны тапмагъан сонъ, эр шейни анъалай ве мусафир даа узакъкъа кетип оламагъандыр, деп артындан кете. Хырсызны башкъа койде тапып бутюн хырсызлагъан шейлерни къайтармасыны истей. Япма кёр мусафир исе бутюн шейлерни инкяр этип:

— Мен сени биринджи кере корем, сени бильмейим, бу меним урбаларым, — дей. Оларнынъ шаматасыны эшитип халкъ топланып башлай. Бу намуссыз адам халкънынъ огюнде бутюн къабаатны, даа якъында оны мусафир эткен адамнынъ устюне ташлай. Адамлар «кёр» адамны аджып, намуслы адамнынъ устюне къычырып башлайлар. Адам халкънынъ огюнде бутюн шейлерни: кёр адамны ягъмурлы гедже эвине алгъаныны, о исе онынъ урбаларыны хырсызлагъаныны айта. Хырсыз да:

— Эгер бу сенинъ урбаларынъ олса, бу штаннынъ джебинде не бар? — деп сорай.

Намуслы адам:

— Джебинде бир шей ёкъ, — деп айта. Штаннынъ джебени ачып бакъсалар, ичинден учъ кумюш чыкъа. Хырсыз буны корип:

— Демек, бу меним штаным, — дей. Халкъ бу хырсыз адамгъа инанып, намуслыны тутып котеклейлер. Намуслы адам:

— Бу кёр адам сизни алдата, не ичюн манъа инанмайсынъыз, — деп котеклегенлерге ялвара. Шу дакъкъа къалабалыкъ ичинден бир къарт чыкъып, «кёр» адамнынъ омузына къолуны къойып ондан:

— Орьнеклери къырмазы йылтыравукъ йипнен тикильген бу янъы урбаларны, къайдан алдынъ, санъа оларны ким берди», — деп сорай. Хырсыз «кёр» олгъаныны унутып, ачувланып, къартнынъ устюне къычырып башлай:

— Сен коръмейсинъми, ёкъса? Къырмазы йиплерни къайдан коръдинъ? Урбаларымнынъ устюнде бир орьнек ёкъ», — дей.

Къарт яланджынынъ къолундан урбаларны алып, котек ашагъан адамгъа къайтарып берген сонъ, хырсызгъа айланып:

— Сен кёр дегильсинъ. Эр кесни алдатасынъ, бу урбалар да сенинъ дегиль, — дей.

Яланджы хырсыз бутюн адамларнынъ огюнде масхара олып, къачып кете. Акъикъат ичюн эр даим курешмек керек.

Падиша ве онынъ огълу

Бир заманлары бир падиша яшагъан экен. О падишанынъ хызметчилери эр йыл къышнынъ энъ сувукъ айларында эв-эвден юрип бирер кумюш топлай экенлер. Падишанынъ адети ойле экен. Эр кес бирер кумюштен бере, тек бир фукъаре адамнынъ бир капиги ёкъ экен. Падишанынъ хызметчилери келип падишагъа:

— Фукъаренинъ бир кумюши ёкъ экен, — деп айткъанлар.

— Бизим адетимиз онъа келишмейми? Къоркъмайып бир кумюш бермедими? — деген падиша, — О адамны мында кетиринъиз, — деп буюргъан. Фукъарени кетирип падишанынъ эмирине бинаэн мейданнынъ ортасына союндырып къойгъанлар. Бир якъкъа кетмесин, я да атеш якъмасын деп артындан да бакъып тургъанлар. Чыр-чыплакъ фукъаре, бутюн гедже сувукъта мейданда турып чыкъкъан. Сабасына падиша хызметчилеринден:

— О адам бузлап ольмедими? — деп сорагъан. Хызметчилер:

— Биз де онынъ бузлап ольмегенине шаштыкъ, пек даяныкълы адам экен, — деп джевап бергенлер. Падиша ачувланып, къаравул этип тургъан хызметчилерини котеклеп:

— Насыл олур да сувукъта бутюн гедже чыр-чыплакъ тургъан адам бузлап къатып къалмагъан? Бельки о атеш якъып къызынгъа дыр? — деп багъырып сорагъан. Хызметчилер пек къоркъып:

— Падишам, гедже узакътан бир шей янгъан киби корюнди, бельки о атеш яна эди. Бу адам узакъта янгъан атешке де къолларыны, де аякъларыны узата, бельки атешке бакъып къызына эди, — дегенлер. Фукъарени алып зиндангъа ташлагъанлар.

Эртеси саба падиша джамиге кетмеге азырлангъан вакъытта, огълу:

— Баба, сиз джамиге барынъыз, мен эвде къалып аш пиширим, — деген. Падиша огълунынъ сёзлерине къуванып хызметчилеринен джамиге кеткен. Падишанынъ огълу исе мейдангъа барып

онынъ дёрт кошесине одун кьойып атеш якъкъан. Балабан къазан ичине эт толдурып мейданнынъ ортасына кьойгъан. Озь хызметчилеринен джамиден пек ач олып кельген падиша, огълундан аш сорагъан.

Огълу:

— Аш даа азыр дегиль, беклемек керек, эти пишмеген, — деген. Эки сааттен сонъ да аш азыр олмагъан. Падиша ачувланып огълуна:

— О къадар вакъыт кечти, сен бир аш пиширип оламайсынъ. Биз энди даянып оламаймыз, ачтан оледжекмиз, — деген.

Падишанынъ огълу бабасыны мейдангъа чагъырып:

— Баба, коресинъми, мейданнынъ дёрт кошесинде атеш яна, мейданнынъ ортасында къазан тура. Не къадар вакъыт кечти, энди беклей-беклей озюм де болдурдым. Къазан исе аля даа къайнамай. Энди не япаджагъымны бильмейим, — деп къайнамагъан къазанны косътерген. Падиша ачувланып огълуна кычычырып башлагъан:

— Огълум, мен сени акъыллы белледим. Я къазаннынъ тюбюнде атеш ёкъ да, о насыл къайнайджакъ? — деген.

Падишанынъ огълу:

— Баба, эгер зинданда отургъан адам узакътан янып тургъан атешке бакъып кызынып тургъан олса, не ичюн бу мейданнынъ дёрт кошесинде атеш янып, мейданнынъ ортасында тургъан къазан кызып къайнамай? — деп сорагъан.

Падиша огълунынъ акъылына шашып къалгъан:

— Машалла, огълум! Энди падишалыкъны сангъа ишанмакъ мумкюн, — деп зинданда отургъан адамны чыкъарып йиберген.

Мувафакъиет ве Къысмет

Мувафакъиетнен Къысмет экиси ёл бою кеткенде оларгъа бир фукъаре адам расткеле. Мувафакъиет Къысметке: — Мен сеннен къавиль этем, шу фукъаре адамны зенгин этерим, — дей. Къысмет разы олып Мувафакъиетнен къавиль эте. Мувафакъиет бу фукъаре адамгъа юз кумюш берип:

— Мына бу парагъа тюкян ачып чалышып башла, — дей.

Фукъаре:

— Яхшы, айткъанынъызны япарым, — деп кете. Кеткен ёлунда озь-озюне «меним къолумда о къадар пара бар, къорантам исе эвде

ач отура, учь кумюшке аш алып кѡрантамны тойдурайым», дей. Учь кумюшке аш ала, кѡалгѡан параларны кѡырмазы явлугѡына сарыпѡвге кете. Ёл бою бираз раатланайым деп отура, богѡчасыны четке кѡоя, шу ерде апансыздан кѡаргѡа учып келе ве богѡчаны алып кете. Не япсын энди, гѡарип, Алла берди, Алла алды, деп кейфи бозулып ѡвине кете. ѡвде бутюн шейни апайына айтып бере. Апайы исе кѡоджасынынѡ айткѡанына инанмай.

Бир афтадан сонѡ Кѡысмет Мувафакѡиеттен:

— Сонѡ, о сенинѡ юз кумюш берген адамнынѡ зенгин олдымы? Барып бакѡайыкѡмы? — деп сорай.

Мувафакѡиет:

— Юрь, барайыкѡ, — деп баралар. Фукѡаре адам насыл яшагѡан олса, ойле де яшай ѡкен.

Мувафакѡиет:

— Мен санѡа берген юз кумюшни не яптынѡ? — деп сорай.

Фукѡаре:

— Бир шей япыш оламадым, параныкѡаргѡа алып кетти, — дей. Мувафакѡиет бу фукѡареге энди ѡки юз кумюш берип:

— Сен бу параны алып да зенгинлешмеге тырыш, — дей.

Фукѡаре озѡ-озюне «менде бу кѡадар пара бар, барып базардан кѡорантама аш алайым», — деп базаргѡа кете. Базарда онынѡ джебине хырсызлар далып бутюн параларыны хырсызлайлар. Апайы буны ѡшитип энди кѡоркѡып башлай ве кѡоджасына:

— Санѡа не олдышу, сен кимге керексинѡ аслы, санѡа ким ѡки юз кумюшни берир, сен акѡылынѡны ойнаттынѡ, гѡалиба, — дей. Бир ай кече. Кѡысмет Мувафакѡиетнен корюшип, фукѡаренинѡ ѡвине барып кене де бир шей денѡишмегенини корелер.

— Санѡа берильген ѡки юз кумюшни не яптынѡ? — деп сорагѡанда, фукѡаре:

— Энди манѡа тийменѡиз, берген параларынѡыз ѡлял дегиль ѡкен, — деп оларны кѡуваджакѡ ола. Мувафакѡиет исе кене де фукѡареге учь юз кумюш чыкѡарып бере ве:

— ѡгер озѡ кѡолунѡдан бир шей кельмесе, озюнѡе бир ярдымджы тап да, оны ишлет, — деп кетелер. Фукѡаре келип апайына акѡчаларны косѡтере, апайы онѡа бакѡмайып:

— Сен о параларны бардакѡкѡа сакѡлап кѡой, — дей. Фукѡаре акѡчаларны бардакѡкѡа кѡойып, озюне ярдымджы кѡыдырмагѡа кете. Шу арада кѡомшу огѡланчыгѡы оларгѡа туз сорап келе. Апайынынѡ кѡоллары хамурлы олгѡаны ичюн кельген огѡланчыкѡкѡа:

— Бардакънынъ ичинден тузны озюнь ал, — дей. Огъланчыкъ тузнен берабер параларны да ала. Огълан анасына туз кетире ве параларны косътере. Анасы параларны сакълап къоя. Фукъаре озюне ярдымджы тапып эвине келе ве акъчаларны бардакънынъ ичинден тапмай. Апайындан сорай, апайы да:

— Мен акъчаларны коръмедим. Сен серсем олдынъ, санъа не ола шу, къайсы дели санъа учъ юз кумюш берген экен, — деп акъайыны сёге. Фукъаре апайыны динълеп «апайым догъру айтадыр, меннен, гъалиба, шейтанлар ойнай», деп тюшюне. Даа бир аз вакъыт кече. Къысмет Мувафакъиетнен корюшип кене:

— Сонъ фукъаренъ зенгин олдымы? Юрь барып бакъайыкъ, — деп фукъаренинъ эвине кетелер. Фукъаре насыл яшагъан олса, шай да яшай экен. Мувафакъиет:

— Сонъ, берген параларымны не яптынъ? — деп сорай. Фукъаре къолуна таякъ алып:

— Сиз берген параларны тутып, ишлетип оламадым, сиз шейтансынъыз, кетинъиз мындан, — деп оларны къува. Къысмет Мувафакъиетке:

— Сен бу адамгъа алты юз кумюш бердинъ. О сенинъ берген параларынънынъ берекетини, файдасыны коръмеди. О къадар пак ранен бир шей япып олады. Мына бакъ, мен онъа беш кумюш берейим де, о насыл зенгинлешкенини сонъ кореджексинъ, — дей. Къысмет фукъареге беш кумюш чыкъарып бере де:

— Учъ кумюшке озюнге эшек ал, элли капикке балта ал, элли капикке йип ал. Бир кумюшке озюнге аш ал. Барып дагъда одун кесип, оны шеэрде сатып, пара къазанып яша, — деп айта. Фукъаре, Къысмет айткъаны киби япа, эр кунъ дагъдан шеэрге одун алып келип сата, иши юрюшип яхшы къазанып башлай. Кузьде одун кескенде, буюк бир къуругъан терекни коре ве бу терекни кесип бутюн къыш одун сатмагъа мумкюн деп тюшюне. Терекни йыкъа да онынъ пытакълары арасында къырмызы бир шей коре. Бакъса, онынъ къаргъа алып кеткен богъчасы экен. Богъчасыны чезип юз кумюшни тапа. Алла берсе, мына бойле бере экен, деп къуванып ишини девам эте. Бир кунъ фукъаренинъ къомшусы озъ парасыны сайгъанда учъ юз кумюш зияде тапып апайындан:

— Бу насыл пара, — деп сорай. Паралар кимнинъ олгъаныны анълагъан апакъай, параларны кетирип фукъареге бере. Фукъаре адам зенгинлешмеге башлай. Бир вакъыттан сонъ Мувафакъиет Къысметнен корюшип:

— Фукъаре, сен берген беш кумюшинънен зенгинлешtimi? Юрь барып бакъайыкъ, — деп фукъаренинъ эвине кетелер. Фукъаре акъикъатен де зенгин адам олгъан, балабан эв ясагъан. Буны корьген Къысметнен Мувафакъиет пек къувангъанлар. Эв саиби оларны эвине давет этип мусафир эткен.

Къысмет деген шей, адамнынъ омрюнде буюк шей экен. Аталарымыз догъру айткъан экен:

«Адамгъа сагълыкъ, зенаат ве къысмет бер, адам бутюн омюр бахытлы ве разы олып яшар».

Бойле ве бойледен бетер

Бир заманда бир фукъаре адам яшай экен. Онынъ бир эски эвчигинден башкъа бир шейи ёкъ экен. Озю де тенбельнинъ тенбели, къолундан ич бир шей кельмей, ишсиз салланып юре экен. Энди эвленмек вакъты кельгенде, узакъ бир койге барып озюне апай тапып келе. Апайы исе атик, ишкир къадын экен. О акъайынынъ бутюн кунъ ишсиз юргенини корип:

— Аякъларынъ, къолларынъ бар, акъайсынъ, бираз къыбырда. Озюнъе бир иш тап, пара къазан. Бойле этип салланып юрсенъ, ачтан оледжекмиз, — дей. Къоджасы, иш лафыны эшитмеге биле истемей, эшитсе — бирден кейфи бозула. Бир кунъ апайы:

— Озь топрагъымыз ёкъ, барып бирисинен анълаш да тарласын-да сабан сюр, пара къазанырсынъ, — дей де, барып къомшусындан эки огюз сорап къоджасына кетире:

— Сен барып чалышмагъа башла, мен санъа уйлелик аш кетиририм, — деп оны огъурлай. Акъайы тарлагъа кете, тарла саибинен анълашып сабан сюрмеге башлай. Энди баягъы чалышкъандан сонъ, уйлеге якъын, огюзлер бирден-бирге токътап, еринден къыбырдап оламайлар. Сабан, гъалиба, бир шейге илишти деп огюзлерни урып айдай ве олар бутюн кучюнен сабанны тартып ерден бир сандыкъ чыкъаралар. Сандыкъны корип къоркъкъанындан къалтырап башлагъан адам «вай не япайым, бу ерде бир шей сакълы тура экен, падишамыз бильсе, мени асып къояр», деп тюшюне де, сандыкънынъ къапагъыны ачып бакъса, ичи алтынгъа толу олгъаныны корип, отургъан еринде агъламагъа башлай. Бу сырада о ерден эшегине минип кечейткъан сакъаллы бир къарт токътап:

— Не агълайсынъ? — деп сорай. Фукъаре эр шейни олгъаны киби айтып бере. Ишнинъ аслыны анълагъан къарт:

— Сен къоркъма, огълум, мен санъа ярдым этерим, сен де манъа сандыкънынъ ичиндеки алтынларны чувалгъа къоймагъа ярдым эт, — дей. Къартнынъ бу сёзлерини эшиткен фукъаре белядан къуртулдым, деп пек къувана. Сандыкъ ичиндеки алтынлар чувалгъа къоюлгъандан сонъ, къарт бир къач дане алтын фукъареге берип:

— Къоркъма, бу алтынларны ал, гуна олмаз, мен сен ичюн Аллагъа дуа этерим, бир шейден къоркъма, падиша бир шей бильмез, — дей. Шу арада апайы аш-сув алып кельгенини корьген фукъаре къуванып апайына бир белядан къуртулдым, деп эр шейни айтып бере. Апайы исе акъайына бакъып ачувындан патлайджакъ дереджеге келе. Амма озюни тутып къоджасынынъ къулагъына:

— Эгер къарт адынъны сораса, сенинъ адынъ «Бойле», апайымнынъ ады исе «Бойледен Бетер» деп анълатырсынъ, — деп, фысылдап айта. Олар ашамагъа отуралар, къарткъа шарап ичирелер, апайы акъайына шарап къоймай. Аш сырасында къарт:

— Сиз мени ойле урьмет этип ашатып-ичиресинъиз, кимсиз, адларынъыз не? — деп сорай. Фукъаре, апайы огреткени киби:

— Меним адым Бойле, апайымнынъ ады исе Бойледен Бетер, — дей. Апайы исе къарткъа эп шарап тёке. Къарт ашап-ичип, сархошланып юкълап къала. Акъай-апакъй къартны терекнинъ тюрбюне къоялар ве алтын толу чувалны эшекнинъ устюне юклеп эвге алып кетелер. Фукъаренинъ апайы эвден бир макъас ала да хурулдап юкълап яткъан къартнынъ янына келип, мыйыкъ ве сакъалынынъ ярысыны макъаснен кесип, кене эвине чапа-чапа къайтып келе. Энди кунъ батаяткъанда уянгъан къарт коре ки, янында алтын толу чувал да ёкъ, кимсе де ёкъ. Шашкъанындан анда чапа, мында чапа, тарладан къйткъан койлюлерни коре. Янларына барып:

— Сиз Бойлени корьмединъизми, мындан кечмедими? — деп сорай. Койлюлер онъынъ сыфатына бакъып:

— Ёкъ, бойлени даа корьгенимиз ёкъ, — деп кулелер. Къарт башкъа бир тарафкъа чапа ве къойларыны койге айдагъан чобанларны корип олардан:

— Сиз Бойледен Бетерни корьмединъизми? — деп сорай. Яры сакъалынен мыйыгъы кесик къартны корьген чобанлар:

— Ёкъ, бойледен бетерни даа корьмеген эдик, — деп къакъылдашып кулелер. Къарт сакъалыны тутып бакъса, эр шейни анълай.

Апай-акъай исе бахытлы-частлы олып, муаабет-муаабет яшайлар.

Керчек айткъан адам

Бир заманда эки яхшы дост яшагъан экен. Бириси койде яшагъан, онынъ балабан къой сюрюси бар экен, экинджиси шеэрде яшап базиргян экен. Эки дост бири-бирини урьмет эткенлер, амма бир давалы меселеде ич де анълашып оламай экенлер. О да — «дюньяда омрюнде ич де ялан айтмагъан адам бармы?» деген меселе экен. Бир кунъ эки дост къонушып отургъанда кене бу меселе ортагъа чыкъа. Койде яшагъан сою:

— Меним бир чобаным бар о омрюнде бир ялан сёз айтмагъан, эм де айтмаз, — дей. Амма шеэрде яшагъан досту бунъа инанмайып олар къавиль этелер. Шеэрли базиргян:

— Эгер сенинъ чобанынъ ялан айтмагъан адам олса, меним бутюн байлыгъым санъа кечер. Эгер де онынъ ялан айткъаны белли олса, сен бутюн къойларынынъ манъа берирсинъ, — дей. Эки дост къавиль эткенлерине баягъы вакъыт кече. Бир кунъ шеэрли базиргян эки аркъадашынен берабер янларына ракъы-шарап алып шу чобангъа келелер. Чобан, саибининъ энъ яхшы достуны корип пек къувана, оларны яхшы къаршылап ала, мусафир этип къой соя. Мусафирлер кетирген шарапны чыкъарып, бир терекнинъ тюбюне отуралар. Базиргян «чобанны ичирейим» деп чобангъа эп шарап къоя, чобан сархошлангъан сонъ базиргян:

— Достум, эгер сен акъикъатен мени сайып-севсенъ, урьмет этсенъ, сюрюдеки энъ балабан, энъ семиз къочкъарны манъа сойып бер, — дей. Чобан ичкен олса да:

— Айып этме, агъа, о ишни япып оламам. О къочкъар саибининъ энъ севген къою, — дей. Базиргян не къадар ялварса да, чобан разы олмай. Базиргян чобангъа кене шарап къойып оны даа зияде сархошлата. Энди чобан не япкъаныны, не айткъаныны бильмейип, саибининъ къочкъарыны алып соя. Базиргян озъ макъсадына ете. Саба, базиргян энди айынгъан чобангъа:

— Сен саибине олып биткен шейни айтма, къойны къашкъыр парчалады де, — деп достларынен берабер чыкып кете. Чобан япкъан ишини анълап пек пешман эте, энди саибиме не айтырым, деп таягъыны ерге саплап устюне де озъ джуббесини ве къалпагъыны асып къойгъан сонъ, бираз артына чекилип, козь огюне саибини кетирип шойле тюшюне: Шимди о кельсе, «Селям алейкум, меним

сайгъылы чобаным! Насылсынъ, сагълыгъынъ насыл? Меним къойларым не япалар, энъ севген къочкъарым насыл?» — деп сораса. Мен де, — Сагъ ол, эфендим! Меним сагълыгъым яхшы, къойларынъ да яхшы, амма сенинъ энъ севген къочкъарынъны тюневин къашкъыр парчалады», — десем. Чобан бу ялан сёзлерини тюшюнип озъ-озюнден утанды. — Ёкъ! — деди, — Бир вакъыт ялан айтмадым, шимди де айтмам, — деди, — Саибим кельсе, мен онъа эр шейни олгъаны киби айтып беририп, — дегенде, саиби келип чыкъа. Селям берип:

— Насыл яшайсынъ? Къойларым насыл? Меним энъ гузель къочкъарым не япа? — деп сорай. Чобан башыны ашагъы алып:

— Меним сагълыгъым яхшы, къойларынъ да яхшы амма сенинъ энъ севген къочкарынъ ёкъ. Тюневин сенинъ базиргян достунъ эки аркъадашынен мусафирликке кельди. Мен оларны яхшы къаршылап, мусафир эттим, олар сенинъ къочкъарынъны сойып бермеме пек ялварды. Мен башта разы олмадым, мени ичярип сархошлаттылар, къойны манъа сойдурттылар. «Саибинъе, къойны къашкъыр парчалады дерсинъ», дедилер. Ялан айтмагъа огретип кеттилер. Энди мени джезалангъыз, мени яхшы билесингиз, омрюмде ич ялан сёйлегеним ёкъ. Къабаатым пек буюк, мени энди не япсангыз, япынгыз, мен разым, — деп агъламагъа башлай. Саиби эр шейни анълап, чобангъа:

— Сен агълама, къасевет этме, эр шейни догъру япкъансынъ, къардашым. Догърулыгъынъ ичюн сени даа зияде урьмет этип къойларымны санъа багъышлайым, — деп, шеэрге базиргян достунен корюшмеге кете. Базиргян достуна келип:

— Сенинъ айнеджилигинъ кечмеди, чобаным манъа эр шейни айтып берди. Сен дюньяда ялан айтмагъан адам ёкъ деген эдинъ, амма меним чобаным — намуслы адам. Достум, «яланнынъ аякълары къыска», — дейлер, шунынъ ичюн ялан тек айнеджи, намуслы адамларгъа керек. Экимиз къавиль эткен эдик, мен енъдим. Озъ къойларымны намуслы чобаныма бердим, элял олсун! Энди сенинъ де бутюн байлыгъынъ манъа кече, — деп лафыны битире. Базиргян исе сёз тапмайып, индемей, отура къала. Бойле этип адий бир чобан дюньяда намуслы, ялан айтмагъан адамларнынъ бар олгъаныны исбат эткен.

Падишанынъ шакъаджысы

Бир заманларда бир падиша яшагъан. Онынъ янында акъыллы адам бар экен, амма шакъа эткен, оны эглендирген адамы ёкъ экен. Падишанынъ ишлери ярамайлашкъанындан о къасеветке дала, «не ичюн меним янымда шакъа эткен адам ёкъ, ойле адамны тапмакъ керек», деп, падиша ярдымджыларына «манъа шакъаджы адамны тапып кетиринъиз», деп эмир бере. Ярдымджылары барып ойле шакъаджы адмны тапып кетирелер. Падиша бу шакъаджыны сынамакъ истей ве:

— Мына санъа кягъыт, меним янымда олгъан адамларнынъ ангисини дели, деп сайсанъ, адларыны сыранен кягъыткъа язаджакъсынъ. Бу ишни япмакъ ичюн санъа бир афта вакъыт берем, — дей. Бир афта кечкен сонъ, падиша шакъаджысыны чагъыртып:

— Вазифени беджердинъми? Делилер арасында биринджи дели кимдир? — деп сорай. Шакъаджы падишанынъ вазифесини беджерген ве падишанынъ «биринджи дели ким?» деген суалине бойле джевап бере:

— Падишам, даа тюневин улькемизнинъ биринджи делиси ким олгъаныны бильмей эдим. Буны бугунъ анъладым. Айып этме, падишам, биринджи дели сенсинъ, — дей. Падиша ачувланып еринден атылып турды да:

— Сен серсем адамсынъ, мен сенинъ падишанъ олам, бойле лаф эткенинъ ичюн башынъны кесип атарым. Сен не ичюн мени дели саясынъ? — деп сорай. Шакъаджы адам:

— Падишам, тюневин сен озъ ярдымджынъа о къадар алтын берип башкъа мемлекетке ёлладынъ. О адам санъа энди къайтып кельмез. Дюнъа балабан, оны энди тапсанъ, ал. Пара пек сыджакъ шей. Оны къолуна алгъан адам бир даа къайтарып бермеге истемей. Сен буюк янълышлыкъ яптынъ, онъа инандынъ, бойле акъмакълыкъны анджакъ дели адам япар. Шунынъ ичюн биринджи дели, деп сени яздым, — деп айта.

Падишанынъ:

— Я о адам къайтып кельсе, сен не япар эдинъ? — деп сорагъан суалине, шакъаджы:

— Падишам, эгер къайтып кельсе, сизинъ адынъызны силип ташлап, о адамнынъ адыны язып къояр эдим, — деп джевап бере. Падиша шашып, тюшюнип къала.

Падиша ве багъчеван

Бир кунъ падиша багъча янындан кечкенде, бир къарт адамнынъ шефтали тереги отурткъаныны коре. Падиша багъчевангъа:

— Сен энди къарт адамсынъ, не къадар омюринъ къалды, отурып эвинъде раатланмайсынъмы? Сен не ичюн бойле авесликнен бу терекни отуртасынъ, эп бир онынъ мейвасына етишмейджекър синъ, — дей.

Къарт озюни сыкъмай:

— Къарт деделеримиз бизни тюшюнип, терек отурткъанлар, багълар осьтюргенлер, бизим ичюн яшап чалышкъанлар. Бизлер де торунларымызны тюшюнмек керекмиз. Падиша къартнынъ бу сёзлерини бегенмеййп:

— Кечкен заманны акъылынъа кетирип тюшюнмек неге керек. О заман чокътан кечти-кетти. Я да келеджек заманны тюшюнмеге неге керек, о даа ёкъ, даа кельмеди. Сен анъла, биз бугунъ яшаймыз. Бугюнимизни тюшюнмек керек, шимдики заман — бизим заманымыздыр.

Къарт багъчеван падишанынъ сёзлерине къаршылыкъ оларакъ шойле дей:

— Сен кечкен заманны хатырламагъа истемейсинъ, чюнки о замандан хатырлайджакъ яхшы бир шейинъ ёкъ сенинъ. Келеджек заманны да тюшюнмеге истемейсинъ, келеджек замандан къоркъасынъ. Мен сенинъ бугунъки кунюнъе сукъланмайым. Сен беджериксиз, файдасыз бир адамсынъ, мен сени аджыйым.

Джуббесини аткъан адам

Гедже ай ярыгъында бир адам азбарына чыкъып, сигарыны якъып, раатланып отура экен. Шу арада багъчасында, кимдир онъа бакъып къолларыны узаткъаныны коре де, къоркъкъанындан отю патлай. Барып тюфегини ала да, багъчасында корьген адамны ата. Сонъ озь-озюни макътап: «меннен шакъа этменъиз, меннен ойнамагъа керекмей, адыны да сорамайып, атып ольдюририм», — деп эвине кире ве ятып юкълай.

Саба эрте турып кимни атып ольдюрдим экен деп, барып бакъса, шашып къала. Гедженинъ къаранлыгъында хырсыз беллеп, озъ асувлы тургъан джуббесини аткъан экен. Апайы къоджасынынъ джуббесини ювып, сабагъадже къурур деп тереклер арасында асып къойгъан экен. Атылгъан къуршун исе адамнынъ джуббесинде буюк тешик япкъан. Адам тизлернинъ устюне йыкылып бар сесинен:

— Аллагъа бинъ шукюрлер олсун, — деп къычырып башлагъан. Апайы къоджасынынъ сесини эшитип, абдырагъан, шашман лап чапып кельген:

— Не олды, — деп сорагъан.

— Эй, апай, корьмейсинъми джуббеме не олгъан, — деген къоджасы, — о джуббе меним устюмде олгъан олса, меним алым не оладжакъ эди? Алла мени къорчалады, сен анълайсынъмы? Шунынъ ичюн, Аллагъа бинъ шукюрлер олсун, деп къуванам, — дей.

туз

Бир адам узакъ ёлгъа азырланып, не алайым экен деп, огълуны базаргъа ёллай да:

— Огълум, манъа ойле емек кетир ки, эм шимди ашамагъа эм де къалгъаныны ёлгъа алмагъа етсин, — дей. Бала ёл бою бабасынынъ берген вазифесини тюшюнип кете. Бала тюшюне-тюшюне бабасына туз алып келе де:

— Баба, сен сымарлагъан, истеген шейни алып кельдим, — дей. Бала сепеттен бир торбачыкъ чыкъарып бабасына бере. Бабасы меракънен де торбачыкъкъа, де огълуна бакъып:

— Балам, сен не алдынъ, шу? Бу туз да, — дей. Огълу джиддий бир тавурнен:

— Мен санъа емин этип айтам — туз санъа эм шимди керек олур, эм де ёлгъа алырсынъ. Ёлгъа чыккъан адамнынъ янында оладжакъ энъ керекли ашы — отъмек, сув ве туздыр, — дей. Бабасы огълуна бакъып:

— Машалла акъылынъа, — дей.

Къыйынлыкъларны енъген адам

Бир урьметли адамдан «сени догъру ёлгъа ким къойды, расткельген къыйынлыкъларны енъмеге ким огретти», деп сорагъанлар.

— Копектен огрендим, — деген о адам, шойле анълаткъан:

— Копекке бакъып бутюн шейни анъладым. Бир шейден къоркъмамакъ керек, озюнге ишанчынъ къавий олмакъ керек.

Бир кере, сувнынъ четинде сувгъа бакъып яткъан копекни корьдим. Копек сувсузлыкътан такъаты кесилип къалгъан эди. Айваннынъ къыбырдамагъа биле чареси ёкъ эди. Эр сефер, копек сув ичейим дегенде, эгилип сувда озъ кольгесини корип, анда башкъа бир копек бар беллеп, къоркъып артына чекиле эди. Копек озъ кольгесинден къоркъып сув ичип оламай эди. Энди сувсузлыкътан янгъан айван озюнде такъат тапып къоркъуны енъе ве бар кучюнен секирип озюни сувгъа ата. Бакъса, ондан гъайры сувда кимсе ёкъ. Озь-озюнден къоркъкъаныны анълагъан копек, озюни енъип тойгъандже сув ичип къана. Къоркъусыны енъип копек сагъ къала. Шу копекнинъ арекетлерини корип чокъ шей анъладым, копек манъа къыйынлыкъларны енъмеге огретти.

Чызма тиккен уста

Буюк бир шеэрде чызма тиккен бир яхшы уста бар экен. Бутюн кунъ чалыша, акъшам исе достларынен отурып раатлана экен. Шеэрде бир вакъыт кимсенинъ джаныны агъыртмагъан, эр кеске ярдым эткен бир уста олгъаныны падишагъа айталар. Падиша бу устаны сынамакъ истей ве устюне эски, йырткъ урбаларны кийип, озюни дервиш этип, акъшам олгъанда устанынъ эвине келип азбаргъа кире. Бакъса, уста къорантасынен йырлап ойнап отура. Уста дервишни корип еринден тура ве оны къаршылап:

— Дервиш агъа, къавалынънен бизге бир ава чалып, эглендир бизни! — дей. Дервиш ава чала, эр кес ойнап эгленген сырада, уста дервишнинъ янына келип:

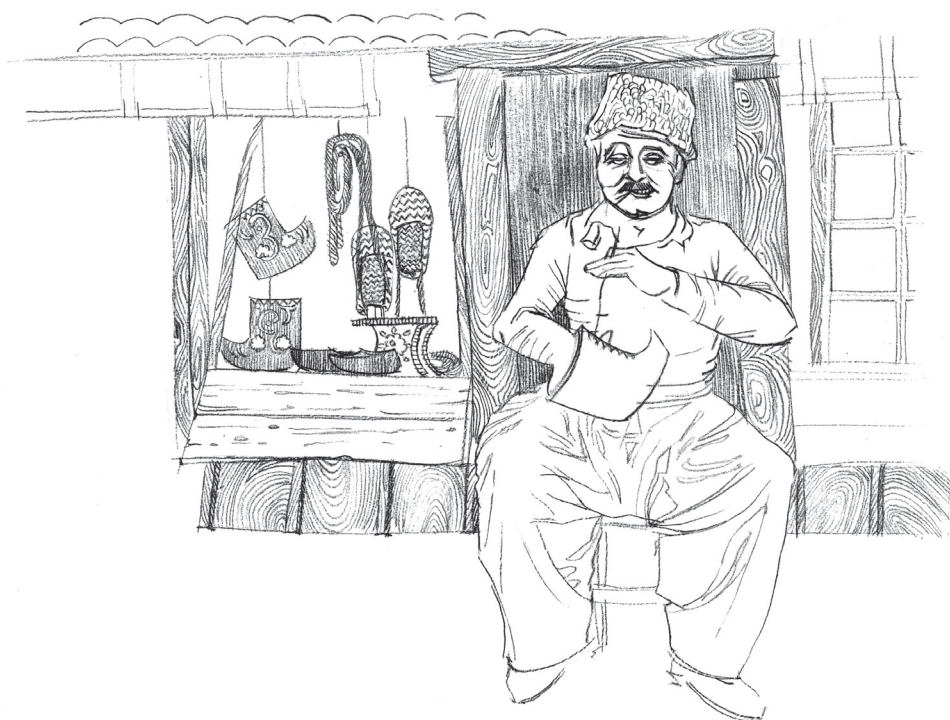
— Бугунь чокъ къазанып оламадым, мына санъа учъ кумюш, айып этме, — деп дервишнинъ къолуна учъ кумюш туттура. Параны устанынъ элинден алып дервиш къыяфетине бурюнген падиша:

— Сен эр Алланынъ куню бойле кейфленип яшайсынъ, деп эшиттим. О къадар параны къайдан аласынъ? — деп сорай.

Чызма тиккен уста кулюмсиреп:

— Мен ишчи адамым, сабадан акъшамгъадже чалышып къазангъан парамны эвге кетирем, акъшам бала-чагъамнен, къорантамнен отурып раатланамыз, — дей. Падиша устанен сагълыкълашып чыккып кете. Саба падиша ярдымджыларыны чагъырып:

— Бугунь чызма тиккен усталарнынъ бирисини де шеэрге йиберн менгиз, — деп эмир бере. Уста саба иш ерине кельгенде, падишанынъ ярдымджылары онъа чалышмагъа рухсет бермейип, устаханесини бозып, йыккып озюни исе къувып йиберелер. Заваллы уста энди не япсын? Къорантамны насыл бакъайым деп, язнынъ къайнагъан

сыджагъында шеэрни долашып юргенде, къолунда къопкъасы олгъан бир адамнынъ сув саткъаныны коре. Онынъ янында пек чокъ киши топлангъан — эр кес сувсагъан. Уста тюшюнип, «мен де сув сатып башлайым», деп тез-тез эвине барып къопкъасыны толдурып шеэрге сув сатмагъа кете. Акъшамгъадже бир чапчакъ сув сатып, яхшы пара къазана. Эвине къайткъанда ашыны-сувуны алып, дегени киби, достларыны чагъырып къорантасынен ашап-ичип кейфленип отуралар. Падиша «бу адам бугунъ не япар экен», деп дервиш урбаларыны кийип кене устанынъ эвине келе. Коре ки, уста ичип-ашап кейфленип отура. Дервишни корьген уста оны эвине чагъырып, бир ава чалдыргъандан сонъ, джебинден беш кумюш чыкъарып бере де:

— Бугунъ мангъа падишамыз чалышмагъа бермеди, устаханемни бозып йыкътырды, — дей.

Гедженинъ кеч маалинде, эр кес дагъылып кеткен сонъ падиша устадан:

— Падиша сангъа бугунъ чалышмагъа бермеди дейсинъ. Я о къадар параны къайдан алдынъ? — деп сорай.

Уста серт давушнен:

— Мен параны къайдан алгъаным сангъа неге керек? Хырсыз дегилим, биревни алдатып пара къазанмайым. Мен ишкир адамым. Залым падишамыз мангъа бугунъ озъ зенаатыма коре ишлеп пара къазанмагъа бермесе де, сув сатып пара къазандым. Аллагъа чокъ шукюр, ишкир адам ач къалмаз, — дей.

Айны гедже падиша озъ ярдымджыларына: «Ярын сув саткъан адамларны шеэрге йиберменъиз,— деп эмир бере. Уста саба эрте турып чапчакъны сувгъа толдурып шеэрге ёл ала. Амма падишанынъ ярдымджылары оны шеэрге йибермейлер. Не япайым деп, уста тюшюнджеге далгъанда, янына бир адам келип:

— Сенинъ ишинъ ёкъ, гъалиба, анда-мында салланып, копек суварып юресинъ. Эгер чалышмагъа истесенъ, мангъа даа къыркъ ишчи тап да кель, — дей. Уста къыркъ ишчи тапып, бутюн кунъ чанлыша, яхшы пара къазанып, акъшам эвине келе. Кене достларынен берабер ашап-ичип, кейфленип отургъан вакъытта, падиша дервиш урбасыны кийинип араба къапунынъ янына келе. Дервишни корип оны эвге чагъыралар ве ава чалдыралар. Бу сефер уста дервишке он кумюш бере, онынъ достлары да экишер кумюштен къошалар. Эр кес къайткъан сонъ падиша устадан:

— Падиша санъа бугунъ де чалышмагъа бермеди, дейсинъ. Я о къадар параны къайдан алдынъ? — деп сорай. Уста ачувланып:

— Сен кене де менден параны къайдан алдынъ деп сорайсынъ. Бизим падишамыз — ёкъ олсун! О бугунъ манъа сув сатмагъа бермеди. Мен озюме иш тапалмаммы? Мен атик адамым. Бир адамгъа бардыкъ да чалыштыкъ. Чалышмагъа истесенъ иш эр вакъыт тапылыр. Чалышкъаныма коре пара да къазандым, кейфленип, ратланып отурдыкъ, — деп джевап бере.

Саба, падиша ярдымджыларына:

— Чызма тиккен устаны узурума кетиринъиз! — деп эмир бере. Устаны падишагъа кетирелер. Устюне аскер урбасыны кийдирип, къолуна къылычнен тюфек берип падишанынъ сарайына къаравул этип къоялар. Уста шашып, тюшюнджеге дала. «Бугунъ къорантама ким пара кетирип берир, бутюн кунъ мында отурып мен не къазананаджагъым?», деп тюшюне. Акъшам оны башкъа аскер денъиштире, устанынъ джебинде исе бир капик пара ёкъ. «Энди не япайым, эвге насыл барайым», деп, ала да, къылычыны он беш кумюшке сатып йибере. Къынына исе къылыч ерине таякъ тыкъып къоя. Эвине аш, шарап алып, къорантасынен ашап-ичип кейфлене. Падиша исе бу адам бугунъ не япа экен, деп барып устаны бакъаджакъ ола. Устюне кене де эски урба кийип, дервиш сыфатыны алып, устагъа келе. Падиша корьген шейлерге шашып къала — уста кене кейфленип отура. Уста, дервишни эвине давет эте ве ава сымарлай. Дервишнинъ къолуна эки кумюш берип падишаны къаргъай:

— Бугунъ мени бутюн кунъ падишанынъ сарайыны къаравул-ламагъа меджбур этилер. Мен бугунъ бундан чокъ пара къазанып оламадым, — дей. Падиша кене:

— Я бу параны къайдан алдынъ? — деп сорай. Уста падишагъа дикъкъатлы-дикъкъатлы бакъып:

— Сен, гъалиба, падишанынъ къулакъларысынъ, сенинънен лаф эткен сонъ, экинджи куню мен ишсиз къалам, не ичюн бойле ола? — деп меракълана.

Дервиш:

— Ёкъ, достум, мен де сенинъ киби яшамагъа истейим онынъ ичюн сорадым, — дей.

Уста:

— Падиша манъа берген къылычны он беш кумюшке саттым, къылычнынъ къынына исе таякъ тыкъып къойдым. Эвге аш-шарап

алдым, санъа да эки кумюш бердим, учъ кумюш апайыма бердим. Дюнья балабан, чалышкъан адам эр вакъыт иш тапар. Алла кысмет этсе, ярын да иш тапылыр, — дей.

Эртеси куню падиша устаны чагъырып:

— Бугунъ бир адам идам этиледжек. Мейданда джемаат топланаджакъ, сен озъ кылычынънен о адамнынъ башыны кеседжекъ синъ — дей. Уста ялварып:

— Падишам, мен энди яш адам дегилим. Ич бир вакъыт кимсенинъ джаныны агъырткъаным ёкъ, омрюмде чипче биле сойгъаным ёкъ, о адамнынъ башыны насыл этип кесейим? Буны япып оламам, башкъа адамгъа буюрынъыз — дей.

Падиша исе озъ мерамындан къайтмай:

— Ёкъ, сен бу ишни япаджакъсынъ. Эгер япмасанъ, сенинъ башынъ кесилир, — деп буюра. Уста «амма да огърадым белягъа, не япайым?», деп тюшюне. Мейданда халкъ топлана, устанынъ янына башы кесиледжек адамны да алып кетирелер. Къоркъкъанындан къоллары къалтырагъан уста, не япаджагъыны бильмейип, халкънынъ огюне чыкъып:

— Джемаат, мени динъленъиз! Мен энди яш адам дегилим, омюримде чипче биле сойгъаным ёкъ. Мен бир уста адамым, кимсеге меним зарарым тиймей. Падиша манъа бу адамнынъ башыны кесип ташла, деп эмир бере. Джемаат, эгер де бу адам ярамай олса, бир джинает япып бу джезаны къазангъан олса — башсыз къалсын. Эгер де бу адам, яхшы адам олса, онынъ ич бир къабааты олмаса, оны ботен ерде идам этмеге истеселер, меним онынъ башыны кеседжек кылычым таякъ олсун, — деп бакъыра.

Уста кылычыны кынындан чыкъарып юкъары котергенде, мейдандаки халкъ кылыч ерине таякъ корип:

— Адам къабаатсыздыр! Оны сербест быракъынъыз! — деп кычыршып башлай. Падиша о адамны азат этмеге меджбур ола. Падиша устаны озъ сарайына чагъырта. Уста исе «энди меним башым кесиледжек», — деп къоркъа-къоркъа падишанынъ узурына келе. Амма падиша сайгъы иле устаны къаршылап:

— Сен акъикъатен де ишкир, акъыллы бир адамсынъ, — деп къолуна беш юз кумюш туттурып, оны эвине озгъара.

Эдемнинъ къапусы биринджи кимге ачылыр?

Бир заманда зенгин бир адамнынъ къызгъанч бир апайы бар эди. Акъайы не къадар къазанып кетирсе де, онъа эр вакъыт аз олып корюне эди. Апайы къоджасына гузель орынекли билезликлер, алтын юзюк ве сыргъалар алдыртып, «эр кес меним зенгинлигимни корьсин, пахыллап козьлери патлап чыкъсын», дей эди. Акъайы озюни аджымай гедже-куньдюз чалыша, апайынынъ япкъан шейлерини бегенмесе де, бир шей айтып оламай эди. Апайынынъ зенгинликтен гъайры даа бир истеги бар экен — обир дюньягъа тюшкенде эдемнинъ къапулары биринджи онъа ачылмасыны ниет эте экен. Бир кунь акъайына:

— Эдемнинъ къапулары кимге биринджи ачылыр, — деп сорай. Бу абдал сёзлерни динълемеге вакъты олмагъан акъайы, апайына:

— Шу балабан къаяны коресинъми? О къаянынъ тёпесинде эски эвчикте озь къорантасынен бир чобан яшай, ондан сорасанъ санъа айтыр. О юксекте яшай, эр кеске тёпеден бакъа, эр шейни коре, эр шейни биле, — деп айта. Экинджи куню апай, чобан яшагъан къаягъа барып чыкъа. Бакъса, агъачтан ясалгъан, къапусы япыкъ эски бир эвчик тура. Апай къапуны къакъып:

— Ким бар, — деп сорай. Къапунынъ артындан бир апай сеси:

— Сен кимсинъ, не керек, — деп сорай. Апай:

— Мен зенгин бир апайым, дагънынъ тюбюндеки койден кельа дим, — дей. Къапунынъ артындан къадын сеси:

— Мен къоджам рухсет бермегендже кимсеге къапуны ачмам. Акъшам къоджам къайтып кельсин, ондан сорарым, сен ярын кель, — дей. Зенгин апай эвине къайтып келе. Экинджи куню янына баласыны алып, кене чобаннынъ эвине кете. Къаягъа зорнен тырманып, болдура, чобаннынъ эвине келе:

— Мен зенгиннинъ апайы, къапуны ачынъыз, — деп бакъыра. Чобаннынъ апайы къапу аралыгъындан къадынны баласынен корип:

— Мен къоджамдан бир адам ичюн рухсет сорадым. Сен баланънен келеджегинъни къайдан билейим, бугунъ акъшам къоджам кельсе, мен ондан сорарым, ярын келинъиз, — дей. Энди не япсын, апай баласынен кене эвине къайта. Учюнджи куню чобаннынъ апайы къапуны ачып зенгин къадынны эвине кирсете. Къадын чобаннынъ эвине кирип шашып къала — эвнинъ ичи тѣпесинедже къой юню ве къой терисинен толугу, диварларда торбалар толугу пенир, къатыкъ, сары ягъ асылы тура. Эвнинъ ичи сувукъ, соба янмай. Эски ямавлы антер кийген чобаннынъ апайы сувукъ эв ичинде отурып къоджасына чорап оре. Зенгин апай корьген шейге шашып:

— Дагъда о къадар одун бар, не ичюн собаны якъмайсынъыз, ойле фукъаре яшайсынъыз, — деп сорай. Чобаннынъ апайы:

— Аллагъа шукюр, биз фукъаре дегильмиз, озюнь коресинъ, не къадар юньюмиз, терилеримиз бар. Бизим учъ бинъ къоюмиз бар. Бир къытлыгъымыз ёкъ, къоджамнен огълум къойларны бакъып юрелер, мен эв ишлерини япам. Бу ямавлы антерчикни кийип сувукъ эвде къоджамны, баламны беклеп отурам, олар бутюн кунъ сувукъта тонъып да, мен сыджакъ эвде насыл отурайым? Акъшам эвге къайтып кельсинлер, собаны якъып эпимиз къызынып отурырмыз. Олар меним яшайышым, меним бахтым, меним омрюм, — деп турмушыны анълата. Зенгин апай ичинден «амма да дели апай экен», деп сагълыкълашып чыкъып кете. Чобан апайыгънынъ айткъан сѣзлерининъ манасыны анъламагъан зенгин къадын, эвге кельгендже эдемнинъ къапусы кимге биринджи ачыладжакъ деп тюшюнип кельди. Омрюнде бир кунъ чалышмагъан, барлыкъта яшагъан, къыйынлыкъларны корьмеген, бильмеген адам башкъа адамнынъ гъам-къасеветини бир вакъыт анъламаз.

Фукъаре ве зенгин эки агъа-къардаш

Бир койде эки агъа-къардаш яшай экен. Бириси зенгин, экинджиси пек фукъаре экен. Зенгин сою огълуну эвлендире ве бутюн койни тойгъа чагъыра. «Насыл этип мен агъамны тойгъа чагъырайым, устю-башы йыртыкъ-пыртыкъ, мени масхара этеджек», — деп тюшюнген зенгин, агъасыны тойгъа сув ташымагъа къоя. Бутюн кой тойда шеньлене, ашай-иче, фукъаре

агъасына исе бир кесечик отъмек биле кетирип бермейлер. Фукъаре агъасы той яхшы кечсин деп бир дакъкъа биле отурып раатланмай. Пек ач олып, «барып эвде бир питечик ашайым», деп эвине кете. «Я мен догъмуш къардашымнынъ тоюндан келем де, меним бойле такъаттан тюшкенимни корьген халкъ не дер? Халкътан айып», деп ёл бою йырлап, ойнап, салланып, кетмеге башлай. Йырлап кеткенде янында бирисининъ олгъаныны дуя. Артына, огюне бакъа, кимсени корьмей, ёлуна девам эте. Сонъ бир даа артындан бирисининъ йырлап кеткенини дуя. Айланып бакъса, озюне ошагъан бир фукъарени корип:

— Сен кимсинъ, къайдан кельдинъ, — деп сорай. Фукъаренинъ артындан кельген адам:

— Мен сенинъ, гъамынъ, къааринъ-къасеветинъ, белянъ олып, эр вакъыт янынъдам. Бир вакъыт, бир озюнъни ташлап къалдырмайым. Сен къайда олсанъ, мен де андам, — дей. Фукъаре шашып сачмалап:

— Демек, манъа огъурсызлыкъ кетиресинъ? Эгер сен бильген олсанъ, не къадар джанымны якъкъанынъны, етер энди, менден вазгечип, ташла да кет. Бар энди башкъасынынъ артындан юр, — дей. Фукъаре адамнынъ белясы:

— Мен сени ташлап оламайым, санъа багълыйым, бутюн омрюнъ менимнен кечеджек, — дей. Фукъаре энди ачувланып:

— Я мен ольсем, сен не япаджакъсынъ? — деп сорай. Фукъаренинъ белясы:

— Мен сенинъ артынъдан кетерим, — дей. Фукъаре бир аз тюшюнип:

— Ойле олса, мен бойле яшамакъ истемейим, шимди эвге барып оледжегим.

Фукъаре эвине барып узанып ята. Фукъаренинъ гъамы да янына келип ята, козьлерини юма. Фукъаре бирден атылып турып озъ белясыны тутып, чулларгъа сарып, койнинъ четине чыкъарып, терен бир чукъургъа коме. Шу кунъден башлап фукъаренинъ ишлери юрюшип башлай, зенгин къардашы буны корип къасеветке дала. Аш ашап оламай, юкъусы къача. Насыл ола да агъам яхшы яшап башласын, деп пахыллагъан зенгин къардашы агъасына келип:

— Сен насыл олып да бирден зенгин адам олдынъ? Бунынъ бир сыры бар, догърусыны манъа айт. Алтын таптынъмы, ёкъса? — деп сорай. Агъасы къардашына эр шейни олгъаны киби айта.

Къардашы шу гедже агъасынынъ беясы комюльген ерини тапып беясыны къазып чыкъара ве кене де агъасына ёллайджакъ ола. Амма агъасынынъ беясы:

— Сен мени къуртардынъ, — деп къардашынынъ бойнуна сарылып, онынъ янында къала. Ойле этип агъасынынъ беясы къардашына кече ве шу кунъден башлап онынъ ишлери ярамай ола ве зенгинден фукъаре олып къала. Бойле пахылджы, хынзыр адамларнынъ сонъу иште, бойле ола.

Инсаннынъ акъылы — онынъ кучю

Әски бир заманларда Алла девни балабан къаягъа зынджырларнен багълап къойгъан экен. О дев омрюнде инсанны корьмеген экен. Дев Аллагъа ялварып:

— Къач йылдан берли бу къаягъа багълы турам, мен омрюнде инсан корьмедим, мени чезип йибер, инсаннен корюшип, кучъ ольъ чешмек истейим, — дей.

Алла:

— Мен сени чезип йиберирам, амма сен буюк янълышлыкъ япарсынъ, инсан сенден кучълюдир, энъ буюк акъыл ве кучъ — инсандадыр, — дей. Дев Алланы динълеген сонъ инсан къыдырмагъа кете. Ёлунда онъа къаршы тильки чапып кельгенини коре. Дев тилькини токътатып:

— Сен кимсинъ, сен инсансынъмы, къайда чапасынъ? Тильки токъталып:

— Ёкъ, эфендим, мен тильким. Эчки сюрюсинден бир улакъны алып къачмагъа истедим. Инсан мени корип аз къалды ольдюрмеге, — дей.

Дев:

— Къана, о инсанны манъа косътер, — дей. Тильки къоркъа-къоркъа:

— Ёкъ, мен о сюрюнинъ янына башкъа бармам, инсандан къоркъам, онынъ къолунда тюфеги бар, бизни коръсе, атып ольдюрер, — дей.

Тилькининъ бу сёзлерине инанмагъан дев шу инсанны корьмеге пек истеп, янына тилькини де алып инсанны къыдырмагъа кете. Дев ёлда огюзлерни корип тилькиден:

— Инсан дегени булармы, — деп сорай. Тильки:

— Ёкъ, эфендим, инсан бу балабан, кучлю огюзлернинъ боюнларына агъыр агъач такъып, оларны къамчылап, ер сюрдюрип чалыштыра, — дей. Ёлларына девам эткен девнен тильки чёльде отлагъан атларны корелер. Дев:

— Инсанлар булармы? — деп сорай. Тильки:

— Ёкъ, эфендим, инсанлар узакъ бир ерге кетеджек олсалар бу айванларнынъ аркъаларына минип кетелер, — дей. Бундан сонъ ёлда эчки сюрюсини корьген дев:

— Инсанлар булармы, — деп сорай. Тильки эчкилерге бакъып:

— Ёкъ, булар дегиль. О ерде эчкилерни бакъкъан кучюк бири-сини коресинъми, иште, инсан одыр, — дей. Дев инсаннынъ янына бараджакъ ола, тильки исе къоркъусундан сыптырылып къачып кете. Дев озю инсаннынъ янына бара. Чобан девни корип, къоркъудан нефеси тутула. Сонъ, бираздан озюне келип:

— Аллагъа чокъ шукюрлер олсун! озъ кучюмни сынамакъ ичюн мен Аллагъа ялварып сеннен чокътан корюшмеге, курешмеге истер эдим, — деп къычыра. Дев инсангъа якъын келип:

— Сен инсансынъмы? — деп сорай. Инсан башыны котерип:

— Мен инсаным, — деп джевап бере. Дев инсангъа бакъып:

— Мен сеннен курешмеге кельдим, — дей. Инсан разы олып:

— Бизим курешкенимизни корип шаат оладжакъ бир инсан керек. Мен шимди бойле бир инсанны къыдырмагъа кетеджегим. Амма къыдырып юрьгенимде къачып кетмеменъ ичюн сени багълап къояйым, бир ерге къачамазсынъ, — дей. Дев разы ола. Инсан узун ве къалын бир йип алып девнинъ аякъ-къолларыны багълай да:

— Къана, къыбырдап бакъ, йиплер къатты багълангъанмы? — деп сорай. Дев къыбырданып бакъа, йиплер бир къач еринден узюле. Чобан даа къалын бир йип алып бар кучюнен сыкътырып девни кене багълап къоя да:

— Къана, бир даа къыбырдап бакъчы, — дей. Дев не къадар тырышса да, къыбырдап оламай, инсан исе къолуна балтасыны алып:

— Акъыл олмаса, башкъа зор келе, — деп. Балтасыны котерип девнинъ бойнуна урып башыны кесип ташлай. Тёпеден исе Алла: «Мен сангъа айттым да, сен янълышлыкъ япарсынъ, инсан сени енъер, сен исе инанмадынъ», — деп буюрды.

Дервиш ве йылан

Бир мейданда бир ярамаз зеэрли йылан яшай эди. Бир кунь шу мейдандан дервиш кече эди. Балалар дервишнинъ янына чапып келип:

— Дервиш агъа, бу мейдандан кечменъиз, анда пек ярамаз йылан яшай, — дейлер. Дервиш кулюмсиреп:

— Балалар, мен йыландан къоркъмайым, мен ойле дуалар билем ки, олар мени эр шейден къорчалайлар, — деп къоркъмайып ёлуна девам эте. Йылан исе узакътан онъа догъру бир адам кельгенини коре ве ачувланып башыны котере ве адамгъа бакъып тура. Дервиш йылангъа якъынлашкъанынен йыланнынъ козюне бакъып дуа окъумагъа башлай. Дервиш дуаны окъуп битиргенинен, йылан тынчланып дервишнинъ аякълары янына йыктыла. Дервиш йылангъа бакъып:

— Сен не ичюн яманлыкъ япып яшайсынъ? Инсангъа токъунмай яшасанъ, оны севмеге огренирсинъ ве бир даа яманлыкъ япмагъа истемезсинъ. Дюнъядаки яманлыкъны эр вакъыт яхшылыкъ енъер, — дей де ёлуна девам эте.

Куньлер кече, йылан кимсеге тиймейип яшай. Балалар йыланнынъ тюрленгенини корип энди ондан къоркъмайлар, онъа таш аталар, уралар. Бир бала йыланни къуйругъындан тутып айландырып бир къач кере ерге ура. Йыланнынъ башы-тени къан ола. Бала йыланни ольдюрдим деп оны ташлап кете. Гедже йылан бираз озюне келип озъ ювасына кирип кете. Бир кунь дервиш кене мейдангъа келип йыланни къыдырып юре экен. Балалар дервишни корип:

— Йылан энди мында ёкъ, биз оны ольдюрдик, — дейлер. Амма дервиш, йыланнынъ тири олгъаныны биле эди. Йылан да дервишнинъ кельгенини дуюп озъ ювасындан чыкып дервишке бутюн олып кечкен шейлерни айтып бере. Дервиш пек языкъсынаракъ:

— Сен не ичюн озюнъни къорчаламадынъ, душманларнен бираз къаттыджа олмакъ керек. Мен санъа кимсени тишлеме, ольдюрме деген эдим. Эгер сен башынъны котерип оларнынъ устюне фысылдагъан олсанъ, олар сенден къоркъар эди, бир даа янынъа бармаз эдилер. Пек языкълар олсун, сен мени анъламадынъ, — дей.

Тиленджиден бахшыш алынмаз

Бир кунь падиша авланмакъ ичюн дагъгъа чыкъкъанда бир къарт адамны расткетирип онынънен лаф этип отура. Падиша бу къарт адамнынъ бильгисине, акъылына пек айран ола. О къартны пек бегенип онъа бир бахшыш бермеге истей. Амма къарт разы олмайып шай дей: «Бу дагънынъ мейвалары меним ашым, мына бу чокъракъ меним сувум, терекнинъ япракълары, чевредеки отлар меним тѣшегим. Мен дагъдаки къобамда яшайым, манъа бахшыш не керек». Падиша къарткъа:

— Эгер менден бахшыш алмасанъ, джаным пек агъырыр, меним сарайыма барайыкъ, джанынъ не истесе, санъа бахшыш этет рим, — дей. Падишанынъ о къадар ялваргъанындан сонъ, къарт падишанынъ сарайына кетмеге разы ола. Сарайгъа келип, падиша къарткъа бахшыш береджек ерине, дуа этмеге башлай ве Алладан пара, алтын, зенгинлик истей. Къарт падишанынъ Алладан не тилегенини эшитип явашчыкътан турып кете. Падиша къартнынъ кеткенини корип артындан:

— Сен не ичюн бахшыш алмайып кетесинъ? — деп кыгыра. Къарт падишагъа айланып:

— Айып этме, падишам, тиленджиден бахшыш алынмаз, — деп айланып кете.

Торгъай ве тавукъ

Исарнынъ устуне къонгъан торгъай, ерде чѣпленип юрьген тавукъкъа:

— Эй, тавукъ! Сен бутюн кунь бойле чѣпленип юргенинъден безмейсинъми? Бу да, яшайышмы? Сен бойле яшайышнен учмакъны да унутырсынъ. Сенинъ ашамакътан гъайры гъам-къасеветинъ ёкъ экен, — деп айта. Торгъайнынъ сѣзлерине джаны агъырып, бар къуветинен къанатларыны къақып, зар-зорнен учып исарнынъ устуне къонгъан тавукъ да:

— Манъя догърусыны айт, эр вакъыт учып, секирип юрмектен безмединъми? Сенинъ яшайышынъ яхшы беллейсинъми? Бизден огрен, бизим киби раат яша. Ашны къайдан алайым деген бир къасеветинъ олмаса, саибинъ огюнъе еминъни кетирип къойса — даа не керек. Ойле раат яшап, семирип тавукъ киби олурсынъ. Эбет, сенден бир кунъ шорба пиширеджеклер, иште, не япаджакъсынъ — баш язымыздыр. Амма буны аслы да акъылынъа кетирмейджексинъ, — дей. Шу дакъкъасы апансыздан ель эсип башлай. Тавукъ не къадар тырышса да, озюни исарнынъ устюнде тутып оламай, ерге секирип тюше. Торгъай къанатларыны ачып авеленип учып кете. Бираздан сонъ торгъай кене исарнынъ устюне келип къона да тавукъкъа сесленип:

— Энди анъладынъмы бизим фаркъымызны, сен буюксинъ, кучлюсинъ, амма беджериксизсинъ. Мен сенинъ яшайышынъа ич де сукъланмайым. Учмагъа бильмейсинъ, еминъни алдынъа кетирип къойсалар, о вакъыт ашайсынъ. Сенден не вакъыт шорба пиширеджеклерини беклеп отурасынъ. Аджыйым сени. Чюнки яшайышынъда мана ёкъ. Амма мен кимседен ярдым беклемейим, азатсевер къуш олып тек озюме, озъ къанатларыма ишанам, тек озюме ишанып урь-сербест яшайым. Бизим арамызда мына бойле буюк бир фаркъ бар, — дей.

Ярдым эткенге — ярдым этерлер

Атнен эшек базардан къайталар. Эшекнинъ устюне о къадар юк юклегенлер ки, гъарипнинъ къулакълары корюнмей — зорнен кете. Ат исе юксиз, бош, енгиль кете. Энди баягъы ёл кеткен сонъ эшек болдура ве аткъа мураджаат этип: «Достум, юкюмнинъ ярысыны ал, ялварам, зорнен кеткенимни коресинъ де!», — дей. Ат эшекнинъ сёзлерини эшитмеген киби ола ве ёлуна девам эте. Бираздан сонъ эшек кене аткъа ялвара, амма ат къулакъларыны ойнатып индемей. Эшек энди учюнджи кере ялварып, аттан ярдым сорай ве:

— Сен манъя ярдым этсенъ, мен де санъя ярдым этерим, — дей. Амма ат эшекнинъ устюнден шакъа этип:

— Яхшы, мен санъя ярдым этерим: сен юкюнъни алып кет, мен исе сенинъ зорунъны чекерим, артынъдан уфулдап кетерим, — дей. Эшек бир къач адым атып йыкылып къала. Не къадар тырышса

да, эшекни еринден кыбырдатып оламагъан саиби, эшек устюнде-ки юкни алып атнынъ сыртына кюя. Эшек бираз раатлангъан сонъ атнынъ янында енгиль-енгиль чапа. Ат исе козь кыйыгъындан эшекке бакъып озъ кыбаатыны анълап индемей кете.

Агълавукъ къартанай

Эр вакъыт агълап отургъан бир къартанайнынъ эки кызы бар экен: буюк кызы шемсие саткъан адамгъа, кучюк кызы исе лакъша япып саткъан адамгъа кюджагъа чыккъан экенлер. Кунешли кунълери къартанайнынъ кейфи бозула, буюк кызыны къасевет этип: «Бугунъ авасы яхшы оладжакъ, амма меним буюк кызымнынъ иши ярамай олур, бойле авада саткъан шемсиелерини ким аладжакъ? — деп къартанай бутюн кунъ агълай экен. Эртеси кунъ авасы ярамай, булутлы олса, кучюк кызыны аджып: «Бойле авада о лакъшаны насыл кбурутаджакъ экен, балам бир шей сатып оламаз, бир шей къазанып оламаз», — деп кене отурып агълай экен. Къартанайнынъ кюмшулары ондан безип онъа «агълавукъ къартанай» деген лагъап бергенлер. Бир кунъ къартанайгъа, окъумыш, бильгили бир адам расткельген. Бу адам онынъ агълагъаныны корип:

— Сизинъ джанынъызны ким агъыртты, не ичюн агълайсынъыз, — деп сорагъан. Къартанай озъ дертини онъа анълаткъан. Окъумыш адам къартанайны динълеген де кулюмсиреп:

— Сиз нафиле къасевет этесинъыз. Мен сизни бу меселеге башкъа тюрлю бакъмагъа огретирим, янълыш япкъанынъызны анълап бир даа агъламазсынъыз, — деген. Агълавукъ къартанай кбуванып:

— Озюм де бездим бу дерттен, амма озюмни тутайым, — деген. Окъумыш адам къартанайгъа:

— Авасы кунешли олгъанда сиз буюк кызынъызны дегиль де, кучюк кызынъызны тюшюнип бакъынъыз. Кунеш кызыдырып, кызынъызнынъ лакъшалары тез кбурып, алыш-вериши яхшы оладжакъ, деп кбуванынъыз. Амма авасы булутлы олгъанда буюк кызынъызны тюшюнип, онынъ шемсиелери бугунъ тез сатылып, келири яхшы олур, деп кбуванынъыз. Ягъмур да, кунеш де Алланынъ иши, эр кунъ Аллагъа шукюр деп яшамакъ керек. Эр бир куннинъ озъ кысмети, берекети бар, — деген. Бу сёзлерни пек бегенген къартанай эр шейни анълагъан ве о кунден сонъ раат-раат яшап башлагъан.

Не гузель манзара

Айдер агъа — сайгъылы бир адам, эр саба эрте чыкъып кезинмеге, зевкъланмагъа пек севе экен. Кяде-бирде онынъ къомшусы да онъа къошулып кезинмеге чыкъа экен. Къомшусы, Айдер агъанынъ бир адетини яхшы биле экен: кезинген вакъытта лаф этмейджексинъ, бир сес чыкъармайып гузелликни сейир этеджексинъ. Айдер агъа бойле кезинтилерде озъ къомшусынен бир керечик биле лаф этмеген. Бир кунъ Айдер агъанынъ къомшусына мусафир кельген ве Айдер агъагъа къошулып о да кезинмеге истеген. Къомшусы озъ мусафирине Айдер агъанынъ бойле бир адети олгъаныны айткъан. Саба эрте бу мусафир Айдер агъанен кезинмеге чыкъкъанлар. О куннинъ сабасы пек тынч, гузель олып, эр ерде чечеклик, ешиллик, къушлар оте экен. Аджайип манзара! Мусафир адам бу гузелликтен шашып, къуванып:

— Вай! Не гузель манзара! — деп айтмасынъмы. Айдер агъа онъа серт-серт бакъкъан сонъ, гъарип мусафирнинъ чырайы бирден денъишкен. Бу сёзден гъайры мусафир башкъа бир сёз айтмагъан. Энди кезинип эвлерине къайткъан сонъ Айдер агъа:

— Не къадар тербиесиз мусафиринъ бар экен, — деп къомушб сына шикъет эткен ве: — бугунъки саба пек аджайип эди, амма сенинъ мусафиринъ лаф этип эр шейни бозды. Кезинтиден мемнюн олмадым, бугунъки саба бош, нафиле кечти, — деген.

Дёрт яшында къарт адам

Бир яш огълан, сакъалы чал бир къарт адамдан:

— Сиз къач яшындасынъыз? — деп сорай. Къарт, огърлангъа бакъып кульген:

— Эй, огълум, айтсам инанмазсынъ. Мен бу сене аля даа дёрт яшымны толдурдым, — деп джевап бере. Огълан шашкъанындан:

— Къартбаба, сизни анъламадым, шакъа этменъиз, мен керчек сорайым, — дей. Огъланнынъ козьлерине бакъып:

— Ёкъ, огълум, мен шакъа этмейим, аля даа дёрт яшындам. Мен о къадар йыл яшадым, амма кимсеге файдам тиймеди де, зарарым тийди. Кимсеге эйилик, яхшылыкъ этмедим, омрюм файдасыз кечкенине пек пешман этем. Айнеджилик, хынзырлыкъ япып, яланлар айтып тек озюмни тюшюндим, тек озюм ичюн яшадым.

Дёрт йыл эвель янълыш яшагъанымны анълап денъиштим, Алла огреткени киби яшап башладым. Дёрт йыл эвельси мен омюрнинъ манасыны бильдим, шунынъ ичюн де дёрт яшындайым, — деп айткъан къарт адамнынъ козьлери яшланды.

Илядж

Аллагъа инанмагъан бир адам сайгъылы окъумыш адамгъа келип:

— Сен акъыллы, окъумыш адамсынъ.

Эр кеске акъыл огретип насиат берсинъ. Адамларгъа ярдым эткен аджайип иляджларынъ бар. Мен де санъа ярдым сорап кельдим. Манъа Алладан къоркъмагъа огреткен бир илядж берсе? — деп сорагъан. Окъумыш адам:

— Аладан къоркъмакъ ичюн дейсинъми? Менде ойле илядж ёкъ. Эгер истесенъ, санъа башкъа илядж берим. Бу илядж, сени Алланы севмеге огретир. Эгер Алланы севмеге истесенъ, табиятынъны денъиштирмек керексинъ. Ялан сёйлеме, хынзырлыкъ этме, кимсенинъ джаныны агъыртма. Алланы севмек ичюн башта янынъда олгъан адамларны севип урьмет этмеге огрен. Аллагъа инанып, Алланы севип яшасанъ, яшайышынъ да догъру, къуванчлы, бахтлы олур. Япкъан ишинъ хайырлы, берекетли олур, сени урьмет этерлер, — деген. Бу сёзлерни эшиткен сонъ илядж истеген адам тюшюнип къалгъан.

Къызгъанч ве фукъаре

Бир койде пек къызгъанч бир адам яшай экен. Кимсени эвине чагъырмаз, кимсени ашатып-ичирмез, амма озю мусафирликке бармагъа пек авес экен. Бир фукъаре адам къызгъанчнынъ къомшуларынен лаф этип:

— Мен сизлернен къавиль этем, о къызгъанч мени якъын догъмушундан да яхшы къаршылап алыр, — дей.

Къызгъанчнынь къомшуларындан бири:

— Сен кимге мусафир олып бармагъа истейсинъ, о коюмизнинъ буюгини биле мусафир этмеди, — деп устюнден кульди.

Къызгъанчнынь зенгин бир къомшусы:

— Эгер сен акыкъатен де къызгъанчнынь эвинден мусафир олып ашап-ичип, тойып чыкъсанъ, мен санъа эки огюз беририм, эгер де сен анда мусафир оламасанъ, эки йыл манъа бедава чалышырсынъ, — дей. Олар экиси разылашып къавиль эттилер. Фукъаре, къызгъанчнынь отургъан эвине барып араба къапусыны къакъа. Къапуны къызгъанчнынь апайы ача. Къызгъанч юзюмлернинъ кольгесинде, миндерлер устюнде ятып аш ашай эди. Фукъаре селям берип, «аш татлы олсун», деп янына келе. Къызгъанч яткъан еринден башыны котерип:

— Сени коръмегенде аш татлы эди, не кельдинъ, санъа не керек, меним раатлыгъымны не ичюн бозасынъ? — деп къычырып башлай. Фукъаре адамнынъ лафларыны динълеп:

— Меним бабамнынъ сизге юз алтын борджу бар экен, оларны не вакъыт кетирип берейим? — дей. Къызгъанч, фукъаренинъ бу сёзлерини эшитип, бирден муляйим ола, кейфи келип, къуванып:

— Сен не анда турасынъ шу, кель яныма, отур, — деп янына чакъыра, апайына да аш-сув, шарап кетирте. Олар экиси ашап-ичип, кейфленип отуралар, энди кеч олгъанына бакъмадан, бири-бирини къучакълап йыр йырлап, тюркю сёйлейлер. Къызгъанч апайыны ойната. Фукъаре еринден атылып туруп къызгъачнынъ апайынынъ янында ойнамагъа башлай. Къызгъанчнынъ къомшулары яваштан онынъ эвининъ янындан кечкенде, ур патласын, чал ойнасын, дегенлери киби, бутюн бу зияфетни корип эшителер. Фукъаренен къызгъанч да яхшы этип сархошланалар. Къызгъанч сархош олса да, онъа юз дане алтын береджеклерини унутмай ве фукъареге:

— Айды, огълум, энди кеч олды, манъа раатланмакъ керек. Сен ярын саба алтынларны манъа кетирип бер, — дей. Фукъаре тааджибли-таджибли къызгъанчкъа бакъып:

— Истафурулла! Эфендим, насыл алтынлар я? Мен бир фукъаре адам олсам, джебимде бир капигим олмаса, менде алтынлар не ишлесин? Сиз, гъалиба, чокъ ичкенсинъиз, не айткъанынъизны бильмейсинъиз, — дей. Экиси де бири-бирине къычырып башлайлар. Къызгъанч пек ачувланып фукъаренинъ елкесинден тутып, аркъасына бир тепип къапусындан котерип ата. Фукъаре ерден туралмайып сыкъылып-сыкъылып куле де, «мен юттым, энди меним эки огюзим оладжакъ», деп къувана.

Учюнджи алма

Бир адамнынъ институтта окъугъан огълум, окъувыны битирип эвине къайтып келе. Бир къач кунъ кече, огълан сыра тапып ана-бабасына огренгенини, озюнинъ окъумыш, бильгили олгъаныны косътермеге истей. Бир кунъ бабасынен огълум софра башында отургъанда, анасы оглерине эки алма кетирип къоя. Огълан «бильгимни косътермеге тамам сырасы», деп анасындан:

— Ана, къач дане алма кетирдинъ? — деп сорай.

Анасы:

— Эки алма кетирдим, — дей.

Огълум:

— Ёкъ, мында учъ алма бар, — дей. Анасы софрагъа дикъкъатнен бакъа ве эки алма корип:

— Вай, балам, гъалиба, сенинъ окъувынъ козьлерине зарар кетирген, — деп къасеветленип башлай, — сен сай да бакъ, огълум, софрада эки алма бар, — дей.

Огълу бир алманы къолуна алып:

— Бу биринджи алма, софрадакиси — экинджи, энди оларны къошсанъ учъ алма ола, — дей.

Анасы:

— Эльбет де, огълум, бирге эки къошулса, учъ ола, — дей.

Огълу къопайып ана-бабасына:

— Сиз математиканы яхшы бильмей экенсинъиз, — дей.

Бабасы огълуна бакъып еринден тура да:

— Ойле олса, мен ашайым биринджи алманы, ананъ ашасын экинджини, бизим окъумыш огълумыз да, сайып чыкъаргъан учюнджи алманы ашасын, — дей.

Пек макътанмагъа истеген огълан масхара ола.

Мундеридже

Лоторея билети.....	3
Кечмиш хатырлавлары.....	3
Гъурурлы адам.....	4
Эки къайнана.....	5
Акъыллы адам.....	6
Къартананынъ насиаты.....	7
Ярамай табият.....	7
Учъ буханка отъмек.....	8
Къарт адамлар.....	9
Меракълы субет.....	9
Тербиеджи къартал.....	10
Адий атлар.....	11
Гъурурлы хораз.....	12
Ёкъсуллыкънен Огъурсызлыкъ.....	12
Мераметли адам.....	14
Къыркъаякъ ве чегертки.....	15
Ана тилини бильген адам.....	16
Пахылджы къомшу.....	17
Бахт ве севги.....	18
Эки сабан.....	19
Къартбабанынъ сёзлери.....	20

Алла насип этсе.....	20
Къойлар	21
Эки мелек	21
Садыкъ дост.....	22
Адий чобан	23
Заваллы эшек.....	24
Азиз мелек	25
Къыйметли бахшыш.....	25
Чукъургъа тюшкен бахт	26
Къашкъырнынъ пайы.....	27
Падишанынъ тюшю	28
Къартал ве папий	29
Эр шей козъге корюнгени киби дегиль.....	30
Заваллы падиша.....	31
Сонъуны тюшюнмеген адам.....	32
Айнеджи.....	33
Учь тюрлю адам ола	34
Хурма бегенген бала.....	35
Эдепли тавшан	36
Идракълы къушчыкъ	37
Акъыллы везир	38
Падиша ве онынъ адалетли огълу.....	39
Окъумыш адам ве эсли апай	41
«Бир, эки» деген огълан	41
Тиленджи ве шеэр башы.....	42
Залым падиша.....	43
Нал тапкъан адам.....	44
Тикиджи апай	45
Къызматабан огълан.....	47
Тартышмалы меселе	48
Утанчакъ огълан.....	49
Фукъаренинъ къызлары	49
Тылсымлы терек.....	52

Къомшу кызы	52
Зеки адам	53
Падишанынъ насиаты	54
Балабан ве уфакъ гуняхлар	55
Дюнъяны денъиштирмеге истеген адам	56
Огъурлы ве огъурсыз койлер	57
Омюр чокърагъы	57
Къаргъа кимнинъ файдасы ичюн гъакъылдады	58
Эки къопкъа	59
Адамнынъ бахты	60
Къомшу копеклер ве къашкъыр	62
Шакъаджы адам	63
Къувет — бирликте	63
Падиша ве онынъ огъуллары	64
Деве ве эшек	65
Базиргян ве шеэрнинъ башы	67
Падиша ве онынъ хынзыр ыргъаты	69
Ер къазыджысы	71
Базиргян ве онынъ ичкиджи огълу	73
Шеэрнинъ башы ве ат саткъан адам	75
Ёлджу ве хырсыз айдутлар	76
Къомшунунъ эшеги	77
Акъыллы эшек	78
Алтын саплы балта	78
Бахтсыз адам	81
Алма багъчасы	81
Падиша ве онынъ ишчиси	83
Авесликнен япылгъан иш	84
Севги	85
Падиша ве онынъ ярдымджылары	86
Тул апай ве базиргян	87
Эльмаз кыдырып кеткен адам	89
Тербиесиз макътанчакъ	90

Дюнъя — эр бир адамнынъ озюне коре дюньядыр.....	91
Тенбельнинъ тенбели.....	92
Къызгъанч ве пахылджы.....	93
Дервиш ве сабун япкъан адам.....	94
Кокте не къадар йылдыз бар?.....	95
Къойлар арасында оськен арслан.....	96
Налнен пишкен аш.....	97
Ишкир адам ве айнеджи базиргян.....	98
Портмане.....	100
Фукъаре адамнынъ къызы.....	101
Козълери корьген ве кёр адам.....	103
Фукъаре ве онынъ садыкъ апайы.....	105
Айны багъышлап оламазсынъ.....	107
Мусафир.....	108
Берекетли тарла.....	109
Ишчи ве онынъ саиби.....	110
Учъ агъа-къардаш.....	111
Къарт адам.....	113
Къарпыз.....	116
Муаббет яшагъан къоранта.....	118
Баш язысы.....	120
Намуслы адам ве хырсыз.....	122
Падиша ве онынъ огълу.....	124
Мувафакъиет ве Къысмет.....	126
Бойле ве бойледен бетер.....	129
Керчек айткъан адам.....	131
Падишанынъ шакъаджысы.....	133
Падиша ве багъчеван.....	134
Джуббесини аткъан адам.....	134
Туз.....	135
Къыйынлыкъларны енъген адам.....	136
Чызма тиккен уста.....	136
Эдемнинъ къапусы биринджи кимге ачылыр?.....	141

Фукъаре ве зенгин эки агъа-къардаш	142
Инсаннынъ акъылы — онынъ кучю.....	144
Дервиш ве йылан.....	146
Тиленджиден бахшыш алынмаз	147
Торгъай ве тавукъ	147
Ярдым эткенге — ярдым этерлер	148
Агълавукъ къартанай	149
Не гузель манзара.....	150
Дёрт яшында къарт адам	150
Илядж.....	151
Къызгъанч ве фукъаре	151
Учюнджи алма	153

Эдебий-бедийи нешир

Сулейманов Рустем Фазылович

ТЫЛСЫМЛЫ МАСАЛЛАР

Муаррир Н. И. Бекиров

Рессам О. С. Ислямов

Компьютер вёрсткасы Э. Р. Аджалимова

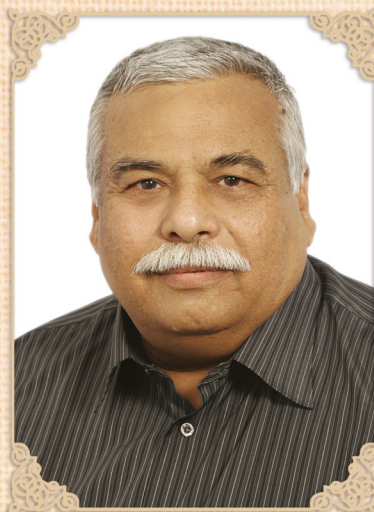
Басмагъа 01.12.2016 с. рухсет этильди. Бичими 70х100^{1/16}.
«Peterburg» гарнитурасы. Шартлы б. т. 12,90. Нешрият-эсап т. 11,82.
Колеми 10,0 б. т. Джеми 400 нусха. Сымарыш № 1135.

КъДЖДММ «И. Гаспринский адына Медиамеркез»

295048, Къырым Джумхуриети,
Симферополь ш., Трубоченко с., 23-а
E-mail: mediacenter2015@mail.ru
ОГРН 1159102113455

«Салта» матбаа меркезинде басылгъан

295000, Къырым Джумхуриети,
Симферополь ш., Коммунальная с. / Промежуточный ар., 24/3
www.saltaprint.com

Рустем Сулейманов 1949 сенеси апрель 18-де Бухара шеэринде догъды. Шеэр мектебининъ 8-нджи сыныфыны битиргендже Самаркъандда яшады ве окъуды. 1966 сенеси ана-бабасынен берабер Къырымгъа кочип кельди ве Акъмесджит шеэринде ерлешти. Бу ерде орта мектепни битирип, «Рембыттехника» заводында чалышып башлады. Айны вакъытта Совет ордусына чагъырылды. Рустем Сулейманов Дагълы Къарабагъда Иран сынъырында хызмет этти. Арбий хызметини битирип къайткъан сонъ, кене эвель чалышкъан заводына ишке кельди ве 20 йыл девамында анда чалышты.

Р. Сулейманов 39 яшында белькемигинден къазаланып, сакъатланды. Шундан сонъ къартана ве къартбабасындан эшиткен масаллар эсасында озю де язып башлады. Макъсады — бу масалларны янъы несильге, балаларымызгъа ве торунларымызгъа асаба этип къалдырмакътыр.

Рустем яшлыгъында спортнен огърашты. Акъмесджитте яшаркен, бокс боюнджа спорт устасы олды.

Масалджы Р. Сулеймановнынъ биринджи китабы 2007 сенеси Акъмесджитте «Тарпан» нешрияты тарафындан басылгъан эди.

Муэлифнинъ экинджи китабында окъуйджыларымыз, эминмиз ки, бегенип окъуйджакътырлар.

И. Гаспринский адына

МЕДИАМЕРКЕЗ

МЕДИАЦЕНТР

имени И. Гаспринского